

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૭૩૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દાખાવેલ છે અને યમદિવાન્ય

વિષય પૃષ્ઠ: ૪

શેઠ કેશવલાલ છગનલાલ તરફથી મેટ.

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી

અને

શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી

[સામાયિક, આયુષ્યકર્મ અને ક્ષાયક સમ્પ-
કર્તવની પર્યાલોચના સાથે]

લેખક

મુનિરાજ શ્રી હર્ષચંદ્રજી

(દરિયાપુરી સંપ્રદાય)

પ્રકાશક

શેઠ નાગરદાસ કેશવલાલ

કલોલ (ડ. ગુજરાત)

પ્રથમ આવૃત્તિ

સંવત ૧૯૮૦

પ્રત ૬૦૦

ઈ. સ. ૧૯૨૪

શ્રી વીરશાસન પ્રીટીંગ પ્રેસમાં કેશવલાલ દલસુલ-
ભાઈએ છાપ્યું. ઠે. હાજાપટેલની પોલ-અમદાવાદ.

અમૃત્ય.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સં
૧૯૭૩-૭

જ્ઞાણા સજ્જન સર્વ પ્રેમ કરશો વેન્તા તમો તત્ત્વના,
આપે કોઈ લખી નિબંધ કરથી, સારા કરે સુમના;
યાજ્ઞા શીદ કરું યદિ ગુણ નથી ? જો સત્ત્વ છે વસ્તુમાં,
તો થાશે સહજ પ્રસિદ્ધ જનમાં કીર્ત્યર્થતા ઇષ્ટ ના.

પ્રસ્તાવના.

મુનિરાજ શ્રી હર્ષચંદ્રજી સ્વામી કલોલમાં ૧૯૭૯ ની સાલનું ચાતુર્માસ રહ્યા હતા ત્યારે ઉપાશ્રયની અંદર એકાંતમાં સ્વંતર્પૂર્વક કાંઈ લખવા કરતા હતા. જ્યારે મારા જાણવામાં આવ્યું કે એટલા ધ્યાનપૂર્વક તે જે કાંઈ લખતા હતા તે શ્રી ધર્મસિંહજી તથા શ્રી ધર્મદાસજીના જીવનચરિત્ર વિષે તથા સામાયિક, આયુષ્યકર્મ અને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ વિષે લોકોમાં પેસી ગયેલા કેટલાક અનિષ્ટ વિચારોને યથેષ્ટ દિશાએ પરિવર્તન કરવા માટેનો લઘુ ગ્રંથ લખતા હતા ત્યારે એ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરીને કૃતાર્થ થવાનો મને અભિલાષ થઈ આવેલો, તે આજે પૂરો પડે છે.

આ પુસ્તક ગુજરાત તથા માલવા, મારવાડ, પંજાબ ગેરે સ્થળના જૈન ભાઈઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેટલા માટે ગુજરાતી ભાષા છતાં શાસ્ત્રીય લિપિમાં છાપ્યું છે.

પુસ્તક અધિકારીના હાથમાં જ જવા પામે એવી રાત્રી રાત્રીને તેનું વિતરણ કરવાનો મારો સંકલ્પ છે. તેનું કાંઈ મૂલ્ય રાખ્યું નથી પણ જો આ પુસ્તક યોગ્ય વાચકોના હાથમાં જઈને કાંઈ પણ સારી અસર કરનારું થશે તો હું મને કૃતકૃત્ય થયેલો માનીશ.

શેઠ નાગરદાસ કેશવલાલ.

उद्देश.

नाना नाना लेखवाछुं आवुं एक नानकडुं पुस्तक जन समाज आगळ मूकुं ते पेहलां तेनो शुं उद्देश छे, ए कहेवुं कईक आवश्यक होवाथी अत्र कांईक जणाववा इच्छुं छुं.

विक्रम संवत् १९७८ ना वर्षमां आठ मासना समय दर-भीयान काठियावाडना केटलाक भागोमां लेखकनुं विचारवुं थयुं हतुं, ते वखते श्रीमान् धर्मसिंहजी ने श्रीमान् धर्मदासजी विषे वार्ता निकळनां बन्नेमां प्रथम कोण ए विषे विचारो भिन्न भिन्न व्यक्तिओ पासेथी सांभळवामां आव्या. केटलाको एम कहेवा लाग्या के तेओ परस्पर विरोधी हता, ज्यारे बीजाओ एम कहेवा लाग्या के धर्मसिंहने स्थान न मळ्युं एटले तेमणे जुदा पढी आठ कोटि चलावी; एटले के धर्मसिंह ए नामनी एक सामान्य व्यक्ति हती तेना विषे विशेष एवुं कांई जाणवा जेवुं छे नहि. आम सामान्य किंवा सुज्ञ व्यक्तिओ तरफथी विविधता के अनेकना लेखकना सांभळवामां आवी. उपरांत एम पण सांभळवामां आव्युं के सामायिक आठ कोटिए थाय छे एवुं क्यांए सूत्रमां नथी, ने छ कोटिए थाय छे एवुं तो घणां स्थळे छे; तेम बधा लोको सामायिक छ कोटिए करे छे पण आठ कोटिए करता कोईने सांभळया नथी. आम गच्छ बाह्य अनेक व्यक्ति रूप समाजपर अज्ञानानो अंधकारपण्डेडो ओढायेलो जोई कोने लाग्या विना रहे ?

आथी आ विषे सत्य हकीकत शुं छे, ए बहार मूकवानी इच्छा लेखकने स्फुरी आवी हती, पण तयारपछी केटलो

વસ્તુ એમ ને એમ વીતી ગયો. પુનઃ એ વાર્તા હમણાં કાંઈક પ્રસંગ વિચારમાં ઉપસ્થિત થતાં સ્ફુરી આવી, ને વિચાર્યું કે એ સંબંધી વિશેષ નહિ તોપણ યત્કિંચિત્ જનસમાજના હિત સ્વાતર છત્વાય તો સારું.

આથી શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજી ને શ્રીમાન્ ધર્મદાસજી વિષે ऐतिहासिक દૃષ્ટિએ જે વસ્તુ ઉપલબ્ધ થઈ હતી તે આમાં પ્રથમ દાખલ કરી છે. ત્યારપછી સામાયિકની ને પ્રસંગોપાત્ત આયુષ્યકર્મની ને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વની સમીક્ષા દાખલ કરી છે. આ સમીક્ષા કરવાનો આશય એ છે કે ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છ બાહ્ય વ્યક્તિઓ પરંપરાદ્વારા મળેલી હકીકતને અવિચાર અસમજ-ગથી પકડી રાखે છે, ને આગ્રહ મમત્વ કરી સત્ય વસ્તુપર તેઓ આવવા ઇચ્છતા નથી, તેઓને આ વસ્તુ પ્રસંદ પડે તો તેઓ અવશ્ય આ મૂકેલા વિષયપર ધ્યાન રહેવે એમ ઇચ્છું છું.

સામાયિક વિષયની સમીક્ષા કરતાં પૂર્વવાદી તરફથી પરંપર માની લીધેલા વિચાર એ જ પ્રમાણ, એ સિવાય બીજું કાંઈ પ્રમાણ ન મળવાથી, મૂકવામાં આવ્યું છે. ઉત્તરવાદી તરફથી માત્ર એક જ પ્રમાણ મળતાં તેને આ સ્થળે મૂક્યું છે. આયુષ્ય-કર્મ ને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ વિષે તો પૂર્વ પક્ષના પુષ્કળ પુરાવા છે. એ સંબંધી વિવેચન વિશેષ આવશ્યક, કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ, કર્મ ગ્રન્થ વિગેરે ઘણાં પુસ્તકોમાં છે. તોપણ કર્મપ્રકૃતિમાં અને પંચસંગ્રહમાં એ સંબંધી વિશેષ વ્યાખ્યા હોવાથી ને બીજાઓએ તેઓનાં પ્રમાણ લીધેલાં હોવાથી અત્ર તેમાંથી કેટલાક સ્વાસ મુદ્દાસર મૂળ-દૃષ્ટિ કે અર્થમાંથી કેટલોક ભાગ લેવામાં આ-

व्यो छे. आनी सामी बाजुनां प्रमाणो आचारांग, सूत्रकृतांग, स्थानांग, समवायांग, प्रज्ञापना, उत्तराध्ययन विगेरेमांथी लेवामां आव्यां छे.

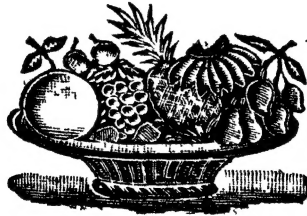
वाचको ! तमोने आ वस्तु प्रमाणभूत लागे वा ना लागे ए तमारी बुद्धिनो विषय छे. लेखके तमारी समक्ष बन्ने बाजुना रदीया आप्या छे. ए रदीया ग्रन्थोना के आगमोना मूल वृत्ति के अभिप्राय-अर्थमां जेम हता तेम मात्र तमारी समक्ष मूक्या छे. तेमांथी यत्किंचित् पण फेरफार करी समजण-पूरैक के धृष्टापूर्वक मूक्या प्रयत्न कर्यो नथी. वाचकोने खात्रो आपी कहुं छुं के लेखक एक गच्छवद्ध व्यक्ति होराथी गमे ते बाजुनो छे, तथापि ईरादापूर्वक असत्य पथपर पग मूकवा प्रयत्न न थाय तेने माटे तेणे पूरती काळजी राखी छे; तोपण वाचको ! उर जणावेली पुस्तकोमां नोथेल पत्र के अध्ययन के भाग तपासी जवा ए इष्ट छे. छतां लेखकनी ईरादापूर्वक भूल थयेली लागे, वा अनुपयोगी भूल थयेली जणाय तो लेखकने जणाववामां आव्येयी भविष्यमां ते संबंधी ते योग्य खुलासो करशे, ने पोते पोताने उपकृत थयेल मानशे.

वाचको ! आ उरान तमो पूर्व बाजुनां के उत्तर बाजुनां धरारे प्रमाणो मळो आवतां बहार मूकशे तो अवश्य जननमागने लाभ सारक थशे.

मुनि हर्षचंद्रजी.

अनुक्रमणिका.

	विषय	पृष्ठ
प्रकरण पहेलुं.	श्रीमद् धर्मसिंहजी अने श्रीमद् धर्मदासजी.	१
प्रकरण बीजुं.	सामायिक तथा पौषधोपवास.	१४
प्रकरण त्रीजुं.	आयुष्यकर्म.	५२
प्रकरण चौथुं.	क्षायक सम्यक्त्व	९२

शुद्धि.

—७७७—

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
४	१२	आ काममां	आ काळमां
५	१८	स्नानक	स्नातक
७९	५	जेम गजसुकुमारने मदद करनार पुरुष मळ्यो, तेम तमोए (कृष्णने कहे छे) पेला इंट उपाडनार पुरुषने मदद करी ने	जे अरिष्टनेमिए कृष्णने कहुं के इंट उपाडनार पुरुषने जेम त- मोए मदद करी तेम गजसुकुमा- रने मदद कर- नार पुरुष म- ळ्यो ने तेथी कहे छे के तेम इच्छता पूर्व सेदि
१००	१०	कहे छे	कहे छे के
१००	११	इच्छता	तेम इच्छता
१०४	८	पूर्व	पूर्व
१०४	१२-१३	सेदि	सेदि

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી અને શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી.

[સામાયિક, આયુષ્યકર્મ અને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વની
પર્યાલોચના માથે]

— ૧૦૬ —

પ્રકરણ પહેલું.

શ્રીમદ્ ધર્માસહજી અને શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી.

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી અને શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી આ બે મહાન વ્યક્તિઓને થઈ ગયાને લગભગ આજે ત્રણ મૈકાઓ થવા આવ્યા છે. તે બે મહાન વ્યક્તિઓ કોણ ને કેવા સામર્થ્ય-વાળી હતી, તે જાણવાને આજની જનતા તૈયાર ન હોય એમ જણાય છે. કેટલાકો કહે છે કે ધર્મસિંહજી તે જ ધર્મદાસજી, વા ધર્મદાસજી તે જ ધર્મસિંહજી, એટલે આ બે વ્યક્તિઓ જુદી હતી, તેમ કેટલાકો ધારના નથી. કેટલાકો કહે છે કે તે બે વ્યક્તિઓ જુદો તો સ્વરો, પણ તેઓ ગુરુ-શિષ્યપણે હતા, વા તેઓ બંને પરસ્પર ગુરુભ્રાતાપણે હતા, એટલે તેઓ બંને મળી

ધર્મ કહાડ્યો, અથવા કોઈ એમ પળ કહે છે કે ધર્મસિંહજી કરતાં ધર્મદાસજી સમર્થ વ્યક્તિ હતા, તેમણે ધર્મ કહાડ્યો, તેમાં ધર્મસિંહજીને માન ન મળ્યું એટલે તેમણે ધર્મ જુદો કહાડ્યો. આમ પરસ્પર જનતા પોતપોતાની પ્રતિ અનુકૂળતા ને સામા-પ્રતિ અસંબદ્ધતા સાચવતી હોય એમ જણાય છે. પળ કોઈ સત્યવિચારક સુજ્ઞ પુરુષ ऐतिहासिक दृष्टिએ વસ્તુસ્થિતિ સ્વરી થું છે એ જાણવાને ઇચ્છતો હોય એમ જગાતું નથી. જનતાનો આ સ્થિતિ જોઈ કયા સુજ્ઞને સ્વેદ થયા વિના રહેશે ?

આ સ્થિતિનો સ્ક્યાલ લાવી હૃદયચક્ષુ આગળ જે વસ્તુ-સ્થિતિ તરી આવે છે, તે જનતાનો સમક્ષ મૂકવા ઇચ્છા રાખું છું.

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી ને શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી આ બે વ્યક્તિઓ તદ્દન જુદી હતી. તે બે જુદાં જુદાં ક્ષેત્રમાં જન્મ પામ્યા હતા. ધર્મસિંહજીનું જન્મસ્થાન જામનગર હતું. ધર્મદાસજીના જન્મસ્થાન માટે માહિતી નથી. ધર્મસિંહજી જ્ઞાતિએ દશા શ્રી-માલી વણિક હતા અને ધર્મદાસજી ભાવસાર હતા. ધર્મસિંહજી ૧૫ કે ૧૬ વર્ષની વયમાં લુંકાગચ્છમાં યતિ થયા હતા. ધર્મદાસજી (પરંપર પુરુષના માંભલવા પ્રમાણે) એકપાત્રીય સંપ્રદાયમાં સાધુસદૃશ વેશમાં બારવ્રતધારી શ્રાવક હતા. શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી લુંકાગચ્છમાં યતિ થયા પછી કેટલાંક વર્ષ રહ્યા. (પળ કેટલાં વર્ષ રહ્યા એ ચોક્કસ વાર્તા હજુ સુધી નીકળી નથી.) ત્યાં અભ્યાસ ઘણો સારો પ્રાપ્ત કર્યા પછી ' યતિતા ' પોતામાં નથી, બા યતિપણું-મુનિપણું કેમ પાઠી

न शकाय एवो ख्याल लावी लुंकागच्छमांथी गुरुश्रीनी रजा-
 आज्ञा लई स्वतंत्रपणे दीक्षित थया. ते वखते तेओनी साथे
 १६ के १७ यतिओ पुनःदीक्षित थया, एटले के श्रीमद्
 धर्मसिंहजी लुंकागच्छमांथी निकळी दीक्षित थया ते १६८५
 नी सालमां थया. दीक्षित थया पछी तेओ केटलां वर्षे धर्म-
 दासजीने मळ्या, ते वार्ता स्पष्ट जणानी नथी; पण ज्यारे
 तेओ मळ्या त्यारे श्रीमद् धर्मदासजी एकपात्रीय संप्रदाय
 (संस्था) मां सरखेज मुकामे (अमदावादथी छ माइल दूर
 छे त्यां) हता. एम समजाय छे के श्रीमद् धर्मसिंहजी विहार
 करी सरखेज गया, त्यां वझेने परस्पर मळवुं थयुं हतुं ते घणा
 स्नेह ने विवेकथी भरेलुं हतुं. वझेने शास्त्रीय वार्तालापनो मो-
 को (योग) सारो मळी आव्यो. वझे व्यक्तिओ मळ्या
 पहेलां परस्परनी ख्याति सांभळी, मळवाने इच्छती होय
 एम कां न समजीए ? वझेने आ जग्याए शास्त्रीय विषय
 उपर विचार ने चर्चा करवानो घणो वखत मळ्यो हतो. वझे-
 ए घणी घणी बाबतोपर चर्चा करो छे एम परंपर पुरुषथी
 समजाय छे.

घणी बाबतोमां प्रथम एक ए बाबत हती के, धर्मदासजी
 आ पंचम काळमां साधुता जाळवी रखाय छे एम धारता
 नहि हता. श्रीमद् धर्मसिंहजी तेथी सामा विचारना हता,
 एटले तेओ धारता हता के आ काळमां इच्छा होय तो सा-
 धुता पाळी शकाय छे, एमां कांई शंका जेवुं नथी. आ संबंधी

बन्नेनी वच्चे चर्चा चाली हती. आ विषे वृद्धो कहेता हता के श्रीमद् धर्मसिंहजीए श्रीमद् धर्मदासजीने दीक्षा लेवा विषे कह्युं हतुं. तो पछी आ प्रमाणे तेओनी वच्चे वार्ता कां न थई होय ?

श्रीमद् धर्मसिंहजीए श्रीमद् धर्मदामजीप्रति कह्युं के 'अहो धर्मदासजी ! तमो अन्त्यारे बारव्रतधारी श्रावकपणुं पाळो छो, तो पंचमहाव्रतधारी साधु कां न थाओ ' कारणके आरंभ ने एरिग्रंथी छटा रही शकाय तेओ साधुवेप तो तमोए स्वी-कार्यो छे. ' श्रीमद् धर्मदासजीए कह्युं के ' अहो महानुभाव ! आ पंचम दुःषम काळमां साधुता होय ए वार्ता संभवती नथी. ' श्रीमद् धर्मदामजी प्रभुमार्गना सन्मुखी हवा, साधु होवानी उक्कट इच्छा धरावता हवा, पण मानता हवा के आ काममां साधुता पाळी शकानी नथो; तेथी तेओ साधु थयाने ना कहेता हवा.

श्रीमद् धर्मसिंहजीए कह्युं के ' आ काळमां साधुता होय छ, ए वार्ता महावीरे सिद्धान्तमां खुल्ली जणावी छे, तेमां त-मोने शंका होय तो ते खरेखर भ्रम छे; पण सत्य तो नथी. आ काळमां यथाख्यात (जेम सूत्रमां कह्युं छे तेम) चारित्र पाळी शकातुं नथी ए वार्ता ग्वरी, पण तेथी कोई पण चारित्र पाळतुं नथी—तेम मानवाने कांई पण कारण नथी. जिनागममां श्री महावीरे आ पंचम आरांना छेवटमुधी चारित्र ने चारित्रना पाळनार रहेशे तेम कह्युं छे; एटले आ काळमां सामायिक चा-

ચિત્ર ને હેતોપસ્થાપનિક ચારિત્ર આ બે ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે. તો આજે લગભગ ૨૧ સો વર્ષ હજી ગયાં છે. આવો દુઃષ્ઠ કાલ ચાલે છે, તેમાં પળ છ નિર્ગ્રંથમાંના ત્રણ નિર્ગ્રંથ (નિયંત્ર), ભગવતી સૂત્રોક્ત પ્રમાણે જ્યાંસુધી પાંચ ચારિત્ર-માંનાં બે ચારિત્ર રહેશે, ત્યાંસુધી તેઓ પળ રહેશે. બુદ્ધસ નિર્ગ્રંથ, પ્રતિસેવના નિર્ગ્રંથ, કષાય-કુશીલ નિર્ગ્રંથ, આ ત્રણ નિર્ગ્રંથો જે છે, તેમનો સ્વભાવ આ પ્રમાણે છે. બુદ્ધસ નિર્ગ્રંથ-તે સંયમને અર્થદગ્ધ કરે. એટલે અર્થ ચારિત્રને સારું રાખે, ને અર્થ ચારિત્રને સ્વરાવ કરે. પ્રતિસેવના કુશીલ નિર્ગ્રંથ-તે મુનિ ભાવ-ચારિત્રને દોષોથી દૂષિત કરે. કષાય કુશીલ નિર્ગ્રંથ-તે કષાયથી મુનિભાવને સ્વરાવ કરે. આવા ત્રણ નિર્ગ્રંથો કે મુનિભાવો કે સંયમ જોકે છે, તોપણ મુમુક્ષુ જીવોને મોક્ષમાં જવા માટે એ શરૂઆતમાં અગત્યનાં સોપાન (પગ-થીયાં) સમાન છે. આજે વર્તમાન કાલમાં મુનિઓ-નિર્ગ્રંથો પોતાનો પ્રકૃતિની કુટિલતાની સ્થિતિને ભૂંડે, ને શરીરના યથાસંહનન (સંઘયણ) ના અભાવ-અપ્રાપ્તિને ભૂંડે વોતરાગ સંયમ પાળી શકતા નથી. તદ્ભવ મોક્ષગામી જીવો હોય, તેઓ યથાશ્રિયાત ચારિત્રમાં કે સ્નાનક (શુદ્ધ) નિર્ગ્રંથમાં આવી જાય છે, પળ જેઓને હજી પ્રથમ શરૂઆત છે, વા જેઓ-ને ઘણા ભવ હજી કરવાના છે, તેઓને આ ચારિત્ર કે નિર્ગ્રંથમાં આવવું પડે છે. જેઓ યથાશ્રિયાત ચારિત્રમાં જવાની સીધી ઇચ્છા રાખે છે તેઓ એકઠા બગડા ઘૂંટણા સિવાય કે

પહેલી બીજી ચોપડી ફાઢ્યા સિવાય પંઢિતની પરીક્ષા આપવા ઇચ્છે છે. મોટા ભાગે જીવો એક ભવમાં સંસ્કારી થઈ મોક્ષ-છૂટકારો મેળવી શકતા નથી. મનુષ્યો ઉચ્ચ લક્ષ્યની (ઇચ્છિત વસ્તુની) વાર્તા કરે, પણ ક્રમેક્રમે આગળ ચાલ્યા સિવાય કે એકદમ પણ આગળ વધ્યા સિવાય તે સ્થાન પર તેઓ પહોંચી શકતા નથી. આ સંબંધી સર્વે ખુલાસો તમારે જોવો હોય તો તે ભગવતી સૂત્રના પંચવિંશમા શતકના છઠ્ઠા-માતમા ઉદ્દેશકમાં જળાવ્યો છે, તે જોઈ જશો. આથી હું તમારી આગળ એમ કહેવા ઇચ્છું છું કે આ પંચમ આરામાં ચારિત્ર છે, ને તમારા જેવા સમર્થ જો લેવા ઇચ્છે, તો પાળી શકે, તેમાં કાંઈ નંશય નથી. ’

આ પ્રમાણે શાસ્ત્રના પૂરાવા સાથે ઘણો વાર્તા થઈ, તે ઉપરથી શ્રી ધર્મદાસજી સમજી ગયા કે પંચમ આરામાં ચારિત્ર તો છે, ને તે લેવું તે વધારે સુખાવહ-ઇષ્ટ છે. કારણ એ હતું કે એ આત્મા મોક્ષપ્રતિ વૃત્તિવાળો હતો; માત્ર વિચારમાં સાધુતા હોવાનો તે સંશયી હતો, જે સંશય આટલો વાર્તા થવાથી ચાલ્યો ગયો, ને સાધુ થવાનો શ્રી ધર્મદાસજીએ નિશ્ચય કર્યો. પંચમહાવ્રત સ્વીકારવાને શ્રી ધર્મદાસજીએ પોતાનો વિચાર શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી સમક્ષ બતાવ્યો કે ‘ હવે હું દીક્ષા લેવાને તૈયાર છું. ’ શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજીએ કહ્યું કે ‘ બહુ ખુશીનો વિષય છે. ’ શ્રી ધર્મદાસજીને શ્રી ધર્મસિંહજી પાસે દીક્ષા લેવા ઇચ્છા હતી, પણ શ્રી ધર્મસિંહજીએ વિચાર્યું કે તેઓ પોતે

સ્વતંત્રપણે દીક્ષા લે તે ઇષ્ટ છે કારણકે શ્રી ધર્મસહજી જાણતા હતા કે તેઓના ને મારા વિચારમાં સહજ પણ અંતર રહ્યા કરે છે, ને તે અંતર પ્રયત્ન કરતાં પણ મટશે નહિ.

શ્રી ધર્મદાસજીએ સ્વતંત્રપણે દીક્ષા લીધી. શ્રી ધર્મદાસજી ભિક્ષા માટે ગૃહીકુલમાં ગયા. ભિક્ષા લેવા જતાં કોઈ ગૃહમાં મીઝાજ સ્વોઈ નાંચેલ કોઈ સ્ત્રીએ પાત્રમાં ભસ્મ-રાશ્વ પ્રતિલાભી-વહોરાવી. રાશ્વ કાંઈક ઉઢી, તેવાર્તા શ્રી ધર્મસિંહજી આગળ શ્રી ધર્મદાસજીએ જણાવી. ત્યારે શ્રીમાને કહ્યું કે 'શ્રી ધર્મદાસજી ! તમારો શિષ્યસંપ્રદાય વહુ થશે.' આ વાર્તા તે સંપ્રદાયના પરંપર વૃદ્ધો સારી રીતે જાણે છે. શ્રી ધર્મદાસજીના શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પટ્ટાવલિની વહાર પડેલી નાંધોમાંની છેલ્લી નાંધ પ્રમાણે શ્રી ધર્મદાસજીએ ૧૭૧૬ ની સાલમાં દીક્ષા લીધી. શ્રી ધર્મસિંહજીથી ઉપર્યુક્ત નાંધ પ્રમાણે લગભગ ત્રીશ-એકત્રીશ વર્ષને અંતરે શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી દીક્ષિત થયા, તો-પણ વન્ને સમસામયિક (એક વચ્ચતની) વ્યક્તિઓ ગણાય. આજે પરંપરગત સાંપ્રદાયિક મમત્વથી જે મનુષ્યપ્રકૃતિમાં વિકાર જણાય છે, તે તે વચ્ચતે તે વન્ને વ્યક્તિઓમાં નહિ હોય એમ આ પરિચિત પ્રેમાળ વિચાર ઉપરથી જણાય છે. શ્રી ધર્મસિંહજી પાસે ઘણા વિચારની આપ-લે તેઓને થઈ હતી, જોકે તેમાં ઘણા સ્થળે મતભેદ રહ્યો હતો; પણ તેથી અસંતોષ તો નહિ હતો. આથી સમજાય છે કે વન્નેનો આત્મા ઉચ્ચ કોટિનો હતો. ઉજ્જ્વલ આચાર પાલ્લવામાં ને બને

तेम पुरुषार्थ करवामां बन्नेनुं पूर्ण लक्ष्य हतुं. बन्ने धर्मेना महान् योद्धाओ हता, बन्नेए धर्मेनी उज्ज्वल प्रभावना करी हती, बन्ने व्यक्तिओए आर्यभूमिपर दीक्षित थया पछी घणु अटन करी धर्मतत्त्वनुं अंजन करी घणा लोकोने देखता कर्या हता. श्री धर्मसिंहजी करतां श्री धर्मदासजीए विशेष प्रदेशमां विहार कर्या हतो. श्री धर्मसिंहजी शरीरमां दर्द (सांभळवा प्रमाणे सारणगांठ)ना लीधे विशेष विहार करी शक्या नहि हता. एटले श्री धर्मदासजीने गुजरात, मारवाड, माळवा वगैरे घणा प्रदेशमांथी एक मोटो शिष्यवर्ग थयो (दीक्षित वर्ग थयो) तेम श्रावकवर्ग पण बहु मोटो थयो.

श्री धर्मसिंहजी साथे श्री धर्मदासजी कदाच केटलोक वखत रहा होय. बन्नेने शास्त्रीय विचारोनी आप-ले कर-वामां घणो उत्साह वा उमेद हतां, पण तेओ घणी वखत जुदा पडो जना; एटले विचारनी एरुता करवामां शास्त्रीय शैलियो, रीतियो, नयथी, प्रमाणयो समाधान तेओ करता हता. पण एरुता केटलीक वखत केटलीक बावतोमां तेओने आवी शकनी न्होनी. आम थवानुं कारण ए हतुं के जुदां जुदां स्थळे तेओ बन्ने उछर्पा हता. केळवणी जुदी जुदी जग्यामां भिन्न भिन्न रीत्या तेओने मळी हती. अभ्यासमांने अभ्यासथी उत्थित विचारोमां पण तेओमां भिन्नता हती. एटले के बन्नेनुं दिल सामान्य रीत्या जुदुं नहि हतुं, पण सिद्धान्तप्रदर्शित वस्तुस्वरूप समजवामां बन्नेनी

દષ્ટિ માત્ર જુદી હતી. મુનિધર્મ ને શ્રાવકધર્મની વ્યાख्या કરવામાં ને મુનિધર્મનું પાલન કરવામાં એ બન્ને વિચારોમાં બેડ સંમત હતા, પણ પુસ્તકકારોએ ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુને સમજવામાં જે જે અપેક્ષા-નય ને પ્રમાણથી વ્યાખ્યાઓ કરી છે, તે તે નય ને અપેક્ષા વગેરેને સમજવામાં તેઓમાં મતભેદ ને આગ્રહ થઈ પડતો. જેમ જેમ અભ્યાસની વિશાલતા તેમ તેમ વિચારની ઉદારતા, જેમ જેમ અભ્યાસમાં અલ્પતા તેમ તેમ સમજવામાં સંકુચિતતા આવે છે, એ એક જાણીતો વાક્ય છે.

જિનાગમમાં શ્રદ્ધા-સમ્યક્ત્વ તત્ત્વને માટે વહુ ભાર આપ્યો છે, એટલે શ્રી મહાવીરે સિદ્ધાન્ત વગેરેમાં જે કહ્યું છે, તે ને વિશ્વાસપૂર્વક માનવું તે સમ્યક્ત્વ છે, ને તેથી બીજી રીતે માનવું તે મિથ્યાત્વ છે. હવે આ લક્ષણને સમજી-બાંધી ચાલનાર વ્યક્તિને સિદ્ધાન્તમાં જુદે જુદે સ્થળે જુદું જુદું મળ્યું. પરિણામ એ આવું કે એક સ્થળની વસ્તુને એક વ્યક્તિએ પકડી, બીજા સ્થળની વસ્તુને બીજી વ્યક્તિએ પકડી, તેથી બન્ને એક બીજાના ન્યાયે એક બોજાને સમ્યક્ત્વી-મિથ્યાત્વી કહી રહ્યા છે. સંપ્રદાયગત વ્યક્તિઓ એવા સંકુચિત વિચારમાં પ્રવેશ કરવા લાગી કે તેઓ જે વસ્તુને સમજી શક્યા, તે સત્ય છે, એટલે કે તે સમ્યક્ત્વ છે, ને इतर (બીજી) વ્યક્તિઓ જે સમજી છે, તે મિથ્યાત્વ છે, પછી તે इतर વ્યક્તિઓનું કથન ગમે તેટલું વિશાલ હોય, વા हेतु નય ને પ્રમાણપુરઃસર હોય,

પણ તેઓ બીજા સંપ્રદાયના છે એટલે તેઓ મિથ્યાત્વી છે, ને તે મિથ્યાત્વીઓનું માનવું તે મિથ્યાત્વ છે; એટલે જિનાગમોક્ત વસ્તુને સાંભળનાં-સમજતાં, પણ જે સંકુચિત હૃદયી વ્યક્તિ હોય છે તેને મિથ્યાત્વનો ભાસ થતાં તે તેનાથી નાસભાગ કરે છે. શાસ્ત્રકારોનો આશય જે મયથી જૈન દર્શનને બચાવી લેવાનો હતો, તે મય આખરે જૈન દર્શનરૂપ પર્વતના મધ્ય ભાગથી ફાટી નિકળ્યો, ને તે દર્શનના ટુકડે ટુકડા ડહી પડેલા આજે જ્યાં ત્યાં જણાય છે. એટલે જૈન દર્શનતત્ત્વો જમીન સાથે દોસ્તી કરતાં હોય તેમ સેઝમેલ થવા લાગ્યાં છે. આ વસ્તુસ્થિતિથી કયો સુજ્ઞ અજ્ઞાન હશે ?

શ્રી ધર્મસિંહજીએ એક મહાન્ કાર્ય એ કયું કે તેમણે જૈન સૂત્રોપર સ્તબકો (ટવાઓ) પૂર્યાં. આ કાર્ય સામાન્ય બુદ્ધિમાન્ કોઈ પણ કરી શકે, એ વાર્તા તદ્દન અસંભવિત છે. બ્રાહ્મણ* દર્શનમાં આચાર્યપદપર આવનાર શંકર રામાનુજાદિએ જેમ બ્રહ્મસૂત્રોપર મહાન્ ભાષ્યો કર્યાં તેમ શ્રી ધર્મસિંહજીએ (એક અન્યદર્શની વિદ્વાનના કહેવા પ્રમાણે કહીએ તો) સૂત્રોપર અર્થરૂપ ભાષ્યો લખ્યાં. એ વસ્તુ એ મહાપુરુષમાં રહેલી અગાધ શક્તિની અત્યારે ઓઢાણ કરાવે છે ને કહે છે કે

* કવિ નાનાલાલ શ્રી ધર્મસિંહ જયંતીને દિવસે અમદાવાદમાં બોલ્યા હતા કે પશ્ચિમના ધર્મમાં સુધારક જેમ મહાન્ લ્યુથર થયો, તેમ અહીં પૂર્વમાં મહાન્ સુધારક લાંકા-શાહ થયો. શંકરાદિ આચાર્યોએ જેમ ભાષ્યો લખ્યાં તેમ શ્રી ધર્મસિંહે સૂત્રોપર સ્તબકો લખ્યા.

ए महान् पुरुष हतो. जेम ए ब्रह्मसूत्रोपरनां भाष्यो लोकोमां मोटा भागे फेलाई रखां छे, तेम आ स्तबको (टवाओ) जैन दर्शनना मोटा भागे फेलाई रखा छे, एमां काई कोई ना कहे तेम नथो. समाजना मोटा भागपर ते समयमां उपकार कर्यो होय तो तेमणे ज आ अर्थो लखी उपकार कर्यो हतो.

अत्यारे केटलाक विद्वानो एम कही रखा छे के युरोपमां ख्रिस्ती धर्ममां जेम महा गोटाळो चालतो हतो, तेवामां ते वस्तु सुधारनार एक महान् नर ल्युथर थयो, तेम जैन दर्शनमां तेवी स्थिति सुधारनार थयो होय तो ते महान् नर लुंकाशाह थयो. तेमने गयाने लगभग दोढ सैको थयो के तुर्त ज ते यति संप्रदायमां शिथिलता आवी पहुँची. ते वखते आ महान् नर श्री धर्मसिंहजी सूत्रोपर अर्थो भरी जैन समाज आगळ बहार आव्या. त्यारपछी श्रीमान् लवजी ऋषिजी, छेळी नोंध मऱ्वा प्रमाणे कहीए तो, १६९२ मां यतिसंप्रदायथी मुक्त थई जैन समाज आगळ बहार आव्या, ने त्यारपछी श्री धर्मदासजी १७१६ मां दीक्षित थई बहार आव्या. आ त्रणे नरोए धर्मनुं संस्थापन करवामां जीवननो मोटो हिस्सो आप्यो हतो. श्वेतांबर जैननो एक भाग-जे मूर्तिपूजक नथी ते-ते पुरुषोनो आज्ञे आभारी छे.

श्री धर्मसिंहजीए मुनिधर्मनो सुधारो जेम वर्तनमां कर्यो हतो तेम श्री लवजी ऋषिजीए ने श्री धर्मदासजीए पण वर्तनमां सुधारो कर्यो. श्री धर्मसिंहजीना विचारो सैद्धान्तिक साहित्य

મળી-પ્રકરણ સાહિત્ય કરતાં વિશેષ વલ્લતા હતા, તેમ તેટલા વિચારો બીજાઓના વલ્લતા નહિ હતા. એટલે તેઓના વિચારો પરંપર પુરુષોથી પ્રાપ્ત થયેલ સાહિત્ય મળી-સૈદ્ધાન્તિક સાહિત્ય મળી વલ્લવા છતાં રહ્યા. પ્રકરણ સાહિત્ય ને સિદ્ધાન્ત સાહિત્ય વચ્ચે વિચારોનો મતભેદ છે તેમાં તો શક નથી.

શ્રી ધર્મસિંહજીને સૂત્રો આકંઠ હતાં. એના ઉપર નિર્યુક્તિ, વૃત્તિ, અવત્તરિ વિગેરે હોવા ઉપરાંત કાર્મગ્રંથોય વિશાળ સાહિત્ય હૃદય ને ચક્ષુ આગળ તરવરી રહ્યું હતું. પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલ-વા પ્રકરણોમાં પ્રદર્શિત થયેલ-વસ્તુને સ્વીકારતાં સિદ્ધાન્ત-દર્શિત વસ્તુને પહેલી સ્વીકારવી એ તેઓના દિલને ઇષ્ટ લાગતું હતું. સિદ્ધાન્તકારે જે વસ્તુને સમજાવી હોય, તે વસ્તુને પરંપર પુરુષો કોઈ બીજે પ્રકારે સમજાવી રહ્યા હોય છે, તો હવે એમાંથી કયા પ્રકારને હૃદય સાથે મેળવી લેવો, એ સંબંધી તેમણે વિચાર કર્યો. ત્યારપછી તેમણે જનતા આગળ કંઈ કંઈ બાબતો-પર ચર્ચા કરી હતી. તેમાંની કોઈ કોઈ હકીકત ચર્ચિત મળી, એટલે કે કર્ણદ્વારા પ્રાપ્ત થઈ તે અત્ર યત્કિંચિત્ સ્વરૂપે મૂકવા ઇચ્છા રાખી છે.

જે હકીકતો તે વચ્ચે ચર્ચાઈ હતી, તે હકીકતો પ્રાણ ને ઋજુ પુરુષને જ્ઞાતવ્ય ને આવશ્યક હતી, પણ એ ચર્ચા તે વચ્ચે કેટલીક સંપ્રદાયગત વ્યક્તિઓને સમજવાને ઇષ્ટરૂપે થઈ ને કેટલાકને ન થઈ. યથાતથ્ય સ્વરૂપને સમજવું એ કાંઈ સામાન્ય વિષય નથી. સત્ય વસ્તુને સમજવામાં મનુષ્ય

जातिने बुद्धिनी अनिर्मलता तेम ममत्व आडे आवे छे. आनुं परिणाम ए आवे छे के मानव प्राणी सत्य वस्तुथी आवे ने आवे जतो जाय छे. ऋजु-प्राज्ञ मनुष्य कोई पण अंशथी सत्यने पकडी पाडे छे, कारणके सत्य देखाडनार गमे ते जातनो वा गमे ते भूमि के पंथनो होय, पण सत्य तेनी मालीकीनुं के तेनुं होतुं नथी, ते (सत्य) तो सार्वीय (सर्व कोईनुं) छे, एवुं ए समजो जाय छे. पण कुट्टष्टिमान् ने वक्र व्यक्तिने ते सत्य सत्याभास (असत्य) लागे छे, कारणके ते बतावनारने ते मनुष्य विरूप व्यक्ति (मिथ्यादर्शी) धारी छे छे, एटले तेनाथी सहजे भडके छे. मनुष्यप्रकृतिमां एवी एक विविधता छे के जेथी जनता भ्रमिन यतो सत्य वस्तु उपर आवी शकती नथी. आजे तक रारो चालती होय, तो तेनुं कारण अप्राज्ञता के वक्रता छे.

वाचको ! तमारी आगळ श्री धर्मसिंहजी ने श्री धर्मदासजी विषे यत्किंचित् वस्तु मली ते सूकी. आ उपरथी तमोने ख्याल आवशे के उभयमां प्रथम कोण, ने पछी कोण थया हता. श्री धर्मदासजी दीक्षित थई बहार आव्या, ते पहेलां श्री धर्मसिंहजी क्यारनाए बहार आवी गया हता. श्री धर्मदासजीए धर्मक्षेत्रने खेडवा प्रारंभ कर्यो, ते पहेलां श्री धर्मसिंहजीए अघोर कष्ट वच्चे कांटा कांकरा कहाडी नांखी, विशाल क्षेत्र करी मूक्युं हतुं. श्री धर्मदासजीए काठियावाड, मारवाड, मेवाड विगेरेमां फरी विशाल धर्मप्रभावना करी ते पहेलां

श्री धर्मसिंहजीए गुजरातमां अघोर पुरुषार्थ करी धर्म दिवालो नांखी हती. उपर कहा प्रमाणे केटलांक वर्षने अंतरे उभय मळ्या हता, पण ते पहेलां ऐतिहासिक नोंध के तेमना जीवन-वृत्तान्त प्रमाणे श्री धर्मसिंहजी स्वतंत्रपणे लोकोपयोगी कार्य करी रहा हता.

वाचको ! तमोने योग्य लागे ते दृष्टिची उभय प्रत्ये जोशो; प्रिय दृष्टिची के अप्रिय दृष्टिची, सत्यना राह्यी के अस-त्यना राह्यी, तेओने मळेली वस्तुस्थितिची के अवस्तुस्थि-तिची तमोने योग्य लागे ते रस्ते तमो वर्तजो; पण एटलुं तो चोक्स छे के उभयमांथी एकरे पण अवगणना के खुशाम-तनुं स्थान रहेतुं नथी.

श्री धर्मसिंहजीए बीजुं कार्य एक ए कर्युं के भिन्न भिन्न संप्रदायगत परंपरागत ग्रंथोना आधारे श्रद्धा ने विचारो चालता हता, ते उपर सूत्रोथी आवश्यकीय वणा खुलासा बहार मूक्या हता, तेमांथी केटलोक आशय सामायिकादि प्रकरणमां लीधो छे.

प्रकरण बीजुं.

सामायिक तथा पौषधोपवास.

हवे आ जग्याए सामायिक पौषधोपवास केटली कोटिए थाय ए संबंधी चर्चा करवानी छे, ते पहेलां केटला प्रकारे

પ્રાણીઓ પાપ કરે છે, તે સંબંધી વિચારણા કરીએ.

જૈન દર્શન પ્રમાણે નવ પ્રકારે (માર્ગે) પ્રાણીઓ પાપને મેળવે છે; તે મનથી, વચનથી, શરીરથી. આ ત્રણ યોગથી જીવ પાપ કરે છે. એકેકને ત્રણ ત્રણ કરણ મળતાં નવ પ્રકાર થાય છે. મનથી—કરવું, કરાવવું, ને અનુમોદવું. વચનથી—કરવું, કરાવવું, ને અનુમોદવું. તેમ શરીર (કાય)થી—કરવું, કરાવવું, ને અનુમોદવું. આમ નવ પ્રકાર થાય છે.

જીવને સાધનની પ્રવૃત્તિ કરવામાં ત્રણ યોગ ને ત્રણ કરણ સાધન—નિમિત્ત—રૂપ છે, એટલે એ સાધનથી જીવ પ્રવૃત્તિ કરે છે. જીવ શરીરથી—હાથ, પગ, અંગુલી, નख—થી જીવની હિંસા કરે છે, ચોરી કરે છે, સ્વરાવ કાર્ય પણ કરે છે, તેમ જીવ વચનથી, અસત્ય, સ્વરાવ, નિંદા વિગેરે બોલે છે, હિંસા વિગેરે પણ કરે છે. તે જ પ્રકારે જીવ મનમાં હિંસા, અસત્ય વિગેરેનો વિચાર કરતો હોય છે—જેમ કે હું મારું, ચોરું, નાશ કરું વિગેરે પાપની ચિંત્વના કરે છે. જેમ જીવ મન વાળી ને શરીરથી પાપ કરે છે, તેમજ બીજાને પાપ કરવામાં જીવ મન વચન ને શરીરથી પ્રેરણા કરે છે. શરીરના અવયવથી જીવ બીજા પ્રાણીને પ્રેરે છે કે—એને માર, લૂંટ, સંગ્રહ કર, અસત્ય બોલ इत्यादि, તેમ વાળીથી મનુષ્ય બીજાને હિંસા કરવા, અસત્ય બોલવા, કોઈ પણ સ્વરાવ કાર્ય કરવા પ્રેરે છે. તેમ જ મનદ્વારા મનુષ્ય બીજાને વિચારમાં પ્રેરણા કરી શકે છે. અનુમોદનથી એ પ્રકારે જીવો પાપ કરે છે. શરીરનાં અવયવોથી—ચેષ્ઠાથી

कोई पण मनुष्यने पाप करतो जोई—सांभळी जीव पोते खुशी थाय छे, जेमके मुंगो मनुष्य बीजाने जोई आंखथी, चहेराथी, हास्यथी पोतानी खुशाली बतावे छे. वाणीथी तो जीव घणी खुशो बतावे छे, कहे छे के तमोए कर्युं ते तो बहु सारं थयुं एमां हुं घणो खुशी छुं. तेमज कांई जाणी जोई मनुष्य मनमां खुशी थाय छे, के ए काम बहु सारं थयुं—ठीक थयुं.

उपर्युक्त नव प्रकारे मनुष्य पापनो बंध पोतानी साथे करतो होय छे. आथी मनुष्य लघु—हळवो थनो नथी, पण भारे ने भारे थनो जाय छे. श्री महावीरे जीवोने—मनुष्योने उंचे आववा माटे ए पापना मार्गे बंध करवा बताव्या छे. जे जे मार्ग बंध थाय ते ते मार्गे पापना आववाना रस्ता बंध थवाथी जीव निर्भय थाय छे, पापथी हळवो थाय छे.

आ नव मार्ग बंध करी शक्या होय तो ते मात्र आरंभ ने परिग्रहथी सर्व प्रकारे मुक्त थएला साधुओ छे के जेओ ए नवे प्रकारे पापने रोकी शके छे, पण गृहभावमां वसनार गृहस्थो पापना ए नव रस्ताने सर्व प्रकारे रोकी शकता नथी. ज्ञानीओए जोयुं के तेओ गृहभावमां रहेवां कोई कोई रीते पापने रोकी शके खरा. गृहनो संबंध, मोह, ने प्रवृत्ति राखवा छतां कोई जीव मुमुक्षु होय तो ते कोई कोई अंशे पाप करतां अटकी रहे छे. मुनिओ सर्व प्रकारनी हिंसाने त्यजी शके छे, त्यारे गृहस्थो मोटा जीवनी हिंसा बंध करी शके छे, ते पण छ प्रकारे (मार्गे) हिंसा रोकी शके छे. गृहनो संबंध

होवाथी विशेष त्याग तेओ करी शकता नथी. मन वाणी ने शरीरथी निरपराथी बेइंद्रियथी ते पंचेंद्रिय जीवोने ते गृहस्थो (श्रावको) मारता नथी; तेम ज बीजाने ते जीवोने मारवा तेओ कहेता पण नथी. आ प्रकारे गृहमां रहेवा छतां हिंसाने रोकी शके छे. मोटा असत्यने ते गृहस्थो मन वाणी ने शरीरथी बोलता नथी, तेमज ए त्रण योगथो बीजाने बोलाववा तेओ प्रेराता नथी. आज प्रमाणे मोटा चौधने तेओ त्यजे छे. स्त्रीपुरुषना मोह संबंधमां तेओ अन्य स्त्री-पुरुषथो एक ज योग ने करणथी बची शके छे, कारणके गृहमां ने तेनी साथे रहेला संबंधमां तेओ रहेला छे. तेम त्यां मोहनी वृत्तिमां विशेष अनुकूलता होय छे, तेथी विशेष कोटिए वस्तुने (मोहने) तेओ त्यागी शकता नथी. धन धान्य मिल्कत वगेरेमां गृहस्थो पोतानां मन वाणी ने शरीरथी इच्छा उपरांत सुवर्ण, रौप्य, मणि, मौक्तिक, माणिक्य उपर संयम राखी शके छे. एथी विशेष निग्रह तेओ करी शकता नथी, एटले त्रण कोटिथी विशेष तेओ पाळी शकता नथी. ते ज प्रकारे मर्यादा उपरांत कोई पण दिशामां जवाने तेओ पोतानां मन वाणी ने शरीरने रोकी शके छे. बीजाने प्रेरणा करवामां—मोकलवामां वस्तु वगेरने मंगाववामां तेओ संयम राखी शकता नथी. (आ संबंधमां सांप्रदायिक चोपडीओमां—समजणमां धणी भूल छे. ते भूल परंपराथी चाली आवेली असमजण—देखादेखीथी थई आवेल छे छतां आज तेना नायकोने विचार करवानो

અવકાશ નથી, પણ મમત્વ-આગ્રહનો અવકાશ પૂરેપૂરો છે. નવી કઢાકૂટ મૂકી, જુનાં દફતરો કોણ તપાસે ?) ઉપભોગ-પરિભોગની વસ્તુમાં તથા વ્યાપાર વિષયમાં શ્રાવકો ત્રણ કોટિથી સંયમ રાખી શકે છે, કરાવવાની ને અનુમોદનની પ્રવૃત્તિ બંધ કરતા નથી. અનર્થદંડ, સુજ્ઞ ને વિવેકી શ્રાવકો મન વચન ને કાયથી સેવતા સેવરાવતા નથી. જેઓ સમ્યક્દૃષ્ટિપૂર્વક આ વ્રતોને સ્વીકારી રહ્યા છે, તેઓ ગૃહમાં ગમે ત્યાં રહ્યા છતાં એ વ્રતોને સાચવી રહ્યા હોય છે.

સામાયિક, દિશાવકાશિક, પૌષધોપવાસ, આ વ્રતો ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારનાં છે. તે વ્રતો હમેશાં ચોવિસે કલાક શ્રાવકોથી પાળી શકાતાં નથી. ગૃહસંબંધથી છૂટા થઈ જો શ્રાવકો પૌષધશાળા-ઉપાશ્રયમાં રહી પાઠવા ઇચ્છા રાખે તો પાળી શકે છે. સામાયિકાદિ તો ઓછામાં ઓછી બે ઘડી-અંતર્મુહૂર્તના કાળમાં થાય છે, એટલે અહોરાત્રિના ચોવિસે કલાકમાં જેટલો અવકાશ લઈ શકે, તેટલા અવકાશમાં શ્રાવકો કરી શકે. દિશાવકાશિક પૌષધોપવાસ વ્રત લગભગ અહોરાત્રિનાં હોય છે, તેથી માસમાં, પક્ષમાં એક બે ત્રણ જેટલાં કરવા ધારે તેટલાં શ્રાવક કરે, પણ તે વ્રતો શ્રાવકોને કેટલી કોટિએ કરવાનાં હોય છે, તે સંબંધી મતભેદ ઊભો છે.

કોઈક જિજ્ઞાસુને આ સંબંધી સારું સમજવા ઇચ્છા થતી હશે. જોકે ઘણા આગ્રહીઓને બહુધા આગ્રહ જ પસંદ હોય

છે, તોપણ જેઓને ઇચ્છા હોય, તેઓને માટે નીચેનો સુ-
લાસો આવશ્યક-જ્ઞાતવ્ય છે.

સામાયિક પૌષ્ઠોપવાસ સંબંધી વિચાર.

શ્રાવક લોકો સામાયિક શિક્ષાવ્રત કરે છે, તે કેટલી
કોટિથી થઈ શકે એ સંબંધી સાંપ્રદાયિક પુરુષોના વિચારો
ભિન્ન ભિન્ન છે એમ સમજાય છે. એટલે જ્યારથી એ વિષય
વિષે વિમર્શ (વિચાર) થવા લાગ્યો, ત્યારથી આજસુધીમાં
એ વિચારોની આપ-લે ચાલુ છે. એ વિષય સ્વાસ શ્રદ્ધાઢું પુરુ-
ષને કે વિવાદવાળા પુરુષને ચર્ચાસ્પદ થઈ પડ્યો છે. મધ્યમ
બાજુનો વર્ગ એ બાબતને અર્થશૂન્ય કે નિરુપયોગી ગણી કહાડે
છે; પણ એ સંબંધી તથ્ય આશ્રય ક્યાં છૂપાયો છે વા કઈ રીતે
લપાઈ રહ્યો છે, તે સુષ્ટુ સુજ્ઞ શું કોઈ જગ્યાએથી શોધી કહા-
ડવા પ્રયત્ન કરશે કે ? આજે આ જગ્યાએ કેવી રીતે સમાજમાં
તે વિષય ચર્ચાઈ રહ્યો છે, તે જ માત્ર કથનીય છે.

જૈન દર્શન પ્રમાણે જીવ નવ માર્ગે પાપને મેઢવે છે,
તેમ પાપને રોકવાના પણ એ નવ માર્ગો છે. જો તે માર્ગો
સુઢ્ઠા રાખે તો પાપ આવે, ને એને રોકે તો પાપ રોકાય.
સામાયિક વ્રત બાર વ્રતમાંનું એક વ્રત છે, જેને નચ્ચું વ્રત કહે-
વામાં આવે છે, અથવા તે એક શિક્ષાવ્રત પણ છે. પહેલાં આઠ
વ્રત ગમે તેટલી કોટિથી કરતા હોય, તો તેની તકરાર કે
ચર્ચા કાંઈ નથી, પણ નવમા વ્રતની કે તેની માફક દશમા-
અગિયારમા વ્રતની તકરાર ચર્ચા ચાલુ છે, એટલે એ વ્રતો

व्रतो—ए व्रण शिक्षाव्रतो उपर्युक्त पापना नव मार्गमांना केटला मागना पापने रोकवाथी थईं शके छे, ए संबंधी भिन्न भिन्न विचारो छे. केटलाक कहे छे के ए व्रतो—शिक्षाव्रतो छ मार्ग पाप रोकवाथी (छ कोटिथी) थईं शके छे, केटलाको कहे छे सात कोटिथी, आठ कोटिथी, थईं शके छे; त्यारे केटलाको कहे छे के नव कोटिथी कां न थईं शके ? आम भिन्न भिन्न मत छे, तो तेने पूर्व—उत्तरवादीना रूपमां मूकीए, तो ते संबंधी काईक समजाशे.

पूर्ववादी कहे छे के “ सामायिकादि शिक्षाव्रतो छ कोटि-छ मार्गे पापने आवतां रोकवा—थी थईं शके छे, पण एथी विशेष कोटिथी थईं शकतां नथी.”

उत्तरवादी कहे छे के “ शिक्षाव्रतो छ कोटिथी थईं शके एम पण शा आधारे कही शको ? हुं एम इच्छुं छुं के एक कोटिथी, व्रण कोटिथी, चार कोटिथी, पांच कोटिथी ते व्रतो केम न बने ? ”

पूर्ववादी कहे छे के “ शिक्षाव्रतो एटली ओछी कोटिथी तमो कराववा मांगो छो, पण एम तो बने ज नहि. अनुव्रत—स्थूल जीव अहिंसाव्रत बगैरे छ कोटिथी थईं शके छे, एटले ए व्रतो छ कोटिए आदर्यौं छे, एवुं चाल्युं छे, तो पछी शिक्षाव्रतो छ कोटिए थईं शके; एथी न्यून (ओछी) कोटिए नहि ज थाय. ”

उत्तरवादी कहे छे के “ हुं एम पूछुं छुं के जेम अनुव्रतो

छ कोटिए आनंदादिए अंगीकार्यो छे, एम सूत्रमां चाल्युं छे, तो आनंदादिए शिक्षाव्रतो केटली कोटिए अंगीकार्यो छे के जेथी तमो छ कोटिए थवा कहो छो ? ”

पूर्ववादी कहे छे के “ आनंदादि श्रावके शिक्षाव्रत स्वीकार्यो छे, पण त्यां कोटिनी वार्ता कांई चाली नथी. ”

उत्तरवादी कहे छे के “ जो नथी चाली तो शा आधारे तमो ‘ छ कोटिए थाय ’ एम कही शको ? ”

पूर्ववादी कहे छे के “ छ कोटिसुधी व्रत आदर्यो छे, तेथी विशेष कोटिए आदर्यो होय एम जणातुं नथी, तो समजाय छे के छ कोटिए कोई पण शिक्षाव्रत घणी खुशीथी थई शके. ”

उत्तरवादी कहे छे के “ जो तमो एम कहेता हो के एम थई शके तो हुं कहुं छुं के तेथी विशेष कोटिए कोई करे तो कां न थाय ? ”

पूर्ववादी कहे छे के “ एम तो बने ज नहि, कारणके सूत्रमां एथी विशेष कोटिए कोईए कर्यो होय तेम छे ज नहि. ”

उत्तरवादी कहे छे के “ शिक्षाव्रतो केटली कोटिए थाय ते संबंधी ज्यारे कांई वार्ता नथी, तो पछी ‘ ना ’ शा आधारे कही शकाय ? ‘ शिक्षाव्रतो विशेष कोटिए थतां नथी ’ आम जो जणाव्युं होत तो तमारी धारणा सत्य छे एम कही शकाय, पण ते तो कांई छे नहि. शिक्षाव्रतो छ कोटिथी न्यून कोटिए न थाय तेम विशेष कोटिए न थाय तो भले, पण ते

છ કોટિય થાય એમ શા આધારે થાય એ સમજાતું નથી.”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ તે વ્રતો છ કોટિય કરવાં એમ સૂત્રોમાં खुलासો નથી, પણ પરંપર પુરુષોથી ચાલતી આવેલી આ પરંપરામાં જૈનના સઘળા ફાંટામાં તેમાં પણ આપણા પહેલાં ચાલી આવતા મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં તે વ્રતો—સામાયિકાદિ વ્રતો છ કોટિય કરતા જણાય છે. તો એથી સિદ્ધ થાય છે કે તે વ્રતો છ કોટિય કરવાં, એથી વિશેષ કોટિય કોઈ તમારા સિવાય કહેતું હોય વા સૂત્રોમાં खुलासો હોય તેમ સમજાતું નથી. એટલે આપણી પાસે આ પરંપરા સિવાય બીજું કોઈ પ્રમાણ નથી.”

અત્તરવાદી કહે છે કે “ તમો પરંપરાને માન આપવાને તૈયાર છો એ ઠીક, પણ પરંપરાનો આધાર ક્યારે લેવો એ વિષે વિશેષ જાણવું એ આવશ્યક છે. પરંપરા એ એક વ્યવહાર છે, એટલે પ્રવૃત્તિ કરવામાં તે વ્યવહારને માન અપાય છે, પણ એ વ્યવહાર ક્યારે સ્વીકાર્ય છે કે ક્યારે તેની ઉપરના ચાર વ્યવહાર આપણી પાસે ન હોય, ત્યારે પછી તે (પરંપરા) વ્યવહાર પ્રમાણને માન આપવું. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં, વ્યવહાર સૂત્રમાં, પાંચ વ્યવહાર ચાલ્યા છે. પ્રથમ આગમ વ્યવહાર, બીજો સૂત્ર વ્યવહાર, ત્રીજો આજ્ઞા વ્યવહાર, ચોથો ધારણા વ્યવહાર, ને પાંચમો પરંપરા વ્યવહાર છે. આ પાંચ વ્યવહારનાં પ્રમાણ—આધાર લઈને મુનિઓએ ચાલવું એમ સૂત્રકારો કહે છે. આગમ વ્યવહાર હોય ત્યાં સુધી સૂત્ર વ્યવહાર માન્ય નથી. સૂત્ર વ્ય-

વહાર હોય એટલે જ્યાંસુધી સૂત્રો ખુલાસા આપે, પ્રમાણ આપે, ત્યાંસુધી નીચેના વ્યવહારના આધાર પ્રમાણ લેવાં તે અર્થરહિત છે, એમ જ્યાંસુધી આજ્ઞા કે ધારણા વ્યવહાર પ્રમાણ મળે ત્યાંસુધી પરંપર પુરુષોને પ્રમાણ માનવા તે અર્થ-શૂન્ય છે. આપણને જ્યાંસુધી ઉપરના વ્યવહારનાં પ્રમાણ મળે ત્યાંસુધી નીચેનાં પ્રમાણ વ્યવહાર શાને માનવાં જોઈએ ? ઉપરના એક પછી એક બંધ થાય તો પછી નીચેના વ્યવહાર માનવા; એટલે આપણા સુભાગ્યે સૂત્ર વ્યવહાર હજી મોજુદ છે, તો જ્યાંસુધી આપણને સૂત્રો ખુલાસો આપે, ત્યાંસુધી તેમનો આધાર લેવો એ આપણા માટે અત્યારે હિતાવહ છે. તમો કહો છો કે સૂત્રોમાં એ સંબંધી કાંઈ ખુલાસો નથી, પણ હું તમોને કહું છું કે સૂત્રોમાં એ વિષેનો ખુલાસો છે. જો તમો એ વિષે વિશેષ તપાસ કરશો તો તમોને દૃષ્ટિ આગઢ તે વસ્તુ મળી આવશે. પણ તમો જે દૃષ્ટિથી જુઓ છો તે દૃષ્ટિમાં હજી વિશાલતા નથી, એટલે પરંપરાને જે દૃષ્ટિ—વ્યા-મોહથી જોઈ રહ્યા છો, તે દૃષ્ટિ બીજા સૂત્ર વ્યવહારને જોઈ શકતી નથી. એટલે જેટલું પરંપરાને માન આપો છો તેટલું તમારું દિલ સૂત્રોમાં ચોંટતું નથી. જ્યાં ત્યાં તમો સૂત્રોને આગઢ કરો છો, પણ જ્યાં પરંપરા આવી એટલે બસ થઈ રહ્યું ! શિક્ષાવ્રતો કેટલી કોટિએ કરવાં એ સંબંધી મૂળ પ્રવૃત્તિ શું ચાલતો હતી, તે સમજાતી નથી, પણ વચ-માંના કોઈ પણ પુરુષે તે વ્રતોને છ કોટિએ કરવાની પ્રવૃત્તિ

શરૂ કરી, પાછળની જનતાએ તે પ્રવૃત્તિને વધાવી લીધી, ઇટલે
 વસ એ પ્રવૃત્તિ શું સાચી ઠરી ? સ્વસ્થ, આમ અંધારામાં ભટ-
 કવું કેમ દિલને ગમે છે ? શું કહું ! આ જગ્યાએ કહેતાં હૃદ-
 યને એક પ્રબલ આઘાત થાય છે કે સમાજ સૂત્રને નામે જ્યાં
 ત્યાં મોટી ભારે ભારે વાર્તા કરે છે, પણ જ્યાં પરંપર દંતકથા
 આવી પહોંચી કે તુર્ત જ અમૂલ્ય પ્રવચનરૂપ સૂત્રોને ફેંકી દેઈ
 તે પરંપર વિચારને પ્રેમથી ભેટતાં સાથે પકડોને વધાવી લે છે.
 સમાજ જેટલો કચરાને પસંદ કરનારો છે તેટલો તત્ત્વથી
 આધે જનારો છે. આ જગ્યાએ કથ્ય એ છે કે જો આપણે આ
 હૃદયને સંકુચિતતાના પાટામાંથી મુક્ત કરીએ, ને વિશાળ
 વાચનના મેદાનમાં દોડાવોએ ને પરંપરાના આગ્રહની વાડને
 ઉલ્લંઘીએ તો આ સંબંધી ખુલાસો જોકે યત્કિંચિત્ છે, તો-
 પણ આપણી આંખ તલે જરૂર આવશે.”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ આવી લાંબી વિવેચના કરી તો
 ભલે, પણ એવો સ્પષ્ટ ખુલાસો છે જ ક્યાં ? જો ખુલાસો હોય
 તો પછી હા-ના કેમ રહે ? ”

ઉત્તરવાદી કહે છે કે “ આપણી આંખતલે એ ખુલાસો
 મળી આવે, પણ આપણું વાચન ઇટલું સારું-વિશાળ નથી
 કે જેથી તે એકદમ આપણી દૃષ્ટિમાં આવી જાય. તમોને જા-
 નવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય તો આ રહ્યો ખુલાસો. જુઓ !
 સૂત્રકૃતાંગ (સૂયગડાંગ) ના ત્રેવીશમા અધ્યયનમાં, જ્યાં
 ઉદક (પેટાલપુત્ર) સાથે ભગવાન ગૌતમે સંવાદ કર્યો

હે, ત્યાં જીવહિંસા વિષે કેટલીક ચર્ચા કર્યા પછી પાપને રોકવા વિષે કૃત કારિત્વ અનુમતિ (કરવું-કરાવવું ને અનુમોદન કરવા) સંબંધી વાર્તા થઈ છે. ત્યાં સૂત્રકારે શ્રાવકના મુખમાંથી નિકળેલા શબ્દો જણાવ્યા છે, એટલે ત્યાં શ્રાવકો એમ બોલ્યા છે કે ‘ પાપ-સાવચ પ્રવૃત્તિને ન કરો, ન કરાવો, મન વાળી ને શરીરથી, તેમાં પણ અનુમોદન કરવાના પ્રત્યાખ્યાન કરીશું. ’ આ શબ્દોથી તમોને સ્વાત્ત્રી થશે કે પૌષધાદિ શિક્ષાત્રતો શ્રાવકોએ છ કોટિ કરતાં વિશેષ કોટિથી કર્યો છે. તેમાં શંકાને સ્થાન જણાતું નથી. સૂત્રકારના કથન પ્રમાણે છ કોટિ કરતાં વિશેષ કોટિએ થાય છે, તેમાં હંડાણ-રહસ્ય છે. ગૃહમાં રહી એટલે ગૃહના કામકાજ સાથે સંબંધ રાખવાથી કોઈ પણ વ્રત છ કોટિથી વિશેષ કોટિએ થતાં નથી, છતાં આ જે સામાયિકાદિ પૌષધોપવાસ શ્રાવકોએ વિશેષ કોટિએ કર્યો છે, તેનું કારણ સંસારના સર્વ કાર્યથી મુક્ત થઈ પૌષધશાળા-ઉપાશ્રયમાં રહી ધર્મવૃત્તિમાં શ્રાવકો ચિત્ત ચોડે છે, તેથી ઘણી ખુશી સાથે શ્રાવકો એ વ્રતને પાળે છે. ”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ તમોએ સૂત્રની સાક્ષી બતાવી, પણ શ્રાવકને અનુમોદન કરવાની વૃત્તિ રહે છે, તેથી તેઓ પાળી શકતા નથી. કોઈ શ્રાવક સામાયિક કે પૌષધોપવાસ કરીને ધારો કે ઉપાશ્રયમાં રહ્યો, ત્યાં તેણે પોતાની જાતે સાવચ-પાપપ્રવૃત્તિને કરવાનું બંધ કર્યું; બીજાની પાસે તે કરાવવા પણ

બંધ કર્યું, મનથી-વાણીથી ને શરીરથી; એટલે શરીરથી વચ-
નથી ને મનથી પાપ કરું નહિ, પાપ કરાવું નહિ, આમ છ
કોટિએ તેણે ધાર્યું, તો તે પાઠી શકે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.
પણ પછી ત્રણ ભંગ-પ્રકાર અનુમોદન કરવાના રહ્યા તે બંધ
કરી શકાતા નથી, કારણકે તેની વૃત્તિ અનુમોદન કરવા
માટે રહે છે. શ્રાવક વ્રતમાં બેઠો છે, ત્યાં તેણે સ્વભર સાંભળી
કે-‘ગૃહમાં-બજારમાં આમ થયું.’ તે સાંભળી તેને હર્ષ કે
શોક થાય ત્યારે તે શ્રાવક શરીરની ચેષ્ટાથી કે વાણીથી ભલું
કે ખુંડું કહી નાંખે, તો તે અનુમોદનનો ભંગ-પ્રકાર કે કોટિ
સાચવી શકાતી નથી; એટલે અનુમોદન મનનું તો રહ્યું પણ
શરીરથી ને વાણીથીયે કરી નાંખે છે. ”

ઉત્તરવાદી કહે છે કે “ સજ્જન ! જો તમો આમ છ
કોટિ-પ્રકારથી પાપ બંધ કરી શકાય છે, એટલું સમજ્યા હો
તો અનુમોદન બંધ થાય છે, તે વાર્તા જલદી સમજી શકશો.
જે વ્યક્તિ પૌષ્પશાળામાં રહી પાપની પ્રવૃત્તિને બંધ કરવા
ઈચ્છે, તે વ્યક્તિ વ્રતમાં રહી અનુમોદનની જ્ઞાને પ્રવૃત્તિ કરે?
અનુમોદનની પ્રવૃત્તિ સંસારમાં-ગૃહમાં હોય ત્યાં રહી શકે છે,
કારણકે ત્યાં સર્વ પ્રકારનો સંબંધ છે, પણ જ્યારે પૌષ્પા-
દિમાં હોય, ત્યારે અનુમોદનની પ્રવૃત્તિ સ્વલ્પ લેખન-બે ઘડી-
થી પછી એક અહોરાત્રિ સુધી-બંધ રહી શકે છે; એટલે
તે લેખતે તે શ્રાવકને કાંઈ પણ સંબંધ રાખવાનો હોતો નથી.
શ્રાવકે પિતા, માતા, ભગિની, સ્ત્રી, પુત્ર, સુવર્ણ, રોપ્ય, મા-

ણિક્ય, મૌક્તિક વિગેરે ગૃહમાં મૂકી ધર્મધ્યાન કરવા ઉપાશ્રય-
 માં આવી પૌષ્ઠોપવાસ સ્વીકાર્યો છે; તે વચ્ચે ઉપર્યુક્ત વસ્તુ-
 માંની કોઈ પણ પ્રિયમાં પ્રિય-સ્ત્રી પુત્ર કે સુવર્ણ માણિક્ય
 વસ્તુને કોઈ લઈ જાય, વા બાળી નાંચે કે ચલાસ કરે,
 તોપણ પૌષ્ઠમાં રહેનાર શ્રાવક જાણે કે મારી એ સ્ત્રી
 અત્યારે નથી, તેમ એ માણિક્ય મૌક્તિક મારાં નથી.
 આમ સુશીયી તે વ્રતમાં રહેનાર શ્રાવકોએ તે વચ્ચે જતું કર્યું
 છે. હવે કહો કે અનુમોદન કરવાનો પ્રશ્ન-અવકાશ ક્યાં
 ડખો રહે છે ? આ વચ્ચે મારે કહેવું જોઈએ કે, તમારો છ
 કોટિએ જ થાય એવો આગ્રહ, મમત્વ, — જો તમો મૂત્રમાં ધ્યા-
 ન રાંચો તો-વિચાર કરો તો-હવામાં એકદમ ડડી જાય,
 ડખો રહી શકે નહિ. પણ ન કરે નારાયણ, મનુષ્યમાં એવી-
 વિચાર કરવાની ડચ્છ શક્તિ આવે, વા પોતાના આગ્રહ
 સામે મનુષ્ય પોતાનો બરડો ફેરવે. આ સ્થલે આટલું જ કથ્ય
 હતું કે શ્રાવકો અનુમોદન કરવું બંધ કરી શક્યા છે,
 તે જુઓ ઉપાસક દર્શાંગમાં એક એક શ્રાવકની ધર્મચર્યાના
 અધિકારે. ”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ તમો કહો છો તો ઢીક, પણ અ-
 નુમોદનના ત્રણ પ્રકાર છે. મનથી અનુમોદન થાય છે, વાળીથી
 થાય છે ને શરીરથી થાય છે; તો અત્ર (આ વિષયમાં) ત્રણે
 અનુમોદન બંધ થાય છે કે બે બંધ થાય છે, કે એક બંધ થાય
 છે ? શું સમજવું ? ”

ઉત્તરવાદી કહે છે કે “ હું અત્યારસુધી જે વાર્તા કરી રહ્યો છું તે મનસ્વીપણે કરી રહ્યો નથી, પણ શ્રુતના આધારે વાર્તા લંબાવી રહ્યો છું. હું જે કહું તેમાં તમને પ્રમાણ લાગે, તે પણ સૂત્ર-શ્રુતનું પ્રમાણ તમારી આંખ તહે આવે, તો હે સજ્જન ! તે વાર્તાને સ્વીકારજો, નહિતો જતી કરજો. છ કોટિ કરતાં વિશેષ કોટિષ્ પૌષધાદિ થાય છે, તે સંબંધે અત્ર પ્રમાણ મૂકું છું. તેમાં પણ કેટલી વિશેષ કોટિષ્ થાય તે વાર્તા સંશય્યાત્મકતા સાથે આવે છે, તેમાં તમને જે ખુલાસો મળે તે તમે પકડી પાડજો.

સૂત્રકૃતાંગ શ્રુતસ્કંધ ઓળખે, અધ્યયન સાતમે, ઉદકના અધિકારે (ભીમસિંહ માળેકના છાપેલા સત્તરમા આલાપકમાં) શ્રાવકના શબ્દોમાં માત્ર મુદ્દાના થોડા શબ્દો ટાંકું છું:—

દુર્વિહં, તિર્વિહેણં, માસ્ત્વલુ મમઠાણ કિંચિ કરેહ વા કરાવેહ.

ત્યાં શીલાંકાચાર્ય સૂરિ ટીકામાં લખે છે કે—પૌષધિત એવો હું (જે શ્રાવક) તેના માટે રહે પચન પાચનાદિ કરો, કરાવો, મનથી વાળીથી ને શરીરથી; ઇટલે મન વાળી ને શરીરથી કરવાનો કરાવાનો પ્રવૃત્તિનાં પ્રત્યાખ્યાન કર્યાં. તે ઉપરાંત પ્રત્યાખ્યાન શી રીતે કરે છે, તે સૂત્રનો કકડો નીચે જુઓ:—

તથ્યચિ પચ્ચસ્વાહસ્સામો.

શ્રાવક એમ કહે છે કે તેમાં પણ (શીલાંક સૂરિ

છલ્લે છે કે) 'અનુમતિ કરવામાં પળ (તત્રાપ્યનુમતાવપિ સર્વથા યદસંભવતિ તત્ પ્રત્યાહ્યાસ્યામઃ) જે સંભાવના કરવી પળ બીલકૂલ સંભવતી નથી તેનાં પ્રત્યાહ્યાન કરીશું. શ્રાવક એમ કહે છે કે અમોને પૌષ્ઠમાં અનુમોદન કરવામાં જે સંભવતું નથી—ઘટલે વ્રતમાં વાળીથી કે શરીરથી (સ્પષ્ટ તો નથી—સમજો તે સ્વરૂં) જે સંભાવના થઈ શકે નહિ તેનાં પ્રત્યાહ્યાન કરીશું. આવું સૂત્રકારે સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે, તોપણ તમો કહો છો કે 'એવું સાફ ક્યાં છે ?' તો હું કહું છું કે જરૂર ત્રીણી બુદ્ધિ ને ત્રીણી દૃષ્ટિથી જુઓ ! આ જે કહું છું 'તે મારું છે ' તેવું તમો સમજશો નહિ. તે સર્વ-કોઈનું છે, ને તેમાં સર્વકોઈનો હક્ક છે. આમાં એ બાબત સ્પષ્ટ કરવી હજી રહી જતી લાગે છે કે શરીરથી, વાળીથી ને મનથી આ વ્રણમાંથી કેટલો અનુમોદના બંધ કરી સમજવી ? આ પ્રશ્ન, હે પૂર્વવાદી ! તમારું છે, પળ તે સંબંધી ઉપર કહું છે તેમાં સ્પષ્ટતા નિકળતી નથી. ”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ ત્યારે શરીરની એક અનુમોદના બંધ થાય છે, તેમ આપણે ધારીએ તો કેમ ? ”

ઉત્તરવાદી કહે છે કે “ શરીરની અનુમોદના બંધ થાય તો વાળીથી પળ બંધ થઈ શકે; ઘટલે શરીરની આકૃતિ કરી (ચેષ્ટા કરી) હર્ષ-શોક બતાવવો બંધ થાય છે, તો વાળીથી ઉદ્ગાર, હર્ષ-શોક બતાવવો, કરવો તે પળ વ્રતમાં થઈ શકે

૧ આ અર્થ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ સ્તવકમાં ગલત થયો જણાય છે.

નહિ, એમ ઉપર ટીકાકારના આશયથી સમજાય છે. ”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ ત્યારે એમ કહી નાંચોને કે મનથી પળ અનુમોદના બંધ થઈ શકે છે. ”

ઉત્તરવાદી કહે છે કે “ મનથી અનુમોદનવૃત્તિ બંધ થઈ શકતી જણાતી નથી. તે જો બંધ થતી હોત, તો સૂત્રકાર ‘તથ્થ-વિ’ (તેમાં પળ), ને ટીકાકાર ‘અનુમતિમાં પળ’ આવો શબ્દ અર્થ જામાટે ટાંકત ? એટલે જેમ શરીર ને વાળીથી બંધ થાય છે તેમ મનથી જો બંધ થતું હોય તો ત્રિવિધ-ત્રિવિધેન એમ કહેત, પળ ‘તથ્થ’—તત્ર એમ પાઠ ન કહેત. એટલે ‘તથ્થવિ પચ્ચ-ચ્ચાહસ્સામો’ એ સૂત્રપરથી એ ચોક્કસ થાય છે કે છ ઉપરાંત વિશેષ કોટિએ સામાયિકાદિ થાય છે, તે સાત કોટિએ થઈ શકે, ને આઠ કોટિએ પળ થઈ શકે, એમાં હવે સંશય રહી શકતો નથી. ”

પૂર્વવાદી કહે છે કે “ કેટલાક નવ કોટિએ સામાયિકા-દિની પળ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હોય એમ જણાય છે, તો શું નવ કોટિએ ન થાય ? ”

ઉત્તરવાદી કહે છે કે “ નવ કોટિએ પાઠી શકાય તો ઘણું સારું, પળ ગૃહી ભાવમાં પ્રવર્તન જ્યાંસુધી જે શ્રાવક રાખે છે, ત્યાંસુધી તેનાથી નવ કોટિએ વ્રત પાઠી શકાતું નથી. મનનું અનુમોદન—જોકે સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કર્યું નથી તોપણ સમજાય છે કે—રહી જાય છે, એટલે મનથી અનુમોદના (જે દિલમાં ગુપ્ત છે, જાહેરમાં જણાય નહિ) પળ થયા વિના રહેતી નથી,

एम होवामां कारण गृहसंबंध छे. गृह—संबंध न होय तो एटली अनुमोदना पण न रहे. श्रावक ज्यारे संल्लेखना—ते अपश्चिम मारणांतिक संल्लेखना करे छे, ते बखते ते खुशीथी नव कोटिए पण थाय छे, कारणके ए कार्य हवे छेवट मृत्युसुधीनुं छे, मृत्यु आव्ये पूर्ण थवानुं छे, तेथी तेने गृहमां भाव न होवाथी ते नव कोटिए थाय छे. संल्लेखनामां श्रावक सर्व प्रकारनी हिंसाथी उपरत (निवृत्त) थाय छे. एम सर्व प्रकारना अस-त्यथी—एम सर्व प्रकारना अकरणीय कार्यथी मुक्त थाय छे. त्यां सहज नव कोटिए त्याग थाय छे, श्रावको नव कोटिए कांई व्रत करता होय तो ते संल्लेखना मात्र करे छे, ते सिवाय कोई पण व्रत नव कोटिए करता नथी. तेनो खुलासो उदकाधिकारे तेना पछी छे. ”

उपसंहार.

उत्तरवादी कहे छे के “ मारो हेतु एटलुं ज कहेवानो हतो के परंपरा प्रवृत्तिने परिचित थई सूत्र-आज्ञाने (सूत्रमां प्रदर्शित वस्तुने) समजवामां आपणे भूल्या छीए, एटलुं ज नहि पण ए संबंधी सारुं मनन करवाने ने विचार करवाने आपणे जतुं करीए छीए. सूत्रोक्त भले आपणे एक बाजुए रहेवा दर्ईए, पण आ संबंधी विचारनी मात्र आप—ले करीए, तो सहज हृदयने गम्य थाय छे के शिक्षाव्रत जो छ कोटिथी पाळी शकातां होय तो आठ कोटिए घणी खुशीथी पाळी शकाय छे. तेनुं कारण प्रथम ए छे के त्याग जेवा प्रसंगमां अनुमोदनाना

वे भंग-वाणीथी ने शरीरथी अनुमोदन-इच्छा ने समजण होय तो सहज जाळवी शकाय छे, ने ते पण थोडो वखत छे, तेथी सचवाय छे. बीजुं कारण ए छे के छ कोटि प्रत्याख्यानमां मनथी करवुं ने मनथी करावुं, ए भंग सूक्ष्म (मनोगत) छे, तेथी ते पाळवा जेटला कठण छे तेटला अनुमोदनना वे भंग पाळवा कठण नथी, कारणके ते देखाय तेवा स्थूल छे, ने रोक्यी शकाय तेवा छे. अत्यारनी जनताने मनोगत विषय जेटलो कठण लागे छे, तेटलो स्थूल अनुमोदन विषय कठण लागतो नथी, पण ज्ञानीए व्रतपालन करवामां जे अपेक्षा के विधि समजाव्यां छे, ते समजी शकाय तो ते विषय सुगम ने सुकर थाय. आ उद्देश केवळ ऋजु ने सुझने माटे छे. जेओने एक कोटिए पाळवानी पण ईच्छा नथी वा समजण नथी, तेमने माटे आ उद्देश नथी.”

वाचको ! छ कोटि ने ते करतां विशेष कोटि संबंधी हकीकत वांची तमारामांना कोईने पण एम ख्याल कदाच आवे के छ कोटि करतां विशेष कोटिए (आठ कोटिए) सामायिक पौषधोपवास आदि शिक्षाव्रतो करवां ते तो श्रीमान् धर्मसिंहजीनी ने तेमना संप्रदायनी श्रद्धा वा धारणा छे, वा ते सिवाय एवी श्रद्धा कच्छना केटलाक भागमां हशे, पण ते बहु विशाळ प्रदेशमां नथी; आम तमोने तमारा विचारो के कोई पण व्यक्ति संकोचावे, तो जणाववानुं के छ कोटि करतां विशेष कोटिए सामायिकादि थई शके छे एवा विचारो अहींथी

આગલ મારવાડ તરફના કેટલાક ભાગમાં ને ક્યાંસુધી ફેલાયા છે, ને કોને કોને એવી શ્રદ્ધા હતી તે જાણવાને માટે એક પત્ર નીચે મૂકું છું. આ પત્ર આટલો વિષય લખી રહ્યા પછી એક જળની સાથે વાર્તાલાપ થતાં તેમણે મેલ્લી આપ્યું છે. તે પત્ર ૧૮૬૫ ની સાલમાં લખાયું છે.

પત્ર જેવું છે તેવું જ—તે જ ભાષામાં અને તે જ લેખનપદ્ધતિ-માં અક્ષરશઃ આપ્યું છે અને તેમાં લખનારનું તથા જેના પર તે લખવામાં આવ્યું છે તેમનાં નામ વગેરે પણ જોવામાં આવે છે:—

॥ તમે લીધ્યો છે જે દલપતરાયજીના પ્રસનના ઉત્તર નેમીદાસજી તપસીઈં કરી મુક્યા હતા તે દલપતરાયજી માન્યા હતા ૫ અનુવ્રત થૂલગ કહ્યા તે ભાઈજી ૫ અનુવ્રત થુલ પોસામાં માંન્યે સ્યો તમારો હેતુ છે અમને હજી સૂધી ૫ પ્રસનનો સંદેહ છે એતલું જાંળીઈં છે જે દુઝીઈં તિવિહેળ કહ્યો છે તે તે ૬ કોટી ૫ અનુવ્રતની કહી છે એમાં તો તમારે અમારે ને ૮ કોટીવાલાને એક સરણો છે જે તે જગડો તો સાંમાએક પોસાની ૬ કોટી આઠ કોટીનો છે તે તમે એમ કહો છો શ્રાવકને સામાયક વ્રત છ કોટી થકી અધીક કોટી ૫ ન થાએ અને આઠ કોટીવાલા કહે છે જે આઠ કોટી ૫ સુધે થાએ અને દલપતરાયજી તો ૮ કોટી ૫ સમાયક કરતા તે પૂજ દોલતરાંમજી સાંમીએ અમને કહ્યું છે તથા દોલતરાંમજીન પળ છ ॥ ૮ કોટીની ૨ સરધા હતી તે સરધા પ્રમાણે લીંઘડીમાં અમરસીભાઈ પણ હજી આઠ કોટી ૫ સામાયક કરે છે અને અ-

મારે પળ ૬ । ૮ કોટી ૨ સાચી સરધીએ છે તેવારે તમે કેસો
 જે આઠ કોટીનો મુલગો આંક બતાવો તે દેવાણુપીયા મુલ
 આંક હોવે તારે જઘડો સ્યાંનો સંદેહ સ્યાંન્યો હેતુ પ્રષિ
 સ્યાને જોવી પડે જે સમવાયંગે સુત્રે કહ્યું જે ૫૦ દીને ચોમા-
 સાથી છંમછરી કરવી તે સંવછરી થકી ૭૦ દીને ચોમાસો
 ઉત્તરે ઉતારવો એ તો ઠીક કહ્યું પળ અધીક માસો થાએ તારે
 જ્ઞગડો થાય છે તારે પ્રસીપ્ય સુંત્રથી સંમાધી થાએ છે તેમ ૮
 કોટી ઉઘાડો આંક નથી તારે જ્ઞગડો થાએ છે પળ વીરતી
 વધતી જાંણીને ૮ કોટી કરે છે એમાં અટકાવ તો નથી જ-
 નાતો તે ઉપર તમને ૧૫ કર્મદાનનો પચષાંણનો પાઠ ૩
 કર્ણ ૩ જોમનો દેસ્વાડ્યો તારે તમે કહો છે જે એ તો ૩ કર્ણ
 કહ્યા છે પળ જોગનું નામ નથી એ વાત તમે મમત તાંણોને
 કીધી છે સ્યામાટે જે સુયગદાંગ વૈતાલી ૨ અધ્યયને કહીંડ છે
 જે તીવીહેળવી પાળ માહળે આયહીએ અનીયાણસંવુડે એમ ર્હાં
 ૩ કર્ણે પ્રાંણ હળવાં તે કહ્યા પળ જોગને તીવીહેળં ન કહ્યો
 તે માટે ર્હાં જોગ ૩ માંનો છો કે નહીં કર્ણ તીર્હાં નીયમાં
 જોગ હોવેજ જોગ હોવે તીર્હાં કર્ણ પળ નીયંમા હોવેજ તે
 માટે ૧૫ કર્મદાનના પચષાંણ ૯ જોગે કરે તો શ્રાવકને થાયે
 રુદ્ધગુણ ૬ કોટી થાએ પીળ ઉતરગુણ એ લેષે ૯ કોટી થાતા
 જણાએ તો છે ૧ ॥

તિવારે તમે લીષીંડ છે જે ૪૯ માંગામાં એ ૮ કોટીનો
 માંગો કયો નથી તે પળ પેહેલા તમને લીષ્યો છે જે ભગવતી

१२ मे ४ उदेशे प्रहलना पंध वीषरे तिहां ९ प्रदेशो वीषरता
 २२५ ए भांगो नथी लीष्यो १० प्रदेशो पंध वीषरे तिहां
 २२६ तथा १२२५ ए बे भांगा नथी लीष्या ए ३ भांगा
 मुल सुत्रे न कह्या पण ए पढम गुरुहीठ ठाणे ल....इयापरीठ-
 पसरीसयापंतीइ भांगा करवानी मुल आमना छे दलपतरायजी
 अंक लहारी पोते जोडी छे तेमां १० प्रकारना भांगानी मुल
 आमना गाथाबंध कीथी छे ते लेषे ए ३ भांगा थाये छे ने
 पाठमां नथी कह्या तेमांनो छे के नथी मानता २ ॥ तथा तमें
 लप्युं छे जे ४९ भांगा तो अणुव्रत आश्री छे तारे अणुव्रत
 एकवीहे एकवीहेणं पण थाए जावतीविहं तीवीहेणं पण थाए
 तारे अणुव्रतमां तो तेत्रीसना आंकनो पचषांण आव्यो तारे
 सुगडांग २३ मे दुवीहं तीवीहेणं अणुव्रत कह्या ते पाठ केम
 ग्रहो छो ७ सीष्याव्रत तेमां पण कोक ७ मो वरत ११ ने
 आंके १२ । १३ । २१ । २२ । २३ । ३१ । ३२ । ३३ । ने
 भांगे करे तो थाए के न थाय ८ मु व्रत ए ४९ भांगामां
 गमे ते भांगे करे तो थाए के न थाये जो ७ । ८ मुं गमे ते
 भांगे थाए तो ९ । १० । ११ मुं स्ये अटके ते जोज्यो सुग-
 डांग २३ मे पोसो दुविहं तीवीहेणं कह्युं तिम अणुव्रत पिण
 दुविहं तिवीहेणं कह्युं जे अणुव्रत ४९ भांगे सरवे भांगे थाए
 तारे सीष्यावरतनें मुं अटके इम करतां सुंत्रपाठ बीना न म-
 नाई तो सामायकनो काल मुहूत्री प्रमाणें कहो छो ते कीहां
 सीद्धांतनी साष थकी कहो छो ३ ॥ सीद्धांतमां वरत वरत

उपर आंक आंक भांगा भांगा वेहीची तो नथी आप्या जे झगडो थाएज नही वरतनें भांगा साधारण जेहवा जणाए छे पछे सक्ति प्रमाणे थाए तीम करे कोइ अणुव्रत ११ मां आंकथी करे तो थाए के न थाए जो सुत्रपाठ जोइए तो सु-गढांगनें लेषे न थाए इम तो घणा जणाने अटकाव थाए ने थाए इम कहो भगवतीना भांगाने लेषे तो तां अणुव्रतना भांगा नुन्पाधीक थाए तो सिष्याव्रतमां कोटी वधारे तेमां सुं अटके छे ४ ॥

तथा तमें लिष्यो छे ममत भावे पूणसे अपरिणाए श्रावकनें संथारामा लागतो लिष्यो छे ते सुंन्य उपीओगे लष्यो छे ते देवाणुपीया अमे तो उपीओगथकी ज लष्यो छे ने वली लीषुं छूं ते नीरधारजो तमे लिष्यो आ-गल श्रावकें संथारा कर्या तेमां सेवा माटे ग्रहस्थने राष्यो नथी ते वात षरी छे पण केइ श्रावक तथा साधूए तीवीहारो संथारो कर्यो तो ते पण कहूं नथी नें महा सक्तीवंत पादोप-गमन संथाराना करणहार थया तेणे चोवीहार जे पचष्या छइं पण हमणां भक्तपरीज्ञा संथारो तीवीहार करे छे के नथी करता तिम महा श्क्तिवंत थया तेणे सेवा न करावी पण हमणा श्रावक संथारो करे छे ते अल्प सत्व माटे सेवा वांछे छे के नथी वांछता संथारावालो श्रावक वृद्ध श्रावकनें वांछे छे एतलो संभोग ग्रहस्थ साथें रखो छे तारे संथारावाला श्राव-कनी बेयावच ते साधू करे के श्रावक करे साधू तो न ज करे

श्रावक पण न करे तारे एहनी वेयावच कुंण करे संथारावालो
 श्रावक ते साधूने संभागी कहीए के श्रावकनु संभोगी कही-
 ए पढीकमणुं साधू नों करे के श्रावक नों करे ९ कोटाए आ-
 हांर सरीर अठार पाप वोसराव्या तो छे ते माटे साधू कहीए
 के श्रावक कहीई जे साधू नहो कहीए ते स्यो कारण एटलो
 ग्रहस्था साथे विवहार छे ते माटे ग्रहस्तनो संभोगी कहीए
 एहने पूर्व संयोग एतलो रह्यो छे तेतलेज अपरोनायपणुं छे
 बीजुं नथी ते जाणजो तथा ममत्तभावे ते सुं कहीए अने
 केटला गुणठाणा लगे लागे ते वीचारी जोजो महानुभाग
 ममत्त भावे तो जीहां सुधी मोहनी कर्म वदे तेतला १० मा
 गुणठाणा लग छे भगवती १ । ३ । ३ कंषा मोहेणी कर्म
 मिथ्यातीने लागे छे ते चोवीस दंडके छे ते पण ममत्तभावे
 अपरीनायमां छे तथा बीजे गुणठाणे मिथ्यात मोहणीने उदे
 मिथ्यात अभिमुष थयो ते पण ममत्तअपरी० चोथे गुणठाणे
 कंषा मोहिणी वेदे ते पण ममत्त० छे ५ मे गुणठाणे राष्या
 द्रव्य अवीरत सेवन रूप ममत० ६ गुणठाणे प्रमाद अवस्था
 ते पण ममत्त० ७ । ८ । ९ मे गुणठाणे वेदनो उदय छे ते पण
 ममत्त० १० समे गुणठाणे सुक्ष्म लोभनो उदय पण ममत-
 भावी० जिहां लगे पूवतवेणं पूव संजमेणं कमीयाए संगीयाए
 पणुं छे ते ममत्तभावे अपरीनायमां जणाए छे पण गुणठाणा
 दीठ ममत भावे जुदी जुदी रीतनुं छे ते सुक्ष्म बुधी थकी वी-
 चारी जोजो तम सरषा डाहा होवे ते समझे थूल बुधी तो

લોભને જ મમત ભાવે જાણે એમ કરતાં ન માનો તો તમેજ કહો એ મમત ભાવે છે તે કેહા ભાવમાં છે ઉદય ઉપસમ ષાયક પુપસમ પરીણામીકમા સ્યામા છે જો ઉદય ભાવમાં છે તો કેહા કર્મના ઉદયમાં છે તે વીચારી જોજો નીચંઠો પઢીવા-
 ઇયા ૧૪ પૂર્વિપઢીવાઈ થાએ તે પળ મમત્તભાવે થકી થાએ તે સ્યા થકી થાએ જ્યાં લગે મોહેનીકર્મનો ઉદય હોવે ત્યાં લગે મમત્તભવ કહીએ એ અમે તો એ અનુસારં મમત્તભાવે સર્વે ઠામે મમત્તભાવે કહ્યો છે અને તમે તો આરંભ સમારંભની નેશ્રાએ મમત્તભાવે માનો છો તે માટે તમને એ વચન અપૂર્વ લાગો પળ દેવાણુપીયા મમત્તભાવે તો ઉદય ભાવ છે ને મોહનીની પ્રકૃતિ છે વિષયકષાએ આરંભસમારંભ સરાગભાવ સંસારી જીવનો આલાપ સંલાપ બોલવે વિનય વીયાવચ નેશ્રાઈ વર્તવો તે સર્વે મમત્તભાવો કેહા કે હલવો કેહાં કે ભારી કેહાં કે જીણો કેહાં કે જાદો જેહવો ગુણઠાંણો તેવો મમતભાવ જાંણવો જેટલી સંસારની પૂર્વ પ્રજાએ છે તે સરવે મમતભાવે છે પૂવતવેણં પ્રવ-
 સંજમેણં કમીયાએ સંગીયાએ એ પળ સુક્ષ્મ મમત ભાવે અપરીના-
 એમાં છે જેટલો જ્ઞાન દર્શન ચારીત્રને વાધીક ભાવે છે ફતલો મમતભાવે અપરીનાએમાં છે તે સુક્ષ્મ બુધેં કરી વિચારી જોજો ૬ ॥ તથા તમે કહો છો શ્રાવક સંથારામાં અઠાર પાપ ૪ આ-
 હારને સરીર વોસરાવ્યો છે તેહને મમતભાવે સ્યો હસે તે ઉત્તર દેવાણુપીયા ૧૮ પાપ તો સાધૂં પળ પચષા છે પળ વલી અકૃત સ્થાનક સેવે છે સિયામ્ણોનિસંરઙ્ગહિધાએ સ્યુ છે પો-

તાના વસ થકી પાપ દોષ ન સેવે પણ પૂર્વ કર્મ બલીષ્ટ છે તેને કરી દોષ લાગે એ રૂપ મમત્તભાવે છે તે જાણજ્યો તથા ૪ આહાર વોસરાવ્યા છે તે ઉત્તર ગુણે કરી વધ્યો પણ નોસ-ભાવડત્તા તો ન કહીવાળે એ મોહણી સમધીઓ મમતભાવે કીહાં ગયો છે સાધુ સરણ નોસનોવડતા થયા છે તે પણ ૭ । ૮ । કર્મના બંધક થાળે છે તે સ્યે કરી થાળે છે મીથ્યાતમોહણી-કર્મ વેદે છે તે સ્યે કરી વેદે છે તો શ્રાવકનુ સું કહીવું એહવું ક્ષીણું મમતભાવે છે તે જાણજ્યો અને તમે કહો છો આણંદ શ્રાવકે કેહા શ્રાવક પાસે સેવા કરાવી તે તો ભાઈજી અતી સામર્થ્યપણે ન કરાવી તેણે તો સંથારો ચોવીદાર પચણ્યો પણ હવળા સંથારો શ્રાવક કરે તે તીવીદાર કરે છે તથા અનેરા શ્રાવક પાસે સેવા પગ કરાવે છે તેને તમે પચણાં સંથારો સરદહો છો કે નથી સરદહતા તે વીચારી જોજો ૬ ॥ ૯ કોટીએ સંથારો શ્રાવકે કર્યો તેહને ગુણઠાણો કેહો છે પડીકમણો સાધુ શ્રાવકનો કેહેનો કરે તથા સંભોગી સાધુને કહાળે કે શ્રાવકનો કહીએ ૯ કોટીમા હટ મમતભાવ ન માંના તો સાધુ થકી સ્યું ઘટે છે સાધુ તેહની સિવા કીમ ન કરે વિ० ૭ ॥ સંથારાવાલો સેવા કોઈની વાંછે નહી સરીર વોસરાવ્યા માટે તિમ સાધુ પણ સંજમ લીધો તિવારે સરીરની સુસરણા વોસરાવી છે પણ હેવટ સંઘણી માટે સેવા વાંછે છે કોઈક કારણે સંથારાવાલાને સંવા જોઈએ છે ને સાધુને પણ કારણેજ સેવા વાંછવી પડે છે અને કારણે તો સાધુને ગ્રસ્થના સેવા વીયાવચ

कल्पे एम सुत्रमां कह्यो छे ए पाठ सीदांतमां छे अमने मुढे
 आवे छे पण लक्ष्याना भाव नथी एतलुं तमे वाचस्या तारे
 चमकसो आकरं लागसे तारे फीरीने पुछसों तारे कहिवानो
 भाव छे ते जांणजो एतली वात अर्धे षरा उपीओग-
 यको लषी छे पण सुन्य उपीओगे नथी लषी ते
 जाणजो ८ ॥ तथा ममत भावे आश्रयी तो उत्तर घणाइ छे
 पण लीषता आलस थाए छे ते जाणजो बीजुं अजरामरजीनो
 हाथ अवरनो उतारो पोसो कोटी ८ लोष्यो छे ते तमें कहो
 छो जे दरीयापराना उतारा उपर उतारो छे एम करीने समझा
 गणो छो पण भाइजी ए उतर साचा जांणीने लीष्या छे के
 झुठा जांणीने लष्या छे के अजांगे लीष्या छे तथा कछी साधू
 यकी अजरामरजी संभोग कीधो भेलो तारे ८ कोटीनी सरधा
 हतोके न हती जो नहती तो केतलाक बोलनी बंधणी करी
 तीवारे ८ कोटी निषेधी केम नही तथा हवे षोटी जांणीछे तो
 पूर्वे ८ कोटी सरधी तथा करावी तेहनं स्युं आलोयण लीषी
 हसेतथा इम जाणो जे अमारे ६ कोटीनुं प्रवतन छे पण आठ
 कोटी निषेदता नथी षोटी केहेता नथी तिवारे एवढो ममत
 करवानुं स्युं कारण छे ९ ॥ तथा ८ कोटी पोमानो उतारो छे
 ते ८ कोटीवाले पत्र मंगाव्यो छे पण ममत वधे ते माटे अमे
 मुंक्क्यो नथी एतले तमारो सनेह छे ते माटे तमारी सरम रा-
 षवी पडे छे ते जांणवी १० ॥ तथा अणुव्रत तो ४९ भांगे सरवे
 रीत थाए इम तमे लष्यु छे ते भाइजी ५ अणुव्रत ३३ ने

आंके ३२ । ३१ । २३ । २२ । २१ । १३ । १२ । ११ ने
 आंके थाए ते तो तमे मांनो छो ते तो ठीक छे एमा तो
 अणुमोदवानु मन रोकाइं ममतभावे परोत्ताए पण थाए इम
 मानों छो तारे गुणवर्त्त ३ मां केतली कोटी केतले आंके पच-
 षांण थाता मांनो छो १५ कर्मादान तो सुषे थकी ३ करणें
 पचषाण थाए ७ । ८ । ९ कोटी लगें अटके नही तारे सी-
 ष्यावृत केटली कोटीए केहे आंके थातां मानो छो अमनें ते
 जणावजो जे वारे समायक पोसो ६ कोटी थकी नुंन्याधीक
 नही मनाए तारे अणुव्रत सुगडांग २३ ना समायक पोसाना
 लवाजममां केम षटासे ए सका पड्यानुं ठाम छे विचारी जो-
 जो तथा जे वृत जेनले भांगे थाए तारे तेहना लवाजमनां पच-
 षांण पण तेतली कोटीएज जोइए तारे समायक पोसो छ
 कोटीए मांनीए तारे अणुव्रत ४९ भांगे ३३ थी मांडी ११
 लगें ४९ भांगे केम थासे संथारा वीन्या ते वीचारो जोजो
 तथा सावद्य जोग छ कोटीए पचषाए नें अनुव्रत ४९ भांगे
 पचषाए एम जुदा २ बे पचषांण १ समे केम थाए सावद
 जोगने आश्रव ५ ए एकज छे जुदा नथी जेहां सावद्य व्या-
 पार तीहां पांच आश्रवनी नीमा छे नें पांच आश्रव छे तिहां
 सावज जोगनी नीमां छे ए जुदा २ पचषांणने जुदी बे कोटी
 केम थाए ते विचारी जोजो ११ ॥ तथा तमे लीष्यु छे जे कोट
 १ । २ । ३ । ४ । ५ । ६ मुल गुण पचषांण श्रावकने नीपजे
 पण कोटी ७ । ८ न नीपजे सुत्र माहें ए भांगो कखो नथी

ते माटे वली लष्णुं छे जे कोटी ७। ८ षोटी तो नथी केहेता
 तथा रष अजरामरजी दोलतरामजी सांमीनें लेंबडी मध्ये
 कखो छे जे माडवीमां कोटीनों जघडो कळी साधू करे छे
 छ कोटी सांमायकनी आज्ञा देता नथी ने अमें तो सुपे थकी
 ८ कोटी सांमायकनी आगन्या दीजीए छइए एतनुं कहीहू
 तारे आज्ञा वस्तुनी के अवस्तुनी वस्तु मुलगी न होवे तो
 आज्ञा स्यांनी ए लेवे आठ कोटी नीषेदो छो पण कांक साचा
 पण जाणता जणाए छे एम भासे छे अमरसीभाई ८ कोटी
 सामायक करे छे तेहने आज्ञा तो देवाए छे ते जाणजो बीजुं
 लेंबडीमां सा. पीतांबर मुलचींदजीनो हाथनुं श्रावक सुत्र भग-
 वंतीनो जाण प्रेमजी पटेल तथा नानजीसाहाए। रूप बना-
 जीना वागना ते तो ८ कोटी करता ते जाणजो तथा ६ कोटी
 सामायक पोसो करे तेहेने तो संग्राम त० चोरी त० छीनाथी त०
 जेतला अकारज अनारजकर्म ते वचने करी वाहा वाहा कहे
 त० कायानो चेष्टाए अनुमोदे तो दोष लागे नही अनुमोदना
 छूटी छे ते माटे ते तो तमें नथी अनुमोदता तारे सुपे अनु-
 मोदनानी कोटी रोको तो सुं अटके छे सामुं बे कोटा व्रत
 वधे छे एमां गुण तो जणाए छे पछे तो जेम तमारा भाव
 त्यारे तमे केसो जे आनंद श्रावके आठ कोटी कीम न करी
 ते तो आनंद श्रावके स्नान करवा राख्या छे ने कोइ श्रावक
 स्नाननां पचषांण करे तो सुं भुंडुं के सुं भलुं एमां आनंद
 श्रावकनुं सुं ओठुं लेवो आनंद श्रावके मासषमण नथी कीथो

नें तमथी थाए तो करो के न करो ? २ ॥ तथा तमें लष्यु छे
 जे तमें पंडीत थइनें लालपाल राखसोमां जुगती मेलवसोमां
 ते भाइजी ए हूंतो तमनें परम स्नेही जाणुं छुं डाह्या जाणुं छुं जे
 तमे लीष्यो छो तारे हूं पण लीषु छुं तुम उपरे अमने स्नेह
 भाव छे पण द्वेष भाव नथी अने छ कोटी उथापतो नथी अमारे
 पण छ कोटीनी सरदा छे ६ कोटीए करावीए छइं पण
 ८ कोटी षोटी नथी केता जो जाणपणुं होवे ने २ कोटी
 वरत बधारे तो भलुं छे पण भुंडो नथी अने तमे अमने लीष्यो
 छो हूं पण तमनें लिषुं छुं कोइ बीजो तो जाणतो नथी ए
 वातनी बीक रापसोजमां ८ कोटीवाला ममत करे छे तम थकी
 ते कांइ में तो सीषव्युं नथी पेहेलाज तमारे ममतो लागी रह्यो
 छे अने ८ कोटी षोटी तो भासती नथी ते षोटी कीम केहीए
 अने छ कोटीमां तो आपण भेलाज छइए ६ कोटी षोटी कहे
 तो ते लषजो तेहनें पण जबाब लीषीयें ते जाणजो ? ३ ॥ बीजुं
 तमें कहो छो जे ८ कोटीनों आंक देषाडे ते तो भाइजी आंक
 होवे तारे तो झगडो स्यो ते उपर तो तमनें पुद्गलना पंध बी-
 परे भांगा थाये ते उत्तर लीष्यो छे तेहनो जबाप तमें मुल-
 गोज लष्यो नथी तथा गुरानृतमां १५ कर्मादान ३ करणे
 पचषाए छे ते तमे कहो छो इहा जोग नथी कहा एवा तो
 डाहा छो पण इम नथी जाणता जे करण जोग तो माहोमाहे
 नीयमा छे जोग बीन्या कर्ण होवेज नही सुगडार्गे २३ तिबी-
 हेण सप्राणमाहेणे ए गाथामां करण कहा तो सजोग भेजा के

जुदा रखा ते तथा उत्तराध्ययने २५ मे दीवमाणुमतीरीछे जो न सेवई मेहूणं मणसा कायवकेणं तंवयं बुममाहणं ए गाथा मांहे जोग कहा छे तारे ३ करण आव्या के जुदा रखा छे तेवि-हेणंतसेपाणे वियाणीता संगहेणय थावरे जो नहिसइं तिबोहेण तवयं बुमाहणं एमां ३ करण कहा तारे जोग भेला आव्या के जुदा रखा एटला दाहा छो पण कीहांक ममतनो लेहेर आवी जाए छे ते बात तमें डाहानें जुगति नही १४ ॥ तथा तमे कहो छो जे ८ कोटीनो पाठ नथी ते भाइजी झाझो झगडो न करो तो सारु बीजुं घणी खरी बातमां अटकाव थासे तमे डाहा छो सुत्तरथी अणमिऊता बीजा पण घणा बोल चाल छे तेहनीज समझण करो तो सारु ते कहे छे ॥ १ साधूने नदी उतर्यानुं प्रायछत कोइ सुत्रमां नथी कह्यो ते हवणा साधू प्रायछित लेए छे तेहनो पाठ कीहां छे ॥ ॥

॥ २ ॥ श्रावकनी ११ पडीमानो काल ६६ मासनो केहेछे ते सुत्रमां नथी पेहली ४ प्रतीमानो काल तो जावजीव लगें सीद्धांतमा कहो छे ३ तथा ५६ अतरधीपा ४ दाढा उपर कह्यो छो ते दाढा कीहा सुत्रमां कही छे ४ तथा पडी-कमणुं करतो ५ पदने वांदोछो तेमां केवलीनें त्रीजे पदे कहो छो ए सुत्र विरुद्ध कहो छो केवली तो नमो अरीहंतानंमां छे ठाणंग ३ । ४३ । स्वीणमोहसांणं अरहं ३ तउकमसा जुगवं-स्विज्जंतीतिः नांणादस अंतराइयं इहां तो १२ मां गुणठाणाथी ज अरीहंत कहा छे तारे तमे एक पदना बे पद किम कहा

હે પોતાની મતથકો એક પદના બે પદ કીમ કહ્યા છે અને આય-
 રીયાણં ઉવજાયાણં એ ૨ પદનો એક ચોથો પદ કીમ કર્યો
 એ પળ પઢીકમણામાં મોટી ધુલ જાંજો ઇત્યાદીક ઘણાઈ
 પ્રશ્ન છે તેહનોજ નિરણોં કરો તથા કોઈના પડકમણામાં સંથા-
 રાનો પાઠ નથી કેહેતા ને સાધૂ પળ સંથારાનો પાઠ નથી
 કેહેતાં ને આપણે શ્રાવક કહે છે તે કીહાની સાથ થકી કહે
 છે એ શ્રાવકનો પઢીકમણો કંહા સુત્ર થકી કરો છો કેત-
 લાક શ્રાવક સમણસુત્ર કેહે તે કંહા સુત્રની સાથે કહે છે તથા
 સુત્રમાં પાઠ પેહેલા અણુવ્રતનો પતલો છે જે ધુલગ પાણાઈ-
 વાયં પચ્ચાઈ એ લેખે અપરાધી હજવો તે કંહા સુત્રની સાથે
 કહે છે તથા અબ્રહ્મચર્યામાં ઘાત થાયે છે તે અપરાધી કેઈ
 અણઅપરાધી વલી જાણી પ્રીછીને હજવા નહીં એમ કહે છે તે
 કેહી સુત્રની સાથે કહે છે તથા બીજા પળ બોલ ઘણા છે ॥
 તથા ભાઈ રતનસીજી એક પ્રશ્ન તમને જાણવા સારુ લીધું છે
 તેહનો ઉત્તર અમને જણાવજ્યો તુંગીયાના શ્રાવકને અધીકારે
 કહ્યો જે ચાઉદસઠમઝ દીઠપુણિમાસીસુ પડિપૂળ બોસહં
 સમં અણુપાલમાણા તિહાં ૫ અણુવ્રતના નામ સુગઢાંગ ૨૩
 માની પરે પાઠ નથી તથા સુગઢાંગે મીશ્ર પંક્ષ વરણવ્યો તિહાં પળ
 પોસાના પાઠ છે તથા ઉવવાઈ મધે પળ છે બીજે ઠામે પળ પોસા-
 ના પાઠ કહ્યા છે તિહાં પઢીપુળ પોસા કહ્યા તિહાં ધુલગ શબ્દ
 નથી કહ્યા ઉમુક મણિ સુવનનિચિત્તસથ મુસલ ઇત્યાદિ બોલ
 પોસાના લવાજમમાં કહ્યા છે તારે સુગઢાંગ ૨૩ મે પઢીપુણં

सह एः छेहलो बोल तो कही चूका पछें थूलग पांच कहा ते
 पोसाना लवाजममां केम षटासे ए तो अणुव्रत जे कहीए इम
 कोइ कहे तारे स्यो उत्तर देवो ते लीषीज्यो तथा पोसो तो
 ६ कोटीइं गणीइं अने अणुव्रत तो ९ आंकेने ४९ भांगे गणीए
 तारे सीष्याव्रतना पेदामां २३ ना आंकमां सर्व ९ आंक कीम
 पेसे तथा कइ इम कहे जे २३ मे अयेने पोसो कह्यो छे तेह
 श्रावकनें पहीला ५ अणुव्रत कहा होत नें पछे पोसामां फरीने
 थूल पाठ कह्यो होत तो पोसाना लवाजममां जाणत पण ए तो
 एकज वारनों पाठ छे ते पोसो तो परीपूछं थइ थइ चूको नें
 पछे ५ अणुव्रत कहा छे तेमाटे एहनें पोसामां की जांणीये ते
 उत्तर लीषज्यो अमे तो ५।८ कोटीनी चरचामां झाझा नथी
 संमझता तमारे काम घणुं पडे छे ते माटे तमे लीषजो अमारा
 लिष्यामां भुलचुक होवे तथा तमे जांणो तथा कडुयो कठोर
 वचन होवे तो लषजो तमारा संजमपणाना गुण जाणीनें
 लीषीइं छै तथा तमो पण डाह्या छो ते उपीयोग देइने वांच-
 ज्यो समभावे रहैज्यो बलता पत्र तमारा भाव हो तेवो तो
 लषजो भाद्रवा सुद ४ लि. जेष्ठमल ॥ तमारा लष्येवीला बोल
 घुरा घणा ते उत्तर लोषता आलस थाए छे ने वर्षास्त हती
 ते माटे विलंब थयो छे ते जाणज्यो ॥ ॥ बीजुं भाइजी सर्व
 कागलनो सरवालो ए छे जे तमो हवणां कागल लष्या तेदेपी
 अमें जांण्यो जे तमे अणुव्रत तो ४९ भांगे सुषे मांनोछो अने
 ७ सीष्याव्रत ६ कोटी मांनोछो ते माटे २३ अयेननो पोसो

६ कोटी ठेराववानें अणुव्रतनें पोसाना लवाजममां घणोछो तारें १० मुं व्रत के आके केतली कोटीए मांनो छो छटा वरत थकी १२ लगेंनी जुदी २ कोटी लीपज्यो एटलुं कांम कर-
 ब्यो पेहेला कागल २।४ अमें मोकल्या हसे ते तमें राण्या हसे ते कुसलचंद साहथी परोक्ष राण्या हसे तारें कुसलचंद साहे हमणां अमने कागल लण्या छे पण भाइजी तमे तो मीत्र जेहवा छो अंतर नथी पण ममत घणु तमारे छे विद्यानुं बल पुरण अवस्था ब्रद्ध पण घणी एटले ममत घणुं सुझे छे पण ए अध्यनमां पहीला समण ययानो सुत्रो छे पछे परीव्राजकनो सुत्रो छे पछे श्रावकनो सुत्रो छे ते इम छे भगवंचणं उदाह सतेगइया समणोवासगा भवंती तीसिचणं एवं वुत्तपुवं भवति णो खलु वयं संचाएमो मुंडे भवीत्ता आगाराउ अणगारीयं पइइत्तए वयणं चाउदसमुदीठ पुणिमासीणीसु पढीपूणं पोसहं सम्मं अणुपाले पाणा विहरीम्मामो थूलग पाणाइवायं पचषाइसामो थूलग मुसावायं थूलगं अदीणं थूलगं मेहूणं थूलगं परीगाहं पचषाइसामो दुविहं तिवीहेणं मा खलु ममठाए किचिची करेहवा कारवेहवा तच्छवि पचखाइसामो तेणं अ-
 भोच्चा अपेचा असिणाइत्ता आसदीपेढीयाओ पचोरुभइत्ता तह कालगता किवतवंसियाए ५ अणुव्रत तो पोसाना लवा-
 जममां गणिये तिवारें ए श्रावक देसमुलगुण पचषांणीमां ग-
 णीइं के देस उत्तर गुण पचषांणीमा गणीए ते लीपीज्यो तथा बीजो पाठ मुल गुण पचषांणीनो श्रावकनो जोड नथी

मुल गुंण पचषांणी परीपाटी बध पचषाणनो धणी आणंद
 तथा तुंगीयाजीपरें तिवारें श्रावक गुणनो पाठ तो जे तें एही-
 जनें एहनें पोसानोज करणहार उत्तर गुंणी श्रावक कहीए के
 ए श्रावकनें मुलगुंण पचषांण छे जो मुलव्रतनो पाठ बीजो
 होवे तो कहो नहीतो मुलगुंणना पाठमांज ५ थुलग ठेहरसे
 अने पोसाना लवाजममां उमुक मणीसुवण्णनिषोत्त सथमुसल
 ए पाठ छे ते माटे वीचारी धारीनें अमनें पाछो उत्तर जणा-
 वड्यो तथा ममत्त भावे अपरिन्नाएमां मोहणीना उदयनी
 प्रकृती सर्व आवे छे मिथ्यात अत्रत प्रमाद कषाय जोग ए ५
 आश्रवद्धार ते ममत भाव जाणज्यो तथा बुद्धिदसिणेहमप्पणो
 गोतम सामीनो राग ए पण ममत भावे मां गण्या तथा चक्र-
 वत्ति वासुदेव अभय कुमार पदमोतरना अठम ए पण ममत-
 भावे मां ग....तथा नियाणा करे संसार कार्ज सध करवाने धरम
 करणी करे ए पण ममत तथा श्रावक १२ मे देवलोक लगे
 जाए अने अंबडजीवाला श्रावक धर्म करे तोपण ५ मा लगे जाए
 ए ७ देवलोकें घट्या ते स्यें करी मिथ्यातनो वेष हजी मुंक्को
 नथी तेणे ५ मा देवलोक लगे हद थइ ए वेष ते पण ममत
 अपरीणाएमां जाणज्यो तथा १५ मे शतके ५ सरीर
 ५ इंद्रो ३ जोग करतां ५ क्रीया लागे तथा जीवनें २४ दंडके
 अपचषांण क्रीया लागे तथा प्रमादा साधू लबध फोरवे ए
 पण ममतमां तथा तमनें पूछोई छे जे ए ममत भावे अपरिन्नाए
 पणुं ते केहा द्रव्यमां केह ममत बंध रुपी छे के अरुपी छे

आज्ञा मांहे छे के बारें छे ते लीषज्यो तथा तमे ते अरणक श्राव-
 कना कुंडल आश्री लीष्यो तेमां अमे तो पूरो समझ्या नथी कां-
 भदेवनें कांइ न आप्युं नें एहनें कुंडल आप्यां ते तो देवतानी
 जिम इछा थइ तीम कीधूं एमां ६ कोटी ८ कोटीनो हेतु तो
 कांइ जणांतो नथी जे वेला कुंडल दीधा ते वेला पढमामां थका
 पण एहना थइ चुका जिम ९ कोटीवाला साधूनें कोइ श्रावक
 सूत्र वचनें करीनें कहे जे फलाणो सूत्र पुज.....तमने फलांणे
 दीने आपीस तो ते वचन थकी अण पांस्या द्रव्य उपर साधूनें
 पण ममत्तभाव आवे आठे जे परत माहरी थइ चूकी तो एमां
 स्थुं ए तो ६-८ कोटी ९ कोटीवालाने सरषूं जणाए छे बीजुं तां
 कांइ समझण पडी नथी जे तमे स्यामाटे लण्युं छे तथा सुयगडांगे
 ८ मे गाथा छे जे अबुधा महाभागा वीरा असमत्त दंभीणो
 असुधं तेसिं परिकंत सफलं होइसवसो ? तेहनो उत्तर मिथ्या-
 तीनुं जाणपणुं ने क्रीया ए २ दुपचषांण पीण सुपचषांण नही
 ज्ञान ते पण अज्ञान जाणवुं जइविनगिणे किसेचरे जइवियभुंजी-
 यमासमंतसोजेइह मायावि मिज्जइ आगतागझायणंतसो सुग-
 डांग २ अधयनें तथा मासे मासे उजोवालो उतराधयने तथा
 भगवतीमां अन्यतीर्तिनी विकुर्वणा तेनो तहा भाव जांणइ अन्न-
 हा भाव जांणई सेवंसणविवचासे कह्यो ते मिथ्यातनी ने श्राइं करी
 निषेधो अनी निर्जेरा थाए छे ते तो होतीया कोतीया आर-
 णीया आवसियामिय लुधग हथीतावसा पंचाग्रिदिसापोषी
 एमां जेतले कायाकष्ट थयो ते करणी थकी निर्जेरा पण थाए

અનતિરિયિના અનુષ્ઠાન કરતાં પૂર્વ કર્મની નિરજરા થાય છે
 પળ મિથ્યાત સરથા થકી વિશિષ્ટ નિજરા નથી અસુખકર્મની
 નિર્જરાને સુખ કર્મનો વંધ તથા સુખ કર્મની નીરજરાને અસુખ
 કર્મનો વંધ એ તો રીત એકંદ્રીપણાથી માંઢી ૨૪ ઢંઢકે અનંત
 કાલની રીત ચાલી જ આવે છે એહનો વોસ્તાર ઘળો કર્યે
 પર પૂઠે કાગલમાં લિખતાં પાર નાવે મુઢે મલ્યોજ કહવાઈ માંઢવી
 મધ્યે રૂષે દેવરાજજી ચોમાસું હોવે તો અમારી વતી સુષસાતા
 પુછજો અને ૨૩ અધેનનો પોસાનો ઉત્તર પૂછજો જિમ એ કહે
 તીમ ધારીને લિખજ્યો તથા હમણાં ગોપાલજીનો સમાચાર
 પત્ર કોઈ આવતો નથી તે કીમ કહાં વસે છે સું ઉદ્યમ કરે છે
 પ્રમાદમાં પડ્યાજાંના છે જે કાંઈ સમાચાર નથી લીખતા એતલો
 ટપકો અમારી વતી ભાઈ ગોપાલજીને કેજો વીજું તમે તો
 હાહ્યા છો ઘણાએ ષરા સુત્રસુ વાંચ્યા પળ હસે તમારા દેસમા
 સૂત્રટવા દરીયાપરા છે કે પરમપરાની છે તે લીપ્યજ્યો આચાર-
 ગ ટવો ૧ સૂગડાંગ ૨ ગિનાતા ૩ ઉવવાઈ ૪ રાયપસેળી ૫
 જિવાભીગમ ૬ નંદી ૭ સૂત્ર દરીયાપરાના ઉતારાના હોવે તો
 સંમાચાર લીપજ્યો વીજું ભાઈજી દલપતરાયજીના પ્રસન ૧૮૦
 તો ઠાંમ ઠાંમ વીકાનેર જોધપૂર દિલી આગરો લાહોર લળે
 પળ ગયા છે પળ કોઈયે ઉત્તર ઠીકાઠીક દીધા નથી અને એ
 ૧૮૦ પ્રસન અને ઉત્તર રાયજીયેના કરેલા અમ પાસે છે તેમાં
 પાંચ અણુવ્રત પોસામાં ઠેરાવાસારુ તો રાયજીએ નથી લીખ્યું
 એહનો પ્રશ્ન તો હમ છે જે ચોથા વ્રતના ૨ નાંમ કીમ દીધા

જે થુલગમેહૂં ને સદાર સંતોસી પાચમા વ્રતના ૨ નામ કીમ
 દીધા જે થૂલગંપરીગહં અને ઇછા પરીમાંને તેમાટે લીધું છે તે
 જાણજો તથા ભગવંતો ૫ । ૬ ૩૦ ધનુષધર બાંળ નાંધે તે પૂરણે
 ધનુષને ૫ ક્રીયા લાગે છે તે બાંળમાંહે જીવ નથી ચર્ચી ગયો
 છે એ બાંળના જીવનાં જો ગમનાદીક પ્રાંણવ ૬ ક્રીયામાં નથી
 ને એહે ઉદારક સરોરના મુકે લગા થકી ૫ ક્રીયા લાગે તે
 સ્વાથકી પૂર્વે પ્રજોગ ૮ વીરતભાવને કર્મકર્ણના જોગ થકી
 લાગી એ પળ મમત ભાવ અપરીનાયમાં જાણજો પછે જેહવો
 ગુણઠાળો તેહવો અપરીનાયપણું જાંણવું જાંહાંલગે મોહનીકર્મનું
 ઉદય છે વેદે છે તાં લગેં લારો છે અકપાય યથાક્ષાત સંજમીને
 લાગે નહી તથા કોઈ ઇમ પળ કહે છે ૨૩ અધ્યયને પઢીપૂંને
 પોસહં સમ્મં અણુપાલે વીહરીસામો એ સંબંધે ૭ સીધ્યાવ્રત
 પેટામાં આવ્યા સામાયક દેસાવગાસી પ્રમુષ થુલગમાં ૫ અણુ-
 વ્રત આવ્યા તથાવીપચષાડસાંમો એ શષ્ટમાં પઢીમા ૧૧
 અભિગ્રહ આવ્યા અને અમોચા અપેચા અસીનાઈતા આંસદી
 પેઠીયા ઉપચોરુહઈતા તથાગતા કીવ તવંસિયા એતલે સંબંધ
 સંથારો આવ્યો એતલે સંપૂર્ણ શ્રાવકના ગુણ આળંદાદિક જવો
 થયો ઇમ હૂવે તો મુલગુંગ સહિત ૫ માં ગુંગઠાંણાનો ધળી
 પૂરો કહીએ અને એજ પાઠ શ્રાવકની કર્ણીનો કહ્યો છે વીજો
 પાઠ મુલગુંગી પચપાળી શ્રાવકનો એ અધ્યયને છે નહી એને
 ૫ થૂલગ પોસાના લવાજમમાં ઘાલો તારે તો એ શ્રાવક ઉતર
 ગુંગી કહીવાએ અભિગ્રહ વીસેવનો ધળી પળ પૂરો વ્રતધારી ન

કહીં જેતલો કાલ પોસો રાષે તેટલો કાલ ધૂઝગ રહે પછે
 અવર્તિ પચપાંળી યાય અન સદાકાલ ૫ થુલગનો ધળી એ
 હોવે તારે પોસાના લગાજમમાં કેમ ઠેરે તે વોચારો જોજો.
 સર્વંત ૧૮૬૨ ના ભાદ્રવા શ્રુદ ૪ ॥

પ્રકરણ ત્રીજું.

આયુષ્યકર્મ.

આજ કાલ આયુષ્યકર્મ સંબંધી વિષય જ્યાં ત્યાં ચર્ચા-
 તો હોય છે. તે પળ વહુધા ગુજરાત-કાઠિયાવાડના પ્રદેશમાં
 વિશેષે કરીને ચર્ચાતો જણાય છે. અયુષ્યકર્મ ત્રૂટે છે એમ
 જૈન દર્શનના કેટલાક સંપ્રદાયો માની રહ્યા છે, ત્યારે કેટલાકો
 એ વિષેની ના કહી રહ્યા છે. કેટલાકો કદાચિત્ મધ્યસ્થ
 પળ હશે. હવે આ સંબંધી વસ્તુસ્થિતિ સ્વરી શું છે, તે કોઈ પળ
 સામાન્ય બુદ્ધિમાનને દૃષ્ટિથી અગોચર થઈ પડી છે. ડંડાળ ક્યાં
 છે, તે સામાન્ય રીત્યા કોઈથી સમજાતું નથી. સૂત્રકારે આ
 વિષે શું સુલાસો કર્યો છે, તે કોઈ જિજ્ઞાસુને જાણવાની ઇંતે-
 જારી થાય, પળ તે ગુંચવાડામાં પડતો હોય એમ લાગે છે. કા-
 રણ એ છે કે સૂત્રકારે જે જે દૃષ્ટિથી-અપેક્ષાથી વસ્તુ સમજાવી
 છે, તે તે અપેક્ષા જિજ્ઞાસુના મગજમાં કાંતો જઈ શકતો નથી,
 કે કાંતો તેનું મગજ તે વસ્તુરહસ્યને પકડી શકતું નથી. આનું
 પરિણામ આજે એ આવ્યું છે કે સમાજમાં મોટો ગુંચવાડો-કો-

લાહલ જાગૃત થયો છે. સૂત્રકારે સૂત્રમાં જે ભાષા-શબ્દો વાપર્યા તેને વૃત્તિકારે-પ્રકરણકારે વચ્ચે જતાં વચ્ચેના રૂપમાં વહેવ-રાવ્યાં, ને પ્રકૃત જનોએ તેને અનુકૂલ રૂપે બંધવેસતાં કર્યાં. વૃક્ષના થડ (સ્કંધ) માંથી જેમ શાખાઓ ફૂટે તેમ એ સૂત્રકારના શબ્દોમાંથી ભિન્ન ભિન્ન અર્થો ફૂટ્યા. એકને એક અર્થ બંધવેસતો લાગ્યો, બીજાને બીજે બંધવેસતો થયો. ઉભયનું મૂલ એકજ છતાં ઉભય વિચારકોએ સ્કંધમાં રહેતા વિચારને છોડી શાખામાં રહેલ અર્થવિચારને પકડી પાડ્યા. ઉભયને આગ્રહ એ થયો કે અમૂક અર્થ છે તે સત્ય છે, ને બીજો અર્થ અસત્ય છે. આથી પરિણામ એ આવ્યું કે શાખાઓનું મૂલ જે સ્કંધ છે તેમાં લાંબી ફાટ પડી.

ઉભય વિચારકો હવે પોતપોતાના વિચારને કેવી રીતે જનતા આગલ મૂકી રહ્યા છે, તે આપણે આ જગ્યાએ જોવાનું છે. તેઓ ઉભય એમ કહે છે કે અમે જે કહીએ છીએ તે જ સૂત્રકારોનું કથન છે, એટલે તેઓ પોતપોતાના પક્ષને પ્રમાણભૂત કરવા નીચે પ્રમાણે દલીલો આપે છે.

પૂર્વે પક્ષ કહે છે કે નેરયિક (નારક) થી આરંભી ચોવિશ દંડક સુધીના જીવો આયુષ્ય કર્મ વાંધે છે, પણ તે વાંધનાર જીવો બેપ્રકારના છે. એક સોપક્રમી જીવો ને બીજા નિરુપક્રમી. નિરુપક્રમી જીવો જેવા કે નેરયિકો, દેવો, યુગલ મનુષ્ય, ને તિર્યંચ, તે સિવાય કેટલાક મનુષ્ય તિર્યંચો, એ જીવો અપૂર્ણ આયુષ્યે મરતા નથી. આ વિષે ચર્ચા કે તકરાર છે નહિ,

પણ જે રહ્યા દશ ઔદારિકના જીવો તે વિષે તકરાર છે. તેઓમાં નિરુપક્રમી જીવો છે, તે પણ ઉપર પ્રમાણે અપૂર્ણ આયુષ્યે મરતા નથી, પણ જે સોપક્રમી જીવો છે, તે જીવો પૂર્ણ આયુષ્યે મરે તેમ સમજવું નહિ, કારણકે તે જીવો સોપક્રમી છે; એટલે તેમને ઉપક્રમ-પ્લેગ, કોલેરા, શસ્ત્ર, વિષ, અગ્નિ વિગેરે લાગતાં તેઓ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યા સિવાય શરીરથી ચાલ્યા જાય છે. તે વસ્તુને સમજાવવા આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત આપે છે કે કોઈ તૈલથી પૂરિત દીપને લઈ જતો હોય ને તેને પવનનો સપાટો વાગે તો જેમ દીપ ઓલાયાવિના રહી શકે નહિ, તેમ આ મનુષ્ય તિર્ય-ચના આયુષ્યને શસ્ત્ર, વિષ, અગ્નિ આદિનો સપાટો વાગતાં તેનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જાય છે. દીપ ગમે તેટલું તૈલ છતાં પવનના થક્કા આગલ ટકી શકતો નથી, તેમ સોપક્રમી મનુષ્ય તિર્યચો આયુષ્ય કર્મ ગમે તેટલું છતાં વિષાદિ સાથનો (નિમિત્તો) મઢતાં મૃત્યુના અકસ્માતથી બચી શકતા નથી.

બહી વિશેષે કરીને પૂર્વ પક્ષ એમ કહે છે કે સોપક્રમી જીવો કાષ્ટના ગૃહની જેમ છે. કાષ્ટગૃહ અત્યંત સુંદર ને મનજૂત છતાં અગ્નિ લાગતાં નાશ પામી જાય છે, તેવાં આ આયુષ્યો છે. રજ્જુ-દોરડી લાંબી હોય ને તેને એક છેડે અગ્નિ લાગે, તો તે ધીમે ધીમે બઢે, પણ એકત્ર કરવામાં આવી હોય ને પછી જો અગ્નિ લાગે, તો સાફ થઈ જાય છે તેવાં આ આયુષ્યો છે. બહી આયુષ્યકર્મ સંવર્ત થાય છે એટલે આયુષ્ય દીર્ઘ હોય તે સંક્ષેપમાં આવી જાય છે, તે એવી રીતે કે દૃક્ષનું ફઝ

પરિપાક સમયે પાકે છે, તેને જો શીઘ્ર પકવું હોય તો જેમ ઘાસ તૃણમાં તેને રાત્રવામાં આવે, ને તે પાકી જાય છે, તેમ આ મનુષ્ય તિર્યંચનું આયુષ્ય દીર્ઘ હોય તોપણ ઘાસ તૃણ સમાન વિદ્યો આવતાં થોડા વસ્ત્રમાં તે સ્થલાસ થઈ જાય છે. જેમ કોઈ મનુષ્ય મુસાફરીએ નિકળ્યો, તે દર-રોજ અમૂક માઈલ કાપે છે, પણ જો તે વિશેષ માઈલ કાપી નાંચે તો શીઘ્ર પહોંચી જાય છે, તેમ મનુષ્ય તિર્યંચો પોતાના આયુષ્યને શ્વાસોચ્છ્વાસ વિશેષ કરી કે જેમ તેમ જીંદગીનો સ્વોટો વ્યય કરી જલદી પૂર્ણ કરે છે.

પૂર્વપક્ષનો આ વધી દલીલો અર્થરૂપે કહી, પણ એ આશયવાઙ્મી ગ્રંથકારોની ગાથાઓ છે તે નીચે જણાવીશ.

પૂર્વપક્ષની તાર્કિકતામાં જતી જુદા જુદા સ્થાને ઘણી વ્યા-રુધાઓ છે. એ વધી એકત્ર કરી પત્રપર મૂકતાં ઘણો વસ્ત્ર જાય એ સહજ છે; તોપણ જેઓને જોવાની ઇચ્છા હોય તે-ઓને સૂચના છે કે વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય, કર્મપ્રકૃતિ, પંચ-સંગ્રહ, વગેરે વગેરે મુખ્ય ગ્રંથો છે, -જેઓ સૂત્રકારોથી સહજ પણ ધીમે ધીમે છૂટા પડી ચાલુ વાતાવરણને દૃઢ કરી રહ્યા છે-તે જોઈ જવા. એટલે પૂર્વ પક્ષની કેટલીક રીતે તરફદારી કરતી કેટલીક દલીલો ગ્રંથોમાં છે, તેમ સૂત્રોમાં પણ છે. તો હવે સૂત્રોમાંથી તે દલીલો એક પછી એક તારતી પૂર્વપક્ષ નીચે પ્રમાણે મૂકે છે.

(પૂર્વપક્ષના આશયવાઙ્મી ગાથાઓ નીચે જણાવીશ

एवं जे कहुं ते आ सूत्रनी वृत्तिमां जे छे, ते साथे साथे मूकीश.)

जुओ सूत्र स्थानांग-७ मुं स्थान-उद्देशक ३ जो-सूत्र ५६० (आगमोदय समिति)

सत्तविधे आयु भेदे पं. तं. अष्टवसाण निमित्ते आहारे वेद्यणा पराघाते फासे आणापाणु ॥
सत्तविधं भिज्जए आउं ॥

अध्यवसान-राग, स्नेह, भय रूप अध्यवसायथी.

निमित्त-दंड, कशा शस्त्रादिथी.

आहार-आहार-भोजन अधिक करवाथी.

वेदना-नयनादिनी पोडा यवाथी.

पराघात-गर्त्तादिमां पडवाथी.

स्पर्श-भुंजगादिनो स्पर्श-दंश थवाथी.

आणपाण-उच्छ्वास निःश्वासनो निरोध थवाथी.

एम सप्त प्रकारथी (आयुः भिद्यते) आयुष्य भेदाय छे. आ जग्याए तेनी नीचे टीकाकार विवेचन करे छे के, सोपक्रम आयुष्यवाळानुं आयुष्य भेदाय छे-बीजानुं नहि. बळी एम शंका थाय छे के एम होय तो कृत कर्मनो नाश थशे ने अकृत कर्मनो अभ्यागम थशे. जेमके-

“ कम्मोवक्कमिज्जई, अपत्तकालंमिज्जई तओपत्ता;

अकयागम कयनासा, मोक्खाणासासओ दोसा. ”

अप्राप्तकाले यदि कर्म उपक्रम्यते, ततोऽअकृतागम

कृतनाशान् मोक्षेऽनाश्वासाः दोषाः ।

काळ नहि आव्या पेहेलां जो कर्म उदयमां आवे तो
अकृतनुं आववुं ने कृतनो नाश थसे, तेथी मोक्ष थवामां दोष
आवसे. समाधान—

“नहि दीह कालियस्स, विणासा तस्साणुभूइओ खिक्खप्पं
बहु कालाहारस्स व इय मग्गिय रोगिणो भोगो (१)”

“ सर्वं च पएसतया भुज्जइ कम्ममणुभागओ भइयं
तेणावस्साणु भवं के कयनासादयो तस्स ? ” (२)

“ किंचिदकाले वि फलं पाइज्जइ पच्चए य कालेण,
तहकम्मं पाइज्जइ कालेण वि पच्चए कम्मं ” (३)

“ जह वा दीहा रज्जू, डइअइ कालेण पुंजियाखिक्खप्पं
वितओ पडो उमुस्सइ पिण्डीभूओउ कालेण (४)

संस्कृतमां अनुवादः—

अग्निरोगिणो बहुकालाहारस्य भोग इव दीर्घकालिकस्यापि
तस्य क्षिप्रमनुभूतितो नो कतो नाशलक्षणो दोषः (१)

सर्वं च कर्म प्रदेशतया, भुज्यतेऽनुभागतो भक्तं
तेना वश्यानुभवे कर्मणः के कृतनाशादयस्तस्य (२)

किंचित् फलमकालेपि पाच्यतेऽन्यत् कालेन पच्यते
तथा कर्म पाच्यते अन्यत् कालेनापि पाच्यते (३)

यथा दीर्घा रज्जुः कालेन दह्यते पुंजिता क्षिप्रं,
क्षिप्रं विततः पटः शुष्यति पिण्डीभूतस्तु कालेन (४)

लांबा काळे पूर्ण थाय (खाई शकाय) तेवा आहारने

જેમ અગ્નિરોગી વ્યક્તિ થોડા વાતમાં સાફ કરી નાંચે છે, તેમાં નાશલક્ષણ દોષ નથી. (૧)

અનુભાગથી ભક્ત થઈને સર્વ કર્મ જેમ પ્રદેશથી ભોમ-વાય છે, તેથી અવશ્ય કર્મના અનુભવમાં કૃતનાશાદિ વ્યાપ્તિ હોય ? (૨)

અન્ય કાલમાં પાકવાનું ફળ અકાલે જેમ પકવાય છે તેમ અન્ય કાલમાં ભોગવવાનું કર્મ આગળથી ભોગવી શકાય છે. (૩)

લાંબી દોરી-રડ્ડુ લાંબા કાલે વઢી શકે, પણ મેળી થવાથી જેમ ક્ષિપ્ર-તુર્ત વઢી જાય છે, પટ-રૂપડું ઘડીબંધ હોવાથી લાંબાકાલે સૂકાય, પણ પહોળું કરવાથી તુર્ત સૂકી જાય છે. (૪)

ઉત્તરાધ્યયન-અધ્યયન ૪-ગાથા ૧.

અસંસ્કૃત્યં જીવિય માપમાયણ ॥

(શાન્ત્યાચાર્ય ટીકા)-જીવિતં (આયુઃ) ન સંસ્કૃતં વર્તતે શક્યતૈરપિ સતો વાર્ધયિતું શ્રુતિસ્ય વા કર્ણ-પાશવત્ અસ્ય સંધાતુમશક્યત્વાત ॥

અંતકૃત દશાંગ-વર્ગ-૩, અધ્યયન ૮. ગજ સુકુ-મારાધિકારે.

ઠિતૈ ચેવ ઠિતિભેરણં કાલં કરિસસતિ ॥

ભેદેણ-આયુઃક્ષયેણ.

ઉપો છતો આયુઃ કર્મને ભેદીને (ક્ષય કરીને) કાલ કરશે.

“ अकाले चेव जीविआतो ववरोविण ”

अकाले-आयुष्यनो काल आव्या विना जींदगीयी चाली गयो.

(आ पाठ घणां सूत्रमां घणी जायाए छे. तेनो अर्थ उपर प्रमाणे करे छे.)

जुओ, सूत्रकृतांग अध्ययन १३ मुं, गाथा २० मी.

केमिं चि तकाइ अवुझ भायं ।

खुहं पि गच्छेज असदहाणे ॥

आउस्स कालाइयारं वघाए ।

लब्धाणुमाणे य परेसु अहे ॥

टीकार्थ एम छे के—

कोई पण मिथ्यादृष्टि-(कुनीयिक वासित) एटले पो-
ताना दर्शनमां आग्रह छे जेओने, तेओ-मनुष्यना भावने,
कोई साधु के श्रावक, पोतानी बुद्धिथो नहि समजी तेने,
धर्ममां स्थापन करवा इच्छा राखतो, तिरस्कारना शब्दो
वापरे, तो ते सांभळनार मिथ्यादृष्टि सारं नहि मानतो पा-
लक पुरोहितनी जेम क्षुद्र भावने करं, एटले घणी नीचता
वापरे, ते वखते उपदेश आपनारना आयुष्यने-कालातिचारं
दीर्घ स्थिति होय तेने-संवर्तयेत् (टीकाकार कहे छे के)
संकुचित-टुंकुं करे.

मतलब के वक्ताए पुरुषने समजी धर्मदेशना करवी.
एटले आ पुरुष कोण छे, राजादि छे ? वा कोण देवता वि-

શેષને નમન કરનાર છે ? જે પુરુષ આ વસ્તુને નહિ સમજી
 ઉપદેશમાં વિરોધવાલું કથન કરે તો તે આ ભવમાં કે પરભ-
 વમાં મરણાદિ અપકારને પામે. મુનિ જે કારણ માટે પરાભિપ્રાય
 જાણવાને અનુમાન પ્રાપ્ત કરી જે વિષય કહેવાનો હોય તેને
 કહે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે આયુષ્ય હોય તેને કોઈ
 અણસમજુ-ઓહું કરનાર મળે તો આયુષ્ય ઓહું થાય છે.

આટલા ઉપરથી પૂર્વ પક્ષ કહે છે કે આયુષ્ય કર્મ ત્રૂટે છે એ
 અમારો સિદ્ધાન્ત અચલ છે, તેમાં શંકા કરવા જેવું કાંઈ નથી.

ઉત્તર પક્ષ આયુષ્ય કર્મ ત્રૂટે છે એમ માનવામાં અચકાય
 છે, એટલે તેનું ધારવું તેનાથી જુદી વાજુનું છે. ઉત્તર પક્ષ કહે
 છે કે, પૂર્વ પક્ષ ! આયુષ્ય કર્મ ત્રૂટે છે એ વિષેની તમારી સઘડી
 દલીલો હું સાંભળી ગયો, ને તમારું એ વિષે જે કહેવું છે, તે
 બરાબર સમજી ગયો. તમારી દલીલો સર્વ પ્રકારે ઓટી છે
 એમ નથી, પણ વસ્તુ શું છે, ને તે ક્યાં તાળી જવાય છે, એ
 બરાબર સમજાતું નથી. મને પોતાને માત્ર સૂત્રો-આગમો જ
 માન્ય છે, ને પ્રકરણગ્રંથો માન્ય નથી તેમ આગ્રહ કે મમત્ત્વ
 નથી; પણ મારે કહેવું જોઈએ કે સૂત્રમાં જે વાર્તા ઉપલબ્ધ થતી
 ન હોય તે વાર્તાને ગ્રંથકારો કોઈ બીજી રીતે દૃઢ કરે તો તે
 ગ્રંથને કેટલી હદ સુધી માનવા ? તમો એ સોપક્રમી નિરુપ-
 ક્રમી જીવોની વ્યાખ્યા જે કરી તે વ્યાખ્યા સૂત્રમાં ક્યાં એ
 નિકળતી જણાતી નથી; એટલે તમો એ કહ્યું કે નિરુપક્રમી-
 ઉપક્રમ રહિત-જીવો અપૂર્ણ આયુષ્યે મરેલા નથી, પણ સોપ-

ક્રમી ઉપક્રમ લાગતા-જીવો આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યા વિના મરે છે, તો તે વાર્તા પ્રજ્ઞાપનાના વ્યુત્ક્રાન્તિ નામના છટ્ટા પદમાં ચાલી છે. પણ ત્યાં અર્થ તેવો કાંઈ નથી. જેમ તમોએ દલીલો આપી તમારા અર્થ-આશયને મજબૂત કર્યો, તેમ મારા આશય-ને મજબૂત કરવા સૂત્રોમાંથી પૂરાવા આપવા ઈચ્છા રાખું છું. તમોએ જે જે દલીલો આપી, તે સ્વોટી છે કે અયથાર્થ છે, તેમ કહેવા કરતાં સૂત્રોમાં તે વિષે શું કથન છે, તે કહેવું વસ છે.

હે પૂર્વ પક્ષ ! તમો સોપક્રમી આયુષ્ય એટલે ટીકાકાર-ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે આયુષ્ય સંકોચ-સંવર્ત-થાય છે એમ કહો છો, પણ તેમ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં આ પ્રમાણે વાર્તા કરી છે કે 'નેરયિકથી આરંભો યાવત્ સ્તનિત કુમાર સુધીના જીવો-જેઓ નિરુપક્રમી છે તેઓ-છ માસ શેષ આયુષ્ય રહેતાં પરભવનું આયુષ્ય બાંધે છે. પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ વગેરે મનુષ્ય તિર્યંચો સોપક્રમી છે, ને નિરુપક્રમી છે; તેમાં જેઓ નિરુપક્રમી છે, તેઓ આ ભવના આયુષ્ય-માં ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતાં આવતા ભવના આયુષ્યને બાંધે છે. ને જેઓ સોપક્રમી છે, તે તો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતાં, આવતા આયુષ્યને બાંધે; તેમ ન બાંધે તો તેનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતાં; એમ ન બાંધે તો ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગે ભાગ કરતાં છેવટ અંતર્મુહૂર્ત રહેતાં આયુષ્યને બાંધે. વ્યંતર, ડ્યોતિષી, વૈમાનિક દેવો નિરુપક્રમી છે, તે તો પ્રથમ નેરયિકની જેમ આયુષ્યને બાંધનારા છે.' આ જગ્યાએ સૂત્રકારે આયુષ્ય સંવર્ત-સંકોચ

पामे छे, एम शाने न जणाव्युं ? तेम छतां तमो कहो तेम क-
 हीए, तो पछी ए शंका उपस्थित थाय छे, के कोई जीव सो
 वर्षनुं आयुष्य वांछी आ मनुष्य भवमां आव्यो, तेने एंशी
 वर्ष थई गयां, ने तेवामां तेने कांई अकस्मात् थयो; एटले
 तमारा कथन प्रमाणे प्लेग, कोलेरा, शस्त्र के विषनो उपक्रम
 थयो, ने ते मनुष्य मरी गयो. हवे तेना आयुष्यनां विश वर्ष
 जे बाकी रह्यां ते वर्षनुं शुं थाय ? वा ते जीव ते वर्षोने क्यां
 भोगवे ? कारणके साते कर्मो आयुष्य सिवाय जीव साथे जाय
 छे, तेम आ भवनुं आयुष्यकर्म आवता भवमां साथे जाय
 तेम समजातुं नथी. आ जग्याए तमो उत्तर एम आपशो के
 दोरी भेगी थई होय तेने अग्नि लागे ने जेम ते एकी साथे
 साफ थई जाय छे, शेष रहेती नथो, तेम मनुष्य के जीव
 पोताना आयुष्यने तेटलामां त्यां ने त्यां वेदी-भोगवी-ले छे,
 पण आयुष्य शेष रहेतुं नथी. मनुष्य पोताना हस्तने लांबो
 करी ऊभो होय, ने जेम खेंची ले छे, तेम ए विश वर्ष एंशी
 वर्षमां भळी जाय छे. एटले आवता भवमां ते जीवने ते वर्षो
 भोगववा रहेता नथी.

उत्तर पक्ष कहें छे के, जो तमो एम कहैता हो तो तमारो
 सिद्धान्त हुं जे कहुं छुं ते दाखला साथे मळतो आवशे के ?
 एक परोणाने एक गृहस्थे जमवा बेसाड्यो. त्यां तेणे तेने
 याळीमां भोजन पीरस्युं. परोणो जमवा लाग्यो. ते जमतां
 जमतां घणो भाग जमी गयो. जमवामां तेने स्वाद लाग्यो,

પણ થોડો ભાગ રહ્યો કે થાઝીમાં કૂતરા-તૂટી પડ્યા. પરોળો જમવાનું અપૂર્ણ મૂકી ડૂબી થયો. ઇટલે એ પરોળો પૂરેપૂરું જમી શક્યો નહિ. હે મિત્ર ! હવે તે પરોળો તે ભોજન પૂરેપૂરું જમ્યો છે, તેમ ધારશે, કે બાકી મૂકી ડૂબી થયો છે, તેમ ધારશે ? જમવામાં બાકી રહેલું ભોજન તેના ભાગ્યમાં હોત તો તે શાને ડૂબી થાત ? પણ તે ભોજન શ્વાનના નસીવનું હતું એમ આપ-ણને શું નથી લાગતું ? આ દૃષ્ટાંત સાથે તમારો સિદ્ધાન્ત મેઝ-વીએ તો તમારો સિદ્ધાન્ત નાસીપાસ થાય છે, કે પછી આ દૃષ્ટાંતને નાસીપાસ થવું રહ્યું ?

ઉત્તર પક્ષ કહે છે કે, આયુષ્ય કર્મ ત્રૂટે છે એવો જે તમારો સિદ્ધાન્ત છે તે આ ઉપરથી કોઈ રીતે મજબૂત થતો નથી.

પૂર્વપક્ષ કહે છે કે, આયુષ્ય કર્મ ત્રૂટે છે તે વાર્તા કાર્દ-ગ્રંથીય ગ્રંથો-પંચસંગ્રહ, કર્મપ્રકૃતિ (શિવશર્મમુરિકૃત) વિગે-રેમાંથી કદાચી બતાવું. ત્યાં મોહનીય આદિ આઠે કર્મની ઉદ્-વર્તના, અપવર્તના, સંક્રમગ વિગેરે થાય છે, તે વાર્તા ચાલી છે. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે આયુષ્યકર્મ પણ વીજાં કર્મોની જેમ વટે છે. મારું એમ કહેવું છે, કે તમારે એ ગ્રંથો જરૂર વાંચી જવા જોઈએ. વાંચવાથી તમો જરૂર એ વિષયને સમજી શકશો. ત્યાં ઉદ્વર્તન, અપવર્તન સંબંધી વળી વિવેચના ચાલી છે, તોપણ તેમાંથી યત્કિંચિત્ વ્યાખ્યા કહી બતાવું. કર્મપ્રકૃતિ સંક્રમકરણ પ્રકરણની ૩૦ મી ગાથામાં એ પ્રમાણે જણાવ્યું છે કે જીવો જગન્ય સ્થિતિથી પ્રારંભી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

મુખીનાં કર્મોં બાંધે છે, પળ તે બંધ પડેલ સ્થિતિને જીવ પૂર્ણ કરે છે તેમ કાંઈ નથી. જેમ કે, મિથ્યાદૃષ્ટિમાં વર્તતો જીવ હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ભાવમાં આવી જાય તો તે ૭૦ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમની સ્થિતિ બાંધી લે છે; પળ તે જીવ અંતર્મુહૂર્તમાં વિશુદ્ધ ભાવમાં આવી જાય તો તેની તે સ્થિતિ પલટી જાય છે, એટલે તે સ્થિતિનો સંક્રમ થાય છે. એટલે ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિમાં અંતર્મુહૂર્ત રહ્યો, પછી તે સ્થિતિના સંક્રમથી તે જીવ મિશ્રમોહનીયમાં કે પછી સમ્યક્ત્વમાં ગયો. તે ગાથાનો આ આશય છે. (એટલે જે કર્મ પ્રકૃતિરૂપ પરમાણુઓ હોય, તે અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણમે છે. એટલે કે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ ક્રોડાક્રોડિ સાગરોપમની સ્થિતિ મિશ્રમાં અથવા સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમે છે, અને સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ઉદ્યાવલિકાથી ઉપરની સમ્યક્ત્વ સ્થિતિને અપવર્તના કરણથી સ્વસ્થાને સંક્રમાવે છે. તથા મિશ્ર મોહનીયરૂપે સંક્રાન્ત સ્થિતિની સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થતાં ઉદ્યાવલિકાથી ઉપરની મિશ્રમોહનીયની સ્થિતિને પળ સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમાવે છે, અને સ્વસ્થાનમાં અપવર્તના કરે છે.) (જે પ્રકૃતિ પોતાના પરમાણુઓને અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણમાવે નહિ, પરંતુ હીન વા અધિક સ્થિતિવાળા પોતાના જ પરમાણુઓમાં સંક્રમાવે તે સ્વસ્થાન સંક્રમ છે.)

આ વાર્તા મોહનીય કર્મ વિષે કહી. પળ આયુષ્યકર્મ વિષે શી રીતે સંક્રમ થાય છે, તે વિષય તેની ૨૯ મી ગાથા-

માંથી યત્ કિંચિત્ નીચે આપું છું.

‘નરક દ્વિકની ૨૦ ક્રોડાક્રોડિ સાગર પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને બન્ધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી તે આવલિકાથી ઉપરની સર્વ સ્થિતિને મનુષ્યદ્વિકમાં બાંધતો તે જીવ મનુષ્યદ્વિકમાં સંક્રમાવે; અને મનુષ્યદ્વિકમાં પળ સંક્રમ્યા પછી આવલિકા માત્ર કાલ સુધી સર્વ કરણને અસાધ્ય હોવાથી સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયે છતે ઉદ્યાવલિકાથી ઉપરની સર્વ પળ સ્થિતિને ફરી દેવદ્વિકમાં તે જીવ બાંધી ત્યાં (દેવદ્વિકમાં) સંક્રમાવે છે.’

પૂર્વપક્ષ કહે છે કે, આયુષ્યકર્મ ત્રૂટે છે, તેમાં ઉપર્યુક્ત પૂરાવો વધારો કરે છે. એટલે આયુષ્યકર્મની સ્થિતિ બાંધે છે તેમ રહી શકતી નથી. તમો કહો છો કે આયુષ્યનો બંધ પડ્યો હોય તે ફરી શકે નહિ; પણ આ ઉપરના કથનથી તમો જાણી જશો કે તમારો સિદ્ધાન્ત—આયુષ્યકર્મ બંધ પામેલ ફરે નહિ તે—સત્ય છે તેમ નથી.

ઉત્તર પક્ષ કહે છે કે, માત્ર આટલા પુરાવાથી જો તમો એમ સમજી ગયા હો કે તમારો સિદ્ધાન્ત વરાબર છે, તો તે ઉતાવળથી બાંધી નાંખેલો જેમ કોઈ વિચાર મનુષ્યને ભૂલવે છે, તેમ આ માત્ર એક ભૂલવળી છે. જે ગ્રંથનો તમો આધાર આપો છો, તેનોજ અત્ર પૂરાવો આપી પછી સિદ્ધાન્ત—સૂત્ર—માંથી પૂરાવો આપીશ. સંક્રમકરણની ૩૦ મી, ૨૧ મી ગા-થામાંનો અર્થ તમો જ કહો, પણ તેમાં એવું કાંઈ સ્પષ્ટ જણાતું

નથી કે આયુષ્યનું ઉદ્વર્તન અપવર્તન થતું હોય. (આયુષ્ય અધિક ન્યૂન થતું હોય.) સંક્રમ થાય છે એટલે નરક આયુષ્ય મનુષ્યમાં જાય; મનુષ્ય આયુષ્ય પલટાઈ દેવ આયુષ્ય થાય એમ કહ્યું; પણ તેથી આપણો જે વિષય ચર્ચાય છે, તેનો કાંઈ સંબંધ મળતો નથી. તોપણ સંક્રમ થાય છે એમ જ્યારે તમો કહો છો તો હું કહું છું કે આયુષ્યકર્મનો સંક્રમ પણ થતો નથી. તેને માટે નીચે જુઓ, તેનીજ ૩૧ મી ગાથાનો અર્થ.*

“ અથ આયુષ્યની સ્થિતિ શું વંધોત્કૃષ્ટ છે, કે સંક્રમોત્કૃષ્ટ છે ? ગાથાકાર કહે છે કે આયુષ્ય વંધોત્કૃષ્ટ છે પરન્તુ સંક્રમોત્કૃષ્ટ નથી, કારણકે ‘મોહદુગાઝગા મૂલ પગડીળં ન પરોપ્પરંમિ સંક્રમણં ’ એટલે મોહનીય દ્વિક ને આયુષ્યની મૂલ પ્રકૃતિઓનું પરસ્પર સંક્રમણ થતું નથી. ” આ જગ્યાએ એમ કહેવાનું છે કે જે પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ થતું નથી, તે પ્રકૃતિઓનું તો ઉદ્વર્તન પણ થતું નથી, એમ એ ગ્રંથમાં અન્ય સ્થળે જણાવ્યું છે. હે પૂર્વ પક્ષ ! તમોને આટલા ઉપરથી એટલો તો સ્વાલ આવ્યો હશે કે ગ્રંથકારો પોતે કેટલી રીતે અનિશ્ચયાત્મક વિચારો પુસ્તકોમાં મૂકે છે ? કેટલીક રીતે તેઓ સૂત્રકારો સાથે મળતા થાય છે, ને કેટલીક રીતે જુદા થતાં પણ અચક્ષાતા નથી. ગ્રંથોમાં આઠ કર્મની વધવટ થાય છે તેમ કહ્યું, પછી એક પછી એક કર્મનું વિવેચન કરી આયુષ્ય-

* આ જગ્યાએ ગાથાઓ તેમ સર્વ અર્થ લક્ષણમાં આવ્યા નથી, કારણકે સર્વ લક્ષણોં બહુ વિવેચન થાય, માટે ગ્રંથમાં

કર્મની વ્યાખ્યા કરતાં તેનું સંક્રમણ થાય છે એમ કહ્યું. પાછ-
લ્લથી જણાવ્યું કે તે આયુષ્યકર્મ સંક્રમોત્કૃષ્ટ નથી, પળ બંધો-
ત્કૃષ્ટ છે. આટલું છતાં કોઈ એક જીવ એક ભવના આયુષ્યનો
બંધ કરી તેમાંથી થોડાં પળ વર્ષને અપૂર્ણ મૂકી કાઢ કરી
ગયો એવી વાર્તા ક્યાંએ પળ નિકળતી નથી.

સૂત્રકારે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં, જીવો કેવા પ્રકારે કર્મપ્રકૃ-
તિને બાંધે છે તે બાબત સમજાવી છે. ત્યાં એમ કહ્યું છે કે,
જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય ને અંતરાયની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ ૩૦
ક્રોડાક્રોડિ સાગરોપમ સુધી જીવો બાંધે છે. મોહનીયની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જીવો ૭૦ ક્રોડાક્રોડિ સાગરોપમની બાંધે છે.
આયુષ્યકર્મની સ્થિતિ નેરયિક દેવો દશ હજારથી ૩૩ સાગ-
રોપમ સુધીની બાંધે છે. મનુષ્ય તિર્યંચો અંતર્મુહૂર્તથી ત્રણ
પલ્યોપમ સુધી બાંધતા હોય છે. સાત કર્મની દરેક પ્રકૃતિની
સ્થિતિ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સર્વ ગતિના જીવો આશ્રયી સમજાવી
છે. એટલે કે સાતે કર્મની પ્રકૃતિઓને જીવો જથાબંધ બાંધે છે,
ને જથાબંધ સ્વલાસ કરે છે. પળ આયુષ્યકર્મની સ્થિતિને
જીવો તેમ જથાબંધ બાંધતા હોય તેવું સૂત્રકારે જણાવ્યું નથી.
તેમ બાંધેલ એક ભવ આશ્રયી આયુષ્યની સ્થિતિને જીવો
સ્વલાસ કરે છે, તે પળ જણાવ્યું નથી. કહેવાનો આશય એ છે
કે ગ્રંથકારોએ સાતે કર્મના ઉદ્વર્તન અપવર્તન ને સંક્રમણ વિષે
હકીકત કહી તેની સાથે આયુષ્યકર્મને જેમ મેલવી દીધું, ને
પાછલ્લથી જુદું પાડ્યું, તેમ સૂત્રકારે સમજાવ્યું નથી; પળ સાતે

कर्मणी भिन्न आयुष्यकर्मनी व्याख्या करी छे. जीव साते कर्मनी प्रकृतिने घटाडी शके छे, तेम नधारी शके छे. पण आयुष्यकर्मनी प्रकृतिने जीव तेम करी शकतो नथी, एटले के वधारी के घटाडी शकतो नथी. ए संबंधी तमो कहो तेदला सूत्रोथी पूरवा आपुं.

उत्तराध्ययन, अध्ययन २९ मुं, २२ मुं प्रश्न.

अणुपेहाएणं भंते जीवे किं जणयइ; अणुपहाएणं आउयं वज्जाओ सत्तकम्म पगडीओ धणीय बंधण बंधाओ सिढील बंधण बंधाओ पकरेइ दीह काल-ट्टिइयाओ रहस्स कालट्टिइयाओ पकरेइ, इत्यादि.

अनुपेक्षा—विचार करवाथी जीव आयुष्य वर्जी सात कर्मनी प्रकृतिओ दृढ होय तेने शिथिल (ढीली) करे, तीव्र होय तेने मंद करे, दीर्घ होय तेने ह्रस्व करे, ने बहुप्रदेशक होय तेने अल्पप्रदेशक करे, विगेरे. आ जग्याए जीव आयुष्य बिना साते कर्मप्रकृतिने निर्वळ करे एम समजावुं. हवे प्रवळ करे ते विषे नीचे जणावुं छुं.

जुओ भगवती—शतक १२ ना पहेला उद्देशकमां शंखाधिकारे.

कोह वसट्ठेणं भंते जीवे किं बंधइ किं पकरेइ किं चिणाइ किं उवचिणाइ, संखा कोहवसट्ठेणं जीवा आउयं वज्जाओ सत्तकम्म पगडीओ सिढिल बंधण बंधाओ धणिय बंधण बंधाओ पकरेइ रहस्स काल-

द्वियाओ दीहकाल द्वियाओ पकरेह.....एवं माणव-
सट्टेणं मायावसट्टेणं लोहवसट्टेणं ॥

क्रोध करवाथी, मान करवाथी, माया करवाथी ने लोभ
करवाथी जीव साते कर्मनी प्रकृतिओ शिथिल होय तेने
दृढ करे, मंद होय तेने तीव्र करे, एम दीर्घने बहुप्रदेशक करे.
एमज १२ शतकना २ जा उद्देशमां श्रोत्र इंद्रिय चक्षु इंद्रिय
विगेरेना लोलुपी भावथी जीव साते कर्मने उपर प्रमाणे बांधे
छे, ने तेमां बधारो करे छे, आयुष्यकर्मने घटाडवा के मंद
करवा के बधारवा संबंधी काई हकीकत आवी नहि. आथी
शुं एम नथी समजातुं के आयुष्यकर्मनुं बांधवुं बीजां कर्मों
करतां जुदी रीते छे ? आयुष्यकर्म जीव जे गतिमां जाय छे ते गति
साथे, जे जातिमां जाय छे ते जाति साथे, जे स्थिति होय छे
ते स्थिति साथे, एवी रीते दृढ निग्रह बांधे छे, के पोते तेनाथी
छूटवा चाहे तो पोते छूटी शकतो नथी. तो पछी बीजाओ
शुं तेने (ते जीवने) आयुष्यथी छोडावी शके ? जीव
पाते ते भवमां मोक्षगामी होय तो ते प्रशस्त विचार ने अघोर
पुरुषार्थ-उद्योगथी साते कर्मने निर्बल करे, पण आयुष्यने
थोडुं-लव पण न्यून करी शकतो नथी.

पूर्व पक्ष कहे छे के, जो तमो आम कहो छो तो स्थानांग
सूत्रमां ' सत्तविहं भिज्जइ आउं ' आ सूत्र जे प्रथम हुं कही
गयो छुं तेनुं तमो शुं कहो छो ? अद्यापि सुधी ग्रंथनी वार्ता
हती, ते तमोने मान्य नथी, तो चालवुं पण आ सूत्र छे, एटले

તમારાથી તે વિષે ના કહી શકાય તેમ નથી.

ઉત્તર પક્ષ કહે છે કે, ગ્રંથો અમારે માન્ય નથી એવું અમોએ ક્યારે કહ્યું ? મહાપુરુષોનાં વચનો—સૂત્રો સાથે જે વચન મળતું આવે તે તો અમારે માન્ય છે, પણ જે વચનની સંધિ ન મળે, તેને કેવી રીતે માનવું ? સ્થાનાંગમાં તમોએ જે કહ્યું તે સૂત્ર બરાબર છે. એ સાત કારણોથી મનુષ્યને તિર્યંચો મરે છે. મનુષ્ય તિર્યંચોને મરતાં એ સાત કારણો લાગે છે. નેરયિક ને દેવોને એ કારણો લાગુ પડતાં નથી. ટીકાકારે સૂત્રનો વૃત્તિમાં અર્થ કરતાં ‘સોપક્રમીનું’ એમ વધારો કર્યો છે, એટલે સોપક્રમી જીવોનું આયુષ્ય એ સાત કારણે ભેદાય છે તેમ કહ્યું છે. પણ સૂત્રકારે સૂત્રમાં ‘સોપકસ્માણં’ એમ મૂક્યું નથી. હવે તેનો અર્થ અભ્યાસીઓ જેમ ઠીક લાગે તેમ કરે. પણ આપણે અત્ર તેનો અર્થ એટલો જ માત્ર સ્પષ્ટ કરીએ કે ‘સાત પ્રકારે આયુષ્ય ભેદાય છે’ એ વસ છે. સૂત્રકાર કહે છે કે જેમ લોહાનો ઘણ કાષ્ટપર મારતાં કાષ્ટ ફટ દર્દે ભેદાઈ જાય—ફાટી જાય છે, તેમ રાગ, સ્નેહ, ભય વિગેરેનો ઝંડો આઘાત હૃદયમાં થવાથી, ચાબૂકના પ્રહારથી, દંડના પ્રહારથી, શસ્ત્ર ત્રિષ વિગેરેથી, અધિક ભોજન લેવાથી, નયનાદિને પીડા થવાથી, સર્પઆદિના દંશથી, શ્વાહામાં પડી જવાથી, ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસનો ધક્કો વાગવાથી (પ્રાણીઓનાં) આયુષ્ય ભેદાય છે, એટલે આયુષ્ય સ્વલાસ થઈ જાય છે : એમ જે વસ્તુ જણાતી છે, તે ઉપરથી કોનાં આયુષ્ય સ્વલાસ થાય છે એવો

प्रश्न उभो थाय छे. पण सूत्रकारे नेरयिक देव मनुष्य के तिर्यच एम सोपक्रमी के निरुपक्रमी कोईनुं नाम आयुं नथी. हवे आपणे विचार करीए के:नेरयिक के देवो ते सात कारणोथी मरता नथी, पण मनुष्य के तिर्यच ते सात कारणोथी मरे छे. पछी ते मनुष्य तिर्यचने सोपक्रमी कहो के निरुपक्रमी कहो. पण ए सात कारणोथी मनुष्य तिर्यचो मरता होय एम आपणी आंख तळे स्पष्ट जणाय छे.

‘ भिज्जइ ’नो अर्थ ‘ तुट्ठइ ’ छे एम तमारुं (पूर्वपक्षनुं) धारवुं होय, एटले सोपक्रमी जीवो ए सात कारणो लागतां आयुं अपूर्ण सूकी चाल्या जाय छे एम तमो कहेता हो तो भले. पण प्रश्न ए उपस्थित थाय छे के ए सात कारणो सोपक्रमी जीवोने लागे के निरुपक्रमी जीवोने ? निरुपक्रमी जीवोने ए कारणो न लागे एम कदाच तमो कहो, तो हुं पूछुं छुं के निरुपक्रमी जीवो कोण, के जेओने ए कारण न लागुं होय ? पामर जीवो तो सोपक्रमी होय, पण चक्रवर्ती, वासुदेव, बलदेव, मांडलिक जेओ निरुपक्रम आयुष्यवाळा होय, तेओने ए कारणो लागतां नथी एम कहेशो, तो हुं कहुं छुं के सूत्रोमां एटली बधी आख्यायिकाओ चाली छे, तेमां एवो एक पण पूरावो छे के ए कारणोमांनुं कोई कारण मळतां कोई निरुपक्रमी जीव मर्यो न होय ? जो तमो सांभळो तो हुं कही नांखुं के जुओ ! श्रेणिक सा कारणथी मृत्युने पाम्या ? कोणिकने मरवामांनुं कारण मळुं ? सभूम, ब्रह्मदत्त,

कृष्ण, लक्ष्मण विगेरे विगेरे अनेक महानृपति वासुदेव चक्रवर्तिनां चरित्रो वांची ल्यो के तेओने मरयामां तेमांनुं एके कारण हतुं के नहि ? ज्यारे कोई पामर जीव ए कारणो मळतां मरी जाय छे, त्यारे तमारे एम कहेवुं पडे छे के बीचाराने ए शस्त्र विष के प्लेग विगेरे जे कोई लागु पड्या, तेयी ए मरी गयो. पण जेय तमो धारो छो के ए शस्त्रादि ते जीवने न लागु पड्या होत तो ते जीव मरत नहि, तो पछी तमो तेम चक्रवर्ति वासुदेवने माटे केम न धारो ? कृष्णने बाण वाग्युं ने ते मरी गया, श्रेणिके तालपुट विष चुस्युं ने ते मरी गया, एम जे कहेवाय छे ते तेओए तेम न कयुं होत तो शुं तेम कही शकात ? ते वखते तमारे एम कहेवुं थाय छे के तेओनुं (निरूपक्रमी जीवोनुं) आयुष्य आवी रहुं हतुं ने तेम थयुं. तो पछी सोपक्रमी जीवो मरी जाय छे, त्यारे तेओनुं आयुष्य शेष हतुं, ने मरी गया ते शा आधारे कही शको ?

चरम शरीरी जीवो के जेओ ते भवमां मोक्षमां जवाना छे, तेओने तमारा धारवा प्रमाणे के कोईना धारवा प्रमाणे अपूर्ण आयुष्ये मरवुं पडतुं नथो. एम छे, तोपण तेओने मरवाने सात कारणोमांनां कारणो मळयां छे. जुओ गजमुकुमार भिक्षुप्रतिमामां शिर्षपर अग्नियोग मळतां चाल्या गया. एमज स्कंधसूरिना शिष्यो (शास्त्रीय कथा प्रमाणे) मेतार्य, मुकोशल विगेरे विगेरे मोक्षमां जनाराओ ते कारणोयी बची शक्या नहि. तो हवे तेओने सोपक्रमी कहेवा के निरूपक्रमी-

કહેવા ? ટીકાકાર કહે છે કે માત્ર એ સાત કારણો સોપક્રમી-
ને લાગે છે, તો તે વાર્તા ક્યાં ઊભી રહે છે, વા કયા ટેકાથી
હવે એ ટકી શકશે ?

વલો અહો પૂર્વ પક્ષ ! જો તમો એમ કહેતા હો કે એ
સાત કારણો સોપક્રમી જીવોને લાગે છે ને તે મરી જાય છે,
તો પછી ત્યાં એક બીજી શંકા ઉદ્ભવે છે કે મનુષ્ય તિર્યચને
અગ્નિ, જલ, શસ્ત્ર, પ્લેગ, કોલેરા, વિગેરેમાંથી કોઈ લાગુ
પડે છે, તથાપિ તમો જોતા દશો કે એ લાગેલા નિમિત્તથી
ઘનાઓ બચતા હોય છે, તેમજ વિષ પીધેલા ઘનાઓ ડગ્ય
છે, તો તેનું શું સમજવું ? શસ્ત્ર વિષ વિગેરે એવાં અદ્વિતીય
(તેના બરાબર બીજાં થઈ શકે નહિ) નિમિત્તો છે, જે પ્રાણી-
ઓના પ્રાણ એકદમ લઈ લે છે તેવું આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ
છતાં એવા નિમિત્તથી પણ જ્યારે ઘના બચે છે, ત્યારે એ શું ઓછું
આશ્ચર્યકારક છે ? ત્યાં સાત કારણોથી આયુષ્ય મેદાય છે
(તમારા ધારવા પ્રમાણે ઘુટે છે)-સ્વલાસ થાય છે, એ સૂત્રનું
શું થયું ? એનો તમો સુલાસો કરશો ?

પૂર્વપક્ષ કહે છે કે એજ અમારું કહેવું છે કે તે જીવ નિરુ-
પક્રમી છે માટે તે મર્યા નહિ.

ઉત્તરપક્ષ કહે છે કે એ તમારું કથન જો સત્ય હોય, તો
કૃષ્ણ, સમૂમ, શ્રેણિક, કોણિક વિગેરે જેઓ શાસ્ત્રકારના
કહેવા પ્રમાણે નિરુપક્રમી ગણાયા છે, તેઓ શસ્ત્ર, જલ,
તાલપૂટ વિગેરે નિમિત્તો લાગતાં મરી ગયા, તેઓ સોપક્ર-

મીમાં ગણાશે, ને જેઓ નિમિત્તથી વચી શક્યા તેઓ નિરુપ-
ક્રમીમાં ગણાશે. એટલે જે સોપક્રમી ને નિરુપક્રમીની ગણના
થાય છે, તે ગણનામાં ગોટાલો થશે, ને સમજી શકાશે નહિ
કે સોપક્રમી કોણ ને નિરુપક્રમી કોણ ? આશય એ છે કે
જેમ સોપક્રમી નિરુપક્રમીની વ્યાख्या કરો છો, તેમ ઉપર
પ્રમાણે અર્થ વિચાર કરતાં સંધિ મળતી નથી. સૂત્રકારના કથન
પ્રમાણે અર્થ કરીએ તો પ્રાણીઓ-મનુષ્ય તિર્યંચો સાત કારણો-
થી મરતાં જણાય છે, પછી તે સોપક્રમી હો કે નિરુપક્રમી હો.

હવે 'ભિજ્જહ' શબ્દનો અર્થ કદાચ 'તુટ્ટહ' કરીએ
તોપણ મળે. 'તુટ્ટહ'નો અર્થ તમો કદાચ એમ કરશો કે દોરી
જેમ વચમાંથી ઝુટી જાય છે, કપાઈ જાય છે, તેમ આયુષ્ય
વચમાંથી ચાલ્યું જાય છે, તેથી 'તુટ્ટહ' શબ્દ વપરાયો છે. તો
કહેવાનું કે સૂત્રકારે 'તુટ્ટહ' શબ્દ સૂત્રકૃતાંગમાં ને કેટલેક સ્થળે
વાપર્યો છે, પણ ત્યાં તેનો અર્થ તેવો કર્યો નથી.

જુઓ સૂત્રકૃતાંગ, અધ્યયન ૨ જું, ગાથા ૨ જી તથા
ગાથા ૬ ઠી.

(ગા. ૨)

સેજે જહ વટ્ટયં હરે એવમાઝ રુલ્લયંમિ તુટ્ટહ.

શ્યેન (સીંચાણો) જેમ ચકલીને હરે, એમ આયુષ્ય ક્ષય
થતાં-આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ઝુટી પડે છે.

(ગા. ૬)

તાલે જહ બંધણ ચુએ એવમાઝ રુલ્લયંમિ તુટ્ટહ.

તાલ-તાડ જેમ બંધનથી છૂટે છે, તેમ આયુષ્ય ક્ષય થતાં-પૂર્ણ થતાં ઝુટી પડે છે.

આ સ્થળે 'તુદ્દહ' શબ્દ વાપરવા છતાં અર્થથી-વચમાંથી કપાઈ જાય છે, તેવો અર્થ નથી. સૂત્રકાર પોતે જ એમ કહે છે કે ક્ષય થતાં ઝુટે છે. હવે કહો કે ત્રુટે છે એનો અર્થ વચમાંથી-અપૂર્ણમાંથી ઝુટી જાય છે એવો ક્યાં નિકળે છે ? ' તુદ્દહ ' શબ્દનો અર્થ જ્યારે ત્રુટે છે એમ નથી નિકળતો તો પછી ' મિજ્જહ ' નો અર્થ ત્રુટે છે એમ શામાટે કરવો ?

પૂર્વપક્ષ કહે છે કે અંતકૃતદશાંગમાં અરિષ્ટનેમિ પ્રભુને વંદન કરતાં, ગજસુકુમાર પોતાના પ્રિય નાના ભાઈની હકીકત પૂછતાં, શ્રીકૃષ્ણને પ્રભુજી જનાવ્યું કે ગજસુકુમારને મોક્ષમાં જવામાં મદદ કરનાર તમોને રસ્તામાં મઝશે ને તમોને જોતાં તે સોમિલ ' ઠિત્તે ચેવ ઠિત્તિ મેણ કાલં કરિસ્સતિ ' ' ઉભા જ સ્થિતિનો ભેદ કરી કાઢને કરશે ' આમ જે પ્રભુજી કહ્યું છે તેનું શું કહેશે ?

ઉત્તરપક્ષ કહે છે કે આ જગ્યાએ તમો કદાચ એમ કહેવા ઇચ્છતા હશો કે કૃષ્ણને देखી સોમિલ કંપી ઉઠયો, ને મરી ગયો. ત્યાં તેણે આયુષ્યને સંવર્ત કરી (સકોચો) લીધું એટલે આયુષ્ય અપૂર્ણ હતું ને તેને (સોમિલને) જંતું પડ્યું. આમ શંકા કરી ઉત્તર ઇચ્છતા હશો, પણ એ વિષે હવે કહેવું તે બસ છે, કારણકે ઉપર સાત કારણોમાં તે વિષે વાર્તા થઈ ગઈ છે.

पूर्वपक्ष कहे छे के सूत्रकृतांगमां १३ मा अध्ययनमां २०मी गाथा आगळ आपी छे, त्यां सूत्रकारे उपदेश आपनार व्यक्तिने सूचना करी छे के श्रोताने समजी, हे मुनि ! तुं उपदेश आपजे, नहितो तारा आयुष्यनो नाश करनार (टीकाकार कहे छे के संवर्त-टूंकुं करनार) ते व्यक्ति थशे, तो तेना विषे श्रो तमारो शुं उत्तर छे ?

उत्तर पक्ष कहे छे के—हे पूर्व पक्ष ! तमो कहो छो ते ठीक छे, पण ते सूचना जे उपदेशक प्रति करी छे, ते आयुष्य चुटे छे एम बताववानो सूत्रकारनो आशय होय तेम समजातुं नथी, पण साधुए के कोई व्यक्तिए द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव जोई उपदेश आपवो जोईए, ने ते तेम न समजे तो पोताना आयुष्यना विघ्नरूप पोते (उपदेशक) थाय, कारणके मिथ्या दृष्टि-अनार्य मनुष्य खराब स्वभावथी उश्केराई तेने दुःखी करे-मारी बेसे, उपदेशके परिषद् जोई उपदेश आपवो एम हकीकत त्यां सूत्रकारे ने टीकाकारे जणावी छे; पण आयुष्य चुटे छे ए बताववानो उद्देश त्यां सूत्रकारनो नथी. जेम कोई व्यक्ति कोईने सलाह आपे के भाई ! तुं नीचे जोईने चालजे नहि तो तने ठेस लागशे, अथवा एम पण कहे के तुं जाय छे, त्यां जोईने रहेजे, नहितो तने त्यां मुश्किली पडशे. आ जग्याए कहेनारनो आशय ए छे के व्यवहारदृष्टिए बहु ख्याल राखी बहु चोक्कसाई करी जनार व्यक्तिए वर्तवुं, नहितो (गफलत राखी तो) भराई पडाय

एवी संभावना छे. पण तेथी ते भराई ज पडशे, मरशे, ठेस लागशे, ए कांई चोक्स नथी. केटलीक वखत चोक्स रहे-नार फसाई पडथा छे, ने गफलत करनार सलामत रह्या छे. एटले आ ' चेतता नर सदा सुखी ' सम व्यवहार उपदेश छे.

पूर्व पक्ष कहे छे के तमोए एक पछी एक केटलीक संदिग्ध बाबतना खुलासा कर्या, पण एक संशयात्मक सूत्र एवुं छे जे तमो तेमां माथुं मारी शको ज नहि, ते तमोने कहुं. सूत्रमां घणे स्थळे 'अकाले चेव जीवियाओ ववरोविणे' अकाले (काल आव्या बिना) जीवितथी छूटी गयो-नाश पाम्मो, आवुं वाक्य छे-तो तेनो थुं खुलासो करशो ? नहि काल-ते अकाल, आवो जे पाठ छे, तेनो तमे गमे ते खुलासो करो पण बीजो खुलासो छे ज नहि.

उत्तर पक्ष कहे छे के, हे आर्य ! तमो जे शब्द वापरो, ते तमारी मरजी, पण मने मारा हृदयमां जे सत्य लागे छे, ते तमारी आगळ जणावुं छुं. तेने तમારે માનવું કે ન માનવું એ તમારી પસંદગીનો વિષય છે. તમો કહો છો તે વાક્ય એવા વિષય પરત્વે ઘણા સ્થળે છે, પણ ત્યાં વાચક વાંચવામાં ભૂલ કરે છે, કારણકે વાંચનારે જાણવું જોઈએ કે એ વાક્યનો ઉપયોગ કરનાર કોણ છે, ને તે કોની અપેક્ષાથી બોલાય છે ? આ વસ્તુને નહિ સમજવાથી કોઈ પણ ઉપર ટપકે વાંચનાર જ્યાં ત્યાં ભૂલ કરે છે, ને હું કહું છું કે તમો પોતે ફરીથી એ ફકીકતને તપાસી જુઓ, તો તમોને માલૂમ પડશે. જ્ઞાતા

धर्मकथांग सूत्रमां तमो पोते ध्यान आपो. धर्मघोष स्थ-
 विरथी धर्मरुचि अणगार भिक्षा लेवा गया. अतिशय कडवी
 तुंबडीनुं भोजन ते व्होरी लाव्या. गुरुश्रीए तेमने तेना परि-
 ष्टापननी आज्ञा आपी. त्यां गया पछी ते महानुभाव विचारीने
 भोजनने वापरो-खाई गया. त्यां तेमणे संल्लेखना करी,
 ने काळ कर्यो. साधुओ तपासवाने आव्या, ते जोई बोल्या
 के, अहो ! आ मुनि अकाळे जीवितथी चाल्या गया. गुरुश्रीनी
 पासे आबी तेओ तेमज बोल्या. गुरुश्रीए पूर्वगत उपयोगथी
 सर्व (मूळथी नागश्रीने त्यांथी आहार प्रतिलाभ्यो, ने
 गतायुः यया त्यांसुधी) तपास्युं, ने बोल्या के काळना अ-
 वसरे काळ कर्यो, ने सर्वार्थसिद्ध महाविमाने गया. हवे
 तमो समजी जाओ के बन्ने स्थळे ए भिन्न भिन्न शब्दो सूत्र-
 कारना छे. तमने एम लागशे के सूत्रकारे शामाटे आम भूल
 करी हशे ? पण भूल नथी. सूत्रकारे तो तेमना अभिप्राय
 हता तेम रचना करी छे. पण त्यां धर्मघोष स्थविरनी दृष्टि
 पूर्ण-चोक्स जोनारी हती, ने शिष्योनी दृष्टि वर्तमान
 (व्यवहार) स्थितिने जोनारी हती. जोनारनो आशय जे
 अपेक्षानो हतो, ते अपेक्षाना सूत्रकारना शब्दो छे. वांचनार
 समज्या विना गमे तेम अर्थ करे, तेमां सूत्रकारनो शो दोष ?
 गोशालक ने नागश्रीना जीवो भव करतां दरेक वखते शस्त्र
 अग्निथी मर्या छे, तोपण त्यां काळना अवसरे काळ कर्या-
 नुं कष्टुं छे. त्यां ए सर्व वार्ता करनार केवलज्ञानी छे, तेणे

तटस्थ आपेक्षाधी जोयुं तेम कहुं. सामान्य (व्यवहारकुशल) व्यक्तिओ वर्तमान स्थितिने जोता होय छे, ज्ञानीओ-अतीन्द्रिय व्यक्तिओ-आसपासनी वस्तुस्थितिने जोता होय छे. सोमिल स्थितिना भेदे करी काल करशे ए वाक्य पण कृष्ण ने जनतानी अपेक्षाने लईने हतुं. जेम गजसुकुमारने मदद करनार पुरुष मळयो, तेम तमोए (कृष्णने कहे छे) पेछा इंट उपाडनार पुरुषने मदद करी ने ते व्हेला व्हेला मोक्षे गया, ते पण कृष्ण आदि श्रोतानी अपेक्षाने लईने हतुं. गजसुकुमारने मदद करनार न मळयो होत तो मोक्षमां न जात वा विलंब यात, आम अर्थ कहाडीए तोपण निरुळे पण तेमनो तेवो आशय न हतो. धर्मरुचिए ए भोजन वापर्युं न होत तो ते अवश्य उपाश्रये पाछा आवत, ने जीवत एम मनुष्यनी धारणा थाय. श्री महावीरे काल न कर्यो होत तो भस्म ग्रह न बेसत. आम थयुं न होत तो आम न थात. पण थवुं हतुं के नहि ए कोण कही शके ? मनुष्यनी धारणा प्रमाणे थतुं होत तो महावीर मोक्षे गया न होत, ने आजे हिंदू स्वराज्य भोगवतुं होत !

मनुष्यमां एक एवो पण धारणा छे के मनुष्य मरी गयो, पण संभाळ राखी होत तो तेम न थात. कोई वनाव धारणानी बहारजाय छे, त्यारे मनुष्य तेने अकस्मात् कहे छे. एक स्टीमरने नाखुदो सपाटाबंध बिशाळ दरियामांथी बंदर तरफ हंकारी लावे छे. बंदर नजीकमां थोडा माईलने अंतरे रहुं छे. नाखुदो

સ્ટીમરને લાવવાની તૈયારીમાં છે. મેક્ષકો બંદરપર રાહ
 જોઈને તૈયાર ઊભા છે. બંદર પાસે આવેલ દરિયામાં હુંગ-
 રીમાં એક તટસ્થ મનુષ્ય બેઠો બેઠો સ્ટીમરને જુએ
 છે. નાસુદાને ય્યાલ નથી, પણ તે વ્યક્તિ જુએ છે કે
 સ્ટીમર સ્વડકપર ચાલી ગઈ છે, હમણાં જશે, ને
 જવા સાથે સ્ટીમરના ફુરચા થશે. આમ જોતાં જ તે
 સ્વડકપર સ્ટીમર ગઈ. હા હા ઘોંઘાટ સાથે સ્ટીમર ભાંગી પડી.
 લોક બોલવા લાગ્યા, નાસુદો ને સ્વારવાઓ કહેવા લાગ્યા—
 અકસ્માત્, એકદમ, ઓર્ચિતું, અણધાર્યું આ શું થયું ? હુંગરીપર
 બેઠેલ વ્યક્તિ કહેવા લાગી કે તે સ્ટીમર અવઢા રસ્તે નિકળી,
 સ્વડકપર ગઈ ને ભાંગી પડી. તેણે અકસ્માત્ ન કહ્યો, કારણકે
 તેની દૃષ્ટિમાં શરૂઆત નથી. તે ધીમે ધીમે પ્રથમથી જાણતો
 હતો, પણ જેઓની દૃષ્ટિમાં જાણવાની શરૂઆત થઈ, તેઓને
 અકસ્માત્—અકાલ લાગે છે. આથી જ્ઞાતવ્ય વિષય એ છે કે
 સામાન્ય જનતાની દૃષ્ટિમાં અકસ્માત્, અકાલ, એકદમ લાગે છે,
 તે સત્ય છે—પણ તે વ્યવહાર સત્ય છે. સંપૂર્ણ જ્ઞાનીની, તટસ્થ
 જનતાની દૃષ્ટિમાં અકાલ, એકદમ, અકસ્માત્ કાંઈ લાગતું
 નથી. તે તો એમ કહેશે કે તેમ થવાનું હતું ને થયું. ગુપ્ત તત્ત્વને
 જાણનાર જાણે છે કે જગત્માં જે કાંઈ થાય છે, તે તેના નિ-
 યમપુરઃસર થયા કરે છે, પણ આ વસ્તુને અજ્ઞાન જનતા
 જાણી શકતી નથી.

હે આર્ય ! હજી તમારી કેટલીક શંકાઓ આ ઉપરાંત

રહી જાય છે, જેવી કે નેરયિક દેવો યથાયુષ્યને પાઠે છે પણ મનુષ્ય તિર્યંચનાં આયુષ્ય સંસ્તે થાય છે; તથા ઉત્તરાધ્યયનના ચતુર્થ અધ્યયને આયુષ્ય અસંસ્કૃત છે, પણ અર્થકારે તેનો સુઝાસો સ્પષ્ટ કર્યો છે એટલે એ સર્વનો નિર્ણય ઉપર્યુક્ત વિવેચનમાં આવી જાય છે, તેથી તેનો સુઝાસો હવે વિશેષ કરવા જેવો રહેતો નથી.

ઉત્તર પક્ષ કહે છે કે, ને પૂર્વે પક્ષ ! “ આયુષ્ય કર્મ બુદ્ધે છે ” એવો તમારો પક્ષ હૃદયને હવમવાવી મારનારો ને આત્માને ગમરાવો નાંખનારો મને તો લાગે છે, કારણકે જ્યારે એક પછી એક પુસ્તકો મારા હાથમાં આવવા લાગે છે, ને તેમાં કાંઈ ને કાંઈ વાંચવાનું જ્યારે દૃષ્ટિને મળે છે, ત્યારે તમારા આશયથી સામી વાજુનાં પ્રમાણો કે તમારી વિરુદ્ધ વાજુના પૂરાવા એકદમ તરી આવે છે. એ પૂરાવાને પ્રમાણરૂપ માનો કે ન માનો તે તમારો સુશીનો સોદો છે, પણ એ પૂરાવો કયા પુસ્તકનો વા કયા મદ્દાપુરુષનો છે તે જાણવાનું આવશ્યક લાગતું હોય ને ઇચ્છા હોય તો તીવ્રે જગાણું છું:-

શ્રીમન્ કુંડકુંદાચાર્ય રચિત “ સમયસાર ” નામક પુસ્તકમાં બંધાધિકાર પ્રકરણમાં જીવો જીવે છે મરે છે તેમાં કોણ નિમિત્ત છે એ પ્રસંગે શ્રીમન્ કુંડકુંદાચાર્ય લખે છે કે-

આહ ક્ષયેણ મરણં જીવાણાં જિજિવરેહિં પળગતં
આહં ન હરેસિ તુમં કહ ત્વે મરણં કયં તેસિ (૨૪૮)

(આયુઃક્ષયેણ મરણં જાવાનાં જિનવરૈઃ પ્રજ્ઞસ
આયુર્ન હરસિ ત્વં કથં ત્વયા મરણં કૃતં તેષામ્)

जिनेश्वरे जीवोनुं मरण आयुष्यनो क्षय थयाथी थाय छे एम कहुं छे. तुं पोते कोईनुं आयुष्य लई शकतो नथी, तो पछी केवी रीते तेओनुं मरण तें कर्युं ?

आत्मख्याति वृत्तिमां श्रीमद् अमृतचंद्राचार्य लखे छे के:-

मरणं हि तावज्जीवानां स्वायुः कर्मक्षयेणैव तद-
भावे तस्य भावयितुमशक्यत्वात् ॥ स्वायुःकर्म च
नान्येनान्यस्य हर्तुं शक्यं, तस्य स्वोपभोगेनैव क्षीय-
माणत्वात् । ततो न कथंचनापि अन्योऽन्यस्य मरणं कु-
पीत, ततो हिनस्मि हिंस्ये चेत्यध्यवसायो ध्रुवमज्ञानम्।

खरेखर, जीवोनुं मरण पोताना आयुष्यकर्मना क्षयथी थाय छे; पोताना आयुष्यकर्मनो क्षय न थयो होय तो मरण थवुं ए अशक्य छे. पोतानुं आयुष्यकर्म कोईथी पण लई शकातुं नथी. पोताना उपभोगथीज ते आयुष्य क्षीण थाय छे. आथी खुल्लुं समजाय छे के कोई कोईनुं मरण करी शकतुं नथी. माटे कोई पण व्यक्ति एम कहे छे के ' में तेने मार्यो एटले मरी गयो' (व्यवहार दृष्टिमां तेम गणाय ते सहज छे) अथवा ' तेणे मने मार्यो तेथी हुं मरी जाउंछुं' ए अव्यवसाय खास अज्ञान छे.

हे पूर्व पक्ष ! उपर्युक्त गाथापरथी तमो समजशो के जिनवरोए जीवोनुं मरण तेओना आयुष्यकर्मनो क्षय थवाथी कहुं छे, पण आयुष्यकर्म क्षय थवा सिवाय-कोईए कोईने मार्यो एटले-अपूर्ण आयुष्ये मरी गयो-ए वार्ता असिद्ध छे. एटले के कोई पण जीव आयुष्यकर्म क्षय कर्या सिवाय अ-

પૂર્ણ આયુષ્યે મરતો નથી એ વાર્તા સિદ્ધ થાય છે.

ઉદ્દીરણા.

આયુષ્યકર્મ ઝુટે છે, એમ કહેનાર પૂર્વ પક્ષ કહે છે કે મારા તરફની એક આવશ્યક મુદ્દાસર હકીકત જે છે, તે તો કહેવી સાવ રહી જાય છે, ને તે હકીકત કહેવી તે મારા લક્ષ્ય બહાર રહી ગઈ છે. પણ મારે કહેવું જોઈએ કે જીવ આઠ કર્મની ઉદ્દીરણા કરે છે, તો તેમાં આયુષ્યકર્મની ઉદ્દીરણા આવી ગઈ એટલે જીવ જેમ સાત કર્મની ઉદ્દીરણા કરી તેને ઉદયમાં લાવે છે, તેમ આયુષ્યકર્મની ઉદ્દીરણા કરી તેને ઉદયમાં લાવે છે. ઉદ્દીરણા એજ કર્મની હાનિ કરવાનો માર્ગ છે, એમ મારું ધારવું છે. તો પછી એમ કહું છું કે આયુષ્યકર્મ ઝૂટે છે, એ નિર્વિવાદ છે.

આટલું સાંભળી વિચાર લાવી, આયુષ્યકર્મ નથી ઝુટતું એમ કહેનાર ઉત્તર પક્ષ કહે છે કે અહો મુજ્જ ! તમો જે કહો છો કે જીવ આઠ કર્મની ઉદ્દીરણા કરે છે, તે વાર્તા બરાબર છે. પણ ઉદ્દીરણા તે શું, વા ઉદ્દીરણા કેમ થાય, એટલે શી રીતે કરે છે, એ રહસ્યને યથાતથ્ય તમો જાણતા નથી. તમો ઉદ્દીરણાનું નામ લઈ અસમજળથી ભારે ભારે વાર્તાનો ફળાટોપ કરો છો, પણ એ વિષે વિશેષ સારું જાણવું હોય તો કર્મપ્રકૃતિ વિષે ડૂબકી મારવી. કર્મપ્રકૃતિનાં આઠે કરણો—બંધનકરણ, સંક્રમકરણ, ઉદ્વર્તનાકરણ, અપવર્તનાકરણ, ઉદ્દીરણાકરણ, ઉપશ્લમકરણ, નિઘત્તિકરણ, નિકાચનાકરણ—ઉદય ને સત્તા એ વિગેરે વિષે વાર્તા ઘણી સારી સમજાવી છે,

જોકે મૂલ આગમોથી કેટલેક સ્થળે, કેટલેક અંશે, આ વિષયો મતભેદ રાखે છે, પણ એ વિષયોનું સારું વિવેચન ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે જે વિષે તમો વાર્તા કરો છો તે વાર્તા ત્યાં તેવી સમજાતી નથી. આયુષ્યકર્મ નથી થતું એ સંબંધી ઉપર વિવેચન હું કરી ગયો છું, એટલે એ સંબંધી બહુ કહેવા ઇચ્છા નથી, તથાપિ ઉદ્ધીરણ એટલે શું ને જીવ તે શી રીતે કરે છે એ સંબંધી કર્મપ્રકૃતિકારનો વિચાર તમારી આગલ મૂકું છું.

કર્મપ્રકૃતિકારે એ ગ્રંથમાં ઘણું ગહન ને વિચારશીલ વિવેચન કર્યું છે. સામાન્ય રીત્યા કોઈને પણ એ વિષય ગમ્ય થાય એ અસંભવિત છે, તેમ એ સંબંધી લખવું તે પણ ઘણું ઉત્કટ કાર્ય છે. એમ છે તોયે પૂર્વે પશ્ચિમ પ્રશ્ન-શંકાના વિચારની સ્વાતર કે વાચકો યત્કિંચિત્ વસ્તુતરને પકડે તેની સ્વાતર તેમાંનો ગાથાઓ મૂકું છું:-

જં કરણેણો ક્ષત્રિય ઉદય દિજ્જહ ઉદ્ધીરણાણસા ॥

પગ્ગઠિહ અણુભાગ પ્પણસ મુત્તર વિભાગા (૧)

અર્થ ગાથામાં ઉદ્ધીરણાનું લક્ષણ કહ્યું, ને અર્ધ ગાથામાં તેના ભેદ કહ્યા. પરમાણુરૂપ દબને જે કરણે કરી-કષાય સહિત વા કષાય રહિત એવા યોગસંન્યક આત્માના વીર્યે કરી ઉદયમાં નથી આવેલો એ બહારની સ્થિતિઓમાંથી આકર્ષી રહેલીને ઉદયમાં મૂકાય, તે ઉદ્ધીરણા કહેવાય છે. કહ્યું છે કે-

“ઉદયાવલિ બાહિરિલ્લ ઠિહાહતો કસાય સહિણં અસહિણં વા જોગસન્નેણં કરણેણં દલિય

માકદ્વિય ઉદયાવલિયાએ પવેસનં ઉદીરણા ”

તે ઉદીરણા, પ્રકૃતિ સ્થિતિ અનુભાગ ને પ્રદેશે કરી ચાર પ્રકારે મૂળ પ્રકૃતિની, ને ઉત્તર પ્રકૃતિની છે. મૂળ પ્રકૃતિની ઉદીરણા ૮ પ્રકારે છે, ને ઉત્તર પ્રકૃતિની ઉદીરણા ૧૫૮ પ્રકારે છે. મૂળ પગદસુ પંચનંદં તિહા દોનંદં ચઝવિહા હોઈ ।

આઝસ્સ સાઈ અધુવા, દસુત્તરસ્સ ઉતરાસિપિ ॥

મૂળ પ્રકૃતિ એટલે મૂળ કર્મ આઠ તેમાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, નામ, ગોત્ર ને અંતરાય, એ પાંચ પ્રકૃતિની ઉદીરણા ત્રણ પ્રકારે છે—અનાદિ, ધ્રુવ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે સમજો—જ્યાંસુધી ક્ષીણમોહ જીવસ્થાનકની સમયાધિકા આવલિકા શેષ રહે ત્યાંસુધી ઉપર્યુક્ત જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય ને અંતરાયની ઉદીરણા અવશ્ય પ્રવર્તે છે, ને નામ ગોત્રની ઉદીરણા સયોગી જીવસ્થાનકના અન્ત્ય સમય સુધી પ્રવર્તે છે. તેથી એ પાંચ પ્રકૃતિની ઉદીરણા અભવ્યને અનાદિ—ધ્રુવ, ને ભવ્યને અનાદિ અધ્રુવ છે.

વેદનીય ને મોહનીય ઉદીરણા સાદિ, અનાદિ, ધ્રુવ, ને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે જાણો—વેદનીયની ઉદીરણા પ્રમત્ત જીવસ્થાનક સુધી જ હોય છે, પરન્તુ આગઠ નથી. મોહનીયની ઉદીરણા સૂક્ષ્મ સંપરાય જીવસ્થાનક સુધી છે, આગઠ નથી. અપ્રમત્તાદિ જીવસ્થાનકથી પડતા જીવને વેદનીયની અને ઉપશાન્ત મોહયી પડતા જીવને મોહનીયની ઉદીરણા સાદિ હોય છે, પણ તે સ્થાનને નહિ પામેલા જીવને

अनादि, अभव्यने ध्रुव ने भव्यने अध्रुव होय छे.

आयुष्यकर्मनी उद्दीरणा सादि अध्रुवज होय छे, ते नीचे प्रमाणे समजो—आयुष्यनी अन्त्य आवलिका रही होय, त्यारे अवश्य तेनी उद्दीरणा न होय तेथी अध्रुव छे. पण परभवर्मा उत्पन्न यता जीवने प्रथम समये आयुष्यनी उद्दीरणा चालु याय छे, तेथी ते सादि छे.

प्रश्न करनार पूर्व पक्ष ! तमो के वाचको हवे समजशो के जीव जे जे कर्म बांधे छे ते ते कर्मनी उद्दीरणा कयेंज जाय छे, हमेशां करतो होय छे. एथी एम अर्थ नथी निकलतो के जीव ते कर्मने खलास करे छे, पण ते कर्मने उदयमां—भोगववामां लावे छे. एटले के उद्दीरणा एक एवी क्रिया छे के जीव जे क्रिया—करणे करी पोते जे कर्म बांध्यां छे, ते कर्मने भोगववा माटे पोतानी नजीकमां लाववामां होय छे, ते करण उद्दीरणा कहेवाय छे. (कर्मने वधघट करवामां उद्वर्तनाकरण अपवर्तनाकरण छे, ने ते संबंधी विषय उपर यत्किंचित् कहेवामां आव्यो छे, पण उद्दीरणाथी कर्म घटे छे ए शंकाज अत्र अस्थाने छे.) दरेक प्रकृतिनी उद्दीरणा जीव शी रीते करे छे ते संबंधी वार्ता कर्मप्रकृतिकारे घणी कही छे. ए वधी हकीकत अत्र कही शकाय तेवी अनुकूलता नथी. पण तेमां कथेल उपरथी समजो शकाय तेम थोडा दाखला जणावुं छुं.

मिथ्यात्वनी उद्दीरणा सादि शी रीते कहेवाय ? ए विषयमां उद्दीरणा विषय पण साथे समजाशे. कोई जीव

મિથ્યાત્વથી છૂટી સમ્યક્ત્વમાં ગયો, ત્યાં મિથ્યાત્વોદયનો અભાવ છે, તેથી તે જીવ મિથ્યાત્વની ઉદ્દીરણા કરતો નથી, કારણકે મિથ્યાત્વનો તેને અભાવ છે, પણ તેને ત્યાં સમ્યક્ત્વ છે, એટલે તે જીવ સમ્યક્ત્વમાં આગલ વધતો હોય છે. સમ્યક્ત્વ શુદ્ધ-નિર્મલ વસ્તુ છે, એટલે તેની ઉદ્દીરણા શું હોય ? ઉદ્દીરણા હમેશાં અશુદ્ધ ભાવની-કર્મની હોય છે, પણ તે જીવ સમ્યક્ત્વથી પાછો મિથ્યાત્વમાં આવ્યો, ત્યારે ત્યાં તેને મિથ્યાત્વની ઉદ્દીરણા શરૂ થઈ. (આ ઉદ્દીરણા સાદિ કહેવાય.) એટલે જે કર્મનો ઉદય હોય છે, તેની ઉદ્દીરણા થાય છે. જેમકે નેરયિક દેવો વૈક્રિય શરીરી વૈક્રિય શરીર પામ્યા, ત્યાં તેઓ વૈક્રિય શરીરના ઉદ્દીરક છે એમ સમજવું. જ્યાં જ્યાં જે જે ગતિમાં જીવો હોય, ત્યાં ત્યાં જે શરીર, ગતિ, પ્રયાસિ વિગેરે જે જે હોય તે તે ઉદ્દીરણા યોગ્ય હોય, ને જીવ તે તેનો ઉદ્દીરક થાય; જેમકે—

उस्सासस्स सराण य पज्जन्ता आणपाण भासासु ॥
 सच्चन्नूण स्सासो भासा वि य जा न रुज्झन्ति ॥१५॥

ઉચ્છ્વાસ પ્રયાસિથી પર્યાસિ થયેલ સર્વે જીવો ઉચ્છ્વાસ નામ કર્મના ઉદ્દીરક હોય છે, ને ભાષા પર્યાસિથી પર્યાસિ થયેલ સર્વે જીવોને સુસ્વર દુઃસ્વર નામ કર્મના ઉદ્દીરક જાણવા. સર્વજ્ઞને ઉચ્છ્વાસ ને ભાષા જ્યાંસુધી નિરોધ થાય નહિ ત્યાંસુધી ઉદ્દીરણા પ્રવર્તે છે, એટલે કે જ્યાંસુધી એ વચ્ચેનો ઉદય ભાવ છે, ત્યાંસુધી તેમની ઉદ્દીરણા બંધ થતી નથી.

દુઃખ ઇન્દ્રિય પામ્યા પછી જીવ ઉદ્દીરણા કરે છે. તે કહે છે—
 ઇન્દિય પજ્જત્તીએ દુસમય પજ્જત્તગાઉપાઉગ્ગા ।

નિદ્દા પથલાણં સ્વીણ રાગ સ્વવગે પરિચ્છજ્જ ॥ (૧૮)

ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત થઈ જીવ બીજા-અનંતર-સમ-
 થથી નિદ્રા પ્રવળા પ્રકૃતિઓને ઉદ્દીરણા કરવાને યોગ્ય થાય
 છે, પણ ક્ષીણ મોહને ક્ષપક શ્રેણિના જીવ સિવાય-ઘટલે સર્વે
 જીવો તેઓના સિવાય તે પ્રકૃતિઓની ઉદ્દીરણા કરે છે,
 કારણકે ઉદ્દીરણા જે થાય છે, તે ઉદયભાવ હોય તેની થાય
 છે, અન્યથા થતી નથી. ક્ષીણરાગીને ક્ષપક જીવને એ પ્રકૃ-
 તિઓનો ઉદય છે નહિ. આમ ઉદ્દીરણા સર્વ પ્રકૃતિની સમ-
 બાવી છે. સ્થિતિ ઉદ્દીરણા શી રીતે થાય છે, તે અત્ર જણાવું, જે
 ઉપરથી તે સંબંધી કાંઈક રૂપાલ વિશેષ થાય.

સંપત્તિએ ચ ઉદયે પઓગઓ દિજ્જએ ઉદ્દીરણા સા ।

સેચીકાઠિહિં તા જાહિં તા તત્તિગા એસા ॥ (૧૯)

જે પ્રયોગે કરી અસંપ્રાપ્ત ઉદયદલિકને સંપ્રાપ્ત ઉદય-
 દલિકમાં મૂકી શકાય, તે ઉદ્દીરણા કહેવાય છે. સેચિકા-
 ઠિહિં એટલે ઉદ્દીરણા યોગ્ય જેટલી ધિતિઓથી ઉદ્દીરણા
 નીચે કરીને જે સ્થિતિઓ ઉદયમાં મૂકાય છે તેટલા ભેદવાળી
 આ ઉદ્દીરણા છે.

મૂલ ઠિહિં અજહન્ના મોહસ્સ ચઉવિહા તિહા સેસા ।

બેયણીયાઉણ દુહા સેસવિગપ્પા ઉ સન્વાસિં ॥ (૨૦)

મોહનીય કર્મની સ્થિતિની અજગ્રન્ય ઉદ્દીરણા સાદિ,

અનાદિ, ધ્રુવ ને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે છે. કારણ એમ છે કે મોહનીયની જઘન્ય સ્થિતિની ઉદ્ધીરણા ક્ષપક જીવને સૂક્ષ્મ સંપરાયને અન્તે સમય-અધિક આવલિકા શેષ રહેતાં થાય છે. તે સ્થાન સિવાય અન્ય સ્થાને સર્વત્ર અજઘન્ય સ્થિતિની ઉદ્ધીરણા હોય છે. ફરી ઉપશાન્ત મોહ જીવમ્થાનકે ઉદ્ધીરણા સર્વથા હોતી નથી, પરન્તુ ત્યાંથી પઢતા જીવને હોય છે; માટે અજઘન્ય સ્થિતિનો ઉદ્ધીરણા સાદિ છે. તે સ્થાનને નહિ પાત્ર કરેલ જીવને અનાદિ છે. અભવ્યને ધ્રુવ છે, ને ભવ્યને અધ્રુવ છે.

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, નામ, ગોત્ર ને અન્તરાય, એ પાંચનો અજઘન્ય સ્થિતિની ઉદ્ધીરણા અનાદિ, ધ્રુવ ને અધ્રુવ છે. તે એમ છે કે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અન્તરાયની જઘન્ય સ્થિતિનો ઉદ્ધીરણા ક્ષીણકપાયી જીવને સ્વજીવ-સ્થાનકની સમય અધિક આવલિકા શેષ રહેતાં હોય છે. આ સિવાય અન્ય કાલમાં અજઘન્ય સ્થિતિનો ઉદ્ધીરણા હોય છે, તેથી પહેલાં સર્વદા હોવાથી અનાદિ ને ધ્રુવ-અધ્રુવ છે.

નામ ગોત્રની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદ્ધીરણા સયોગી જીવ-સ્થાનકના અન્ત્ય સમયે હોય છે, તેથી તે સાદિ અધ્રુવ છે. આ સિવાય વીજે અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદ્ધીરણા છે, તે અનાદિ ને ધ્રુવ-અધ્રુવ છે.

વેદનોય અને આયુષ્યની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદ્ધીરણા સાદિ ને અધ્રુવ બે પ્રકારે છે. તે એવી રીતે છે કે સર્વાલ્પ સ્થિતિ સત્તાવંત એકેન્દ્રિય જીવને વેદનોયની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદ્ધીરણા

હોય છે. તેથી તેજ જીવને અન્ય સમયે સત્તા વધવાથી અજ-
ઘન્ય સ્થિતિ ઉદ્દીરણા હોય છે. ત્યાંથી પુનઃ પળ જઘન્ય
સ્થિતિ ઉદ્દીરણા થાય છે. આથી વેદનીયની અજઘન્ય ને
જઘન્ય સ્થિતિ ઉદ્દીરણા સાદિ ને અધ્રુવ છે.

આયુષ્યની ઉદ્દીરણા અન્ત્ય આવલિકા શેષ રહેતાં થાય
નહિ, ને પરમવમાં ઉત્પન્ન યતાંની સાથે જીવ પ્રથમ સમયથીજ
ઉદ્દીરણા શરુ કરે છે, માટે તે સાદિ ને અધ્રુવ છે.

આમાં ઉદ્દીરણા માત્ર મૂલ પ્રકૃતિની ને મૂલ પ્રકૃતિની
રિથિતિની કહી. ઉત્તર પ્રકૃતિ-કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિની ને
ઉત્તર પ્રકૃતિની સ્થિતિની ઉદ્દીરણા ત્યાં ઘણા સારા વિવેચ-
નથી સમજાવી છે. એમજ અનુભાગ ઉદ્દીરણા ને પ્રદેશ ઉદ્દી-
રણા વિષે વ્યાખ્યા ઘણી કહી છે, પણ અત્ર લેખવાની અનુ-
કૂળતા ધારી નથી.

આયુષ્ય કર્મ ત્રુટે છે, એમ કહેનાર હે પૂર્વપક્ષ કિંત્રા વા-
ચકો ! કર્મપ્રકૃતિકારે આઠ કર્મની ઉદ્દીરણા વિષે જે વિવે-
ચન કર્યું છે, તેમાંથી યત્ કિંચિત્ તમારી સમક્ષ મૂકી બતાવ્યું.
હવે તે ઉપરથી આયુષ્ય કર્મ ત્રુટે છે, વા આયુષ્ય કર્મ નથી
ત્રુટ્યું, એ બંનેમાંથી ગમે તે અભિપ્રાય બાંધો તેને માટે વાચકો
તમો સહુ સ્વતંત્ર છો. આયુષ્ય કર્મ ત્રુટે કે ન ત્રુટે એ સંબંધી
મૂલ આગમના ને પૂર્વાચાર્યો-ગ્રંથકારો-ના બંનેના અભિપ્રાયો
નોંધી બતાવ્યા. અર્વાચીન ગ્રંથકારોના ગ્રંથો હમણાં હમણાં
કેટલાક છપાઈ બહાર પડી ચૂક્યા છે. તે બધા ગ્રંથોનાં નામ

અત્ર નહિ આપું, (કારણકે તેમનો આધાર લેવો કે ન લેવો ને વજન આપવું, તેના કરતાં પ્રાચીન આગમ-ગ્રંથનો આધાર લેવો ને વજન આપવું વધારે ઇષ્ટ છે) તોપણ તેમનો શું અભિપ્રાય છે તે જાણવા માટે લખું છું કે તે મહેલા વધા ગ્રંથોનો એકજ અભિપ્રાય હોવાથી એકજ રીતે જણાવું છું કે, 'જીવ સાત પ્રકારે-ઉપક્રમ લાગવાથી મરે છે, તેમાં વ્યવહાર-દૃષ્ટિ જનનગણ ગમે તે બોલે, પણ નિશ્ચયદૃષ્ટિ જીવને આયુષ્યનો વંધ નિઘત્ત થતી વચ્ચે એ સાત કારણમાંનું કોઈ પણ કારણ તેની સાથે નિઘત્ત થાય છે તેથી તેના કારણથી જીવ મરતો હોય છે, પણ તેથી આયુષ્ય અપૂર્ણ મૂકી જીવ મરી ગયો એમ સમજવું નહિ.'

ઉપસંહાર.

આર્ય ! તમોને મુદ્દાસર એક સ્વલ્પ હકીકત કહી. હવે આ વિષયને પૂર્ણ કરીશ. વિશેષાવશ્યક, કર્મપ્રકૃતિ વિગેરે કાર્મગ્રંથીય ગ્રંથોના આધારે આયુષ્યકર્મ ત્રુટે છે, એમ તમારો સિદ્ધાન્ત મળે હો પણ સૈદ્ધાન્તિક અભિપ્રાય પ્રમાણે એ વાર્તા સિદ્ધ થતી નથી. સૂત્રોની નીચે વૃત્તિકારોએ સૂત્રકૃતાંગમાં આયુષ્ય સંવર્ત થાય છે, એમ કહ્યું છે, પણ તેવો સાફ ઉલ્લેખ મૂલ સૂત્રમાં કોઈ જગ્યાએ નિકળતો નથી. આયુષ્યકર્મ સિવાય જ્યાં ત્યાં સાત કર્મની વધઘટ કહી છે, પણ આયુષ્યની વધઘટ ક્યાંએ કહી નથી. સૂત્રકારના કહેવા પ્રમાણે ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ સાથે આયુષ્ય નિઘત્ત થાય છે, ને વંધાય છે, તે વંધ

अदग ने अच्छ छे. शिवशर्ममूरिकृत कर्षपकृतिमां पण ए प्रमाणे हकीकत छे. मूल वस्तु साथे मूल ग्रंथकारो घणी वखत मळता रह्या छे, कोई कोई जग्याए प्रसंग मळतां सहज रूपांतर करी गया छे. वृत्तिकारो तो घणी जग्याए महान् अंतर अनेक विषय परत्वे करी गया छे. वृत्तिकारोए सूत्रकारथी अलग रही केवडी केवडी भूल करी छे, ते विषे आजनो विद्वद्बर्ग सारं जाणे छे एटले ते विषे कहेवुं कांई रहेतुं नथी.

मित्र ! आटलुं कही विराम पाहुं लुं के मारी कहेली सै-
द्धान्तिक दलीलो तारा हृदयमां निर्मळ बुद्धिथी विचारतां इष्ट
लागे तो स्वीकारजे, इष्ट न लागे तो मूकी देजे, पण असं-
तोष के विरुद्धताने जग्या आपतो ना.

प्रकरण चोथुं.

क्षायक सम्यक्त्व.

क्षायक सम्यक्त्वनी उत्पत्ति कया जीवस्थानके होय ए संबंधी यत्किंचित् लखवानी आवश्यकता छे.

मेहेलपर चढवाने निसरणीनां पगथीयांनी जेम संसारी जीवोने रेहवाने चौद् (जीव) स्थानको छे. ते पगथीयां क्रमवार गोठवायां होयनी तेम ए जीवस्थानको एक पछी एक उतर चढ रह्यां छे. तेमां संसारी जीवो पोतपोताना

કર્મ-સ્વભાવ પ્રમાણે વધાં સ્થાને ગોઠવાઈ રહ્યા છે. મૂળ પગ-
 થીયે અનંત જીવો રહ્યા છે. એ સ્થાન છૂટથે કેટલાક જીવો ચોથા
 જીવસ્થાનકે આવે છે. (આ જગ્યાએ વીજા ત્રીજા સ્થાનકની
 વાર્તા લીધી નથી). ત્યાં આવેલા જીવો શુદ્ધ માર્ગમાં દૃષ્ટિ કરે
 છે. ત્યાં આવતા જીવો મોહનો ગ્રંથિભેદ કરે છે. વીતરાગના
 શુદ્ધ માર્ગ પ્રતિ જીવ વિશ્વાસુ થાય છે. મોક્ષનગરમાં જીવને
 જવાને માર્ગદર્શક મૂળ આ સોપાન છે. આ સ્થાનકે આવ-
 વવાથી જીવને સમ્યક્ત્વ-સમકોત પ્રાપ્ત થાય છે, આ અહીં
 જીવ સમ્યક્ત્વી ગણાય છે. અહીં જીવની વસ્તુસ્થિતિ પલ-
 ટવી જોઈએ તે પલટાય છે. દર્શન મોહનાં ઘન અભ્રષ્ટલો
 (વાદઝાંઓ) અહીં યત્ને છે, ત્યારે જીવ વીતરાગ માર્ગની
 શ્રદ્ધા-પ્રતીતિરૂપ સૂર્યને દેખે છે. આકાશમાં સ્થિત સૂર્ય સ્પષ્ટ
 છે, તેમ જીવ દ્રષ્ટા એ કર્મ આવરણ યત્ને સૂર્યને જોઈ શકે
 છે; પણ એ આવરણ-વાદઝાંઓ તદ્દન યત્ને નથી, પટલે કે
 પાણીનાં ભરેલાં ઘનઘટ વાદઝાંઓ હોય, તેવાં આવરણો યત્ને
 છે, પણ પાતઝાં-પાણી ત્રિનાનાં જેમ જેવાં તેવાં હોય કે ધોળાં
 હોય તેવાં કર્મ આવરણો યત્ને નથી. વળી ઘન વાદઝાંઓ
 યત્ને છે, તે પાછાં હવામાં સંયોગીકરણ થતાં જેમ મલી જાય
 છે, તેમ જીવને દર્શન મોહરૂપ કર્મ આવરણ યત્ને જતાં પાછાં
 હવારૂપ મોહ મળતાં એ સૂર્યદર્શન વંધ પણ થાય છે. વસ્તુ એ
 છે કે આ સ્થાનકે જીવ શ્રદ્ધાસૂર્યને જોવા ભાગ્યશાલી થાય
 છે, પણ એ સ્થિતિ ચોક્કસ રહેતી નથી. જો જીવ તે સ્થાનકે

દૃઢ-સ્થિર રહે વા ઉપર વધે, તો સૂર્ય દેશ્વાતો બંધ થાય નહિ, પણ ત્યાંથી જીવ નીચે જાય તો સૂર્ય દેશ્વાતો બંધ થાય.

ચોથા જીવસ્થાનકે સમ્યક્ત્વ થાય છે, એ સમ્યક્ત્વ કયું— એ અન્ન ચર્ચ્ય વિષય છે. સમ્યક્ત્વ ઉપશમ, ક્ષાયક, ક્ષયોપશમ, વેદક, સાસ્વાદાન, વિગેરે છે; પણ અન્ન ઉપશમ, ક્ષાયક, ને ક્ષયોપશમ એ ત્રણ સમ્યક્ત્વ સંબંધી વિષય છે. ચોથાથી સાતમા જીવસ્થાનક સુધી આ ત્રણમાંના કેટલા સમ્યક્ત્વ છે, એ સંબંધી જ્યારે જાણવાને ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે વસ્તુ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે એક કહે છે કે ત્રણે છે; બીજા કહે છે કે એક સમ્યક્ત્વ છે. આમ થવામાં કારણ એ છે કે એક ગ્રંથપક્ષી છે, બીજો સિદ્ધાન્તપક્ષી છે.

ગ્રંથપક્ષી કહે છે કે ઉપશમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તો જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. ક્ષપક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તો જીવને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, ને જો ક્ષયોપશમ સ્થિતિમાં હોય તો જીવ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી થાય છે. વઢી તે કહે છે કે આ જગ્યાએ—ચોથા જીવસ્થાનકે—ક્ષાયક સમ્યક્ત્વી જીવ આયુષ્યનો બંધ ન કર્યો હોય તો સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કર્યા પછી મોક્ષે જાય છે. આયુષ્યનો બંધ પડ્યો હોય તો તે સમ્યક્ત્વી એક વે ત્રણ ભવ કરી મોક્ષે જાય છે. એટલે ક્ષાયક સમ્યક્ત્વી ભવ ન કરે એમ કાંઈ ચોક્કસ હોતું નથી. તે જીવ આયુષ્ય બાંધે તો દેવ નેરયિક કે યુગલનું આયુષ્ય બાંધે છે. દેવ—નેરયિકનું આયુષ્ય બાંધે તો દેવ કે નેરયિક ને મનુષ્યનો ભવ કરી મોક્ષે

जाय. युगलनुं आयुष्य बांधे तो युगल देव ने मनुष्यनो भव करी मोक्षे जाय. कृष्ण श्रेणिक बिगेरेने केटलाको क्षायक सम्यक्-त्वी कहे छे, कारणके तेओनुं सम्यक्त्व घणुं शुद्ध ने उच्च हतुं.

सिद्धान्तपक्षी कहे छे के कर्मग्रंथीय अभिप्राय ए प्रमाणे भले कहें पण तेम सैद्धान्तिक अभिप्राय नथी. चोथायी सातमा जीवस्थानक सुधी स्थित जीवो एकला (केवळ) उपशम भाव के क्षपकभावने मेळवी शकता नथी ते स्थानको उद्योग-पुरुषार्थवाळा छे. त्यां रहेला जीवो सामान्य रीत्या क्षणे क्षणे उतर चढ करे छे. एटले प्रकृतिने (अनंतानुबन्धी चतुष्क ने दर्शन मोह त्रीकने) जीवो सर्वथा प्रलय-नाश करी शकता नथी, तेम उपशमावी शकता नथी. जो त्यां नाश थाय, वा उपशम थाय तो जीव औपशमिक के क्षायिक भावने मेळवा शके एटले के प्रकृति उपर विजय मेळववा जीवो त्यां बहु प्रयत्न करे छे, पण सर्वथा मेळवी शकता नथी. ग्रंथ पक्षी कहे छे के त्यां सर्वथा सात प्रकृतिनो उपशम के क्षय घाय छे.

सिद्धान्त पक्षी कहे छे के, जीव प्रथम स्थानक्रमां रहेल जे गाढ मिथ्यात्वनां अखूट पटलो हतां तेने मूकी चोथा जीव-स्थानके आवे, पण तेथी मिथ्यात्वनी झांखी छाया त्यां नाश पामती नथी. ए स्थिति जीवने बधयटपणे सातमा जीवस्थानक सुधी होय छे. एटले त्यांसुधी अनंतानुबन्धी चतुष्कने दर्शन मोहनी त्रीक-ए सात प्रकृतिनो उदय-अनुदय वारा-फरती ताप छायानी जेम जीवने रक्षा करे छे. सातमा जीव-

સ્થાનકને છોડી જીવ આગલ નિવૃત્તિ બાદર જીવસ્થાનક (અપૂર્વકરણ)માં પ્રવેશ કરે છે, ત્યાં તેને એ સાત પ્રકૃતિનો સર્વથા નાશ થાય છે, વા ઉપશમ થાય છે. આઠમા જીવસ્થાનકે ક્ષપક ભાવ-શ્રેણિ-તેમ ઉપશમભાવ શરૂ થાય છે, પણ તે સ્થિતિ ચોથાથી સાતમા સુધી આવતી નથી. આઠમા જીવસ્થાનકે જીવ ક્ષપક ભાવમાં પ્રવેશ કરે તો તે જીવ તે ભવમાં અવશ્ય મોક્ષમાં જાય. ઉપશમ શ્રેણિમાં પ્રવેશ કરે તો તેનો મોક્ષ તે ભવમાં થાય એ ચોક્કસ નથી, પણ ક્ષપક ભાવમાં આવે તો તે જીવને એ માર્ગ (મોક્ષમાર્ગ) નજીક છે. એટલે ક્ષપક ભાવ ત્યાં ક્ષપક શ્રેણિને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ ક્ષાયક ચારિત્ર છે. પણ તેઓ ક્ષપક-(ક્ષાયક) ભાવ સિવાય આવતા નથી.

ગ્રંથપક્ષી ક્ષપક-ઉપશમ ભાવ ચોથાથી શરૂ થવાનું માને છે, પણ ત્યાં એ ઉપશમ ભાવો ભિન્ન ભિન્નપણે નથી, પણ મિશ્ર (એક્યમાં) ભાવમાં રહ્યા છે. જેમ વૃક્ષને મૂળ સ્કંધ ને શાખાઓ હોય છે, તેમ આ ચૌદ જીવસ્થાનકરૂપ વૃક્ષને મૂળ સ્કંધ ને શાખાઓ છે. મિથ્યાત્વ જીવસ્થાનક મૂળરૂપ છે, સ્કંધરૂપ ચોથાથી સાતમા સુધીનાં જીવસ્થાનકો છે, આઠમાથી અગિયારમા સુધી જીવસ્થાનકો, ઉપશમ ક્ષપક ભાવરૂપ બે શ્રેણિઓ રૂપ બે શાખાઓ છે. જેમ સ્કંધમાંથી ઢાલીઓ નિકળે, તેમ આ બે શ્રેણિઓ ચોથાથી સાતમા જીવસ્થાનકરૂપ સ્કંધમાંથી નિકળી છે. ઢાલીઓનું મૂળ સ્કંધ છે, તેમ આ બે શ્રેણિઓનું મૂળ, સ્કંધરૂપ એ જીવસ્થાનકો છે. એટલે સ્કંધમાં શાખાઓ-

नो भाव रहे छे, तेम आ उपशम-क्षपक श्रेणिओनो मिश्रभाव त्यां (ए जीवस्थानकोमां) रह्यो छे. एटले त्यां उपशम-क्षपक एम बे भावो गणाय खरा पण पृथक् रीत्या रह्यो नथी. एटले ए स्कंधरूप चार जीवस्थानकोमां एकलौ क्षयोपशम-मिश्र-भाव छे. तेथी त्यां क्षायोपशमिक सम्यक्त्व क्षायोपशमिक चारित्र शास्त्रकारो कही रह्यो छे.

ग्रंथपक्षी कहे छे के प्रांथीय अभिप्रायो तमारा कथनथी भिन्न थाय छे. (शिवशर्मसुरिकृत) कर्मप्रकृतिमां सत्ताप्रकरणमां ए संबंधी शुं कहे छे ते तमो जुओ.

गाथा ५ मी.

बिइय तइएसु मिस्सं नियमा ठाणनवगम्मि भयणिज्जं संजोयणा उ नियमा, दुसु पंचसु होइ भइयवं ॥ (५)

(अर्थ) बीजा त्रीजा जीवस्थानके मिश्रमोहनीयनी सत्ता निश्चयथी छे, ने मिथ्यादृष्टिथी आरंभी (बीजा त्रीजा सिवाय) उपशान्त मोहनीय जीवस्थानक सुथी (ए नव)मां मिश्र मोहनीयनी सत्ता विकल्पे छे. (एटले ए सत्ता कोई जोवने छे ने कोईने नथी). हवे उत्तरार्ध गाथामां शुं कहे छे ते जुओ. संयोजना-अनंतानुबंधी चार प्रकृति पेहला बे जीवस्थानके चोक्स छे, कारणके ए स्थानवर्ती जीवो अनन्तानुबंधी चतुष्कने अवश्य बांधे छे. त्रिजाथी अप्रमत्त-सातमा जीवस्थानक पर्यंत-पांच स्थानकमां अनन्तानुबन्धीनी चारनी सत्ता (सं-योजना) विकल्पे होय छे. एटले जो जीवे उद्वलना (आ

શબ્દ ત્યાંનો છે) કરી હોય તો એ સત્તા ન હોય; પણ જો ન કરી હોય તો (ક્ષયોપશ્મ કે ઉપશ્મ ભાવમાં વર્તતો હોય તો) એ સત્તા હોય છે. આ વિષય વિશેષ ને વિશેષ જ્ઞાતવ્ય છે. ઘટલે એ સંબંધી વાર્તા અત્ર ઘણી છે, પણ મુદ્દાસર જે કથ્ય છે તે નીચે ગાથા આપું છું. જુઓ સત્તા પ્રકરણ (ગાથા ૧૨ મી)

તિન્નેગ તિગં પળગં, પળગં પળગં ચ પળગમહ દોન્નિ ॥
 દસ તિન્નિ દોન્નિ મિચ્છા, ઇગેસુ જાવોવસંતોત્તિ (૧૨)

(અર્થ) મિથ્યાદૃષ્ટિથી ઉપશાંત મોહનીય પર્યંત જીવસ્થાનકોમાં પ્રકૃતિની સત્તા આ પ્રમાણે છે. (બહુ સંક્ષેપમાં જણાવી છે. અવશ્ય લક્ષ સેવશો.) મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવસ્થાનકે ૨૮ પ્રકૃતિની ૨૭ ની ને ૨૬ ની સત્તા છે. ઘટલે કોઈ જીવને ૨૮ ની તો કોઈને ૨૭ ને કોઈને ૨૬ ની છે. સાસ્વાદાન જીવસ્થાનકે ૨૮ ની સત્તા છે. મિશ્ર જીવસ્થાનકે ૨૮-૨૭ ને ૨૪ ની સત્તા છે. એની સમજણ આમ છે કે ૨૮ ની સત્તાવાળો જીવ મિશ્ર જીવસ્થાનકે આવ્યો હોય તો તેને ૨૮ નો સત્તા છે. ફરી મિથ્યાદૃષ્ટિભાવમાં જેણે સમ્યક્ત્વની ઉદ્ભવના કરી છે ને મિશ્ર જીવસ્થાનકમાં મિશ્રમોહનીયને પ્રાપ્ત થયો છે, તે આશ્રયી તે જીવને ૨૭ ની સત્તા છે; ને ૨૪ ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને આશ્રયી ૨૪ ની સત્તા હોય છે. અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવસ્થાનકે ૨૮-૨૪-૨૩-૨૨-૨૧ એ પાંચ પ્રકૃતિ સત્તાનાં સ્થાનો છે. ત્યાં ઔપશ્મિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા ક્ષાયોપશ્મિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવની અપેક્ષાએ ૨૮ ની સત્તા છે. ૨૮ ની સત્તાવાળા જીવને અનન્તાનુબન્ધી ચતુષ્કનો ક્ષય થતાં ૨૪ ની

સત્તા હોય છે. ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ૬ ચાર પ્રકૃતિનો ક્ષય થયા પછી મિથ્યાત્વ ક્ષીણ થાય ત્યારે ૨૩ ની સત્તા હોય છે. તે જીવ જ્યારે મિશ્ર મોહનીયને ક્ષય કરે, ત્યારે ૨૨ ની સત્તા હોય છે, ને જ્યારે સમ્યક્ મોહનીયને ક્ષય કરે, ત્યારે ૨૧ ની સત્તા હોય છે. દેશવિરતિ જીવસ્થાનકે ૬ પ્રકારે પાંચ સત્તાસ્થાનો છે. પ્રમત્ત જીવસ્થાનકે તેમજ છે ને અપ્રમત્ત જીવસ્થાનકે પણ તેમજ જાણવું. હવે ૨૪ ને ૨૧ આ બે પ્રકૃતિસત્તાનાં સ્થાન આઠમા જીવસ્થાનકે છે. ત્યાં ઉપશમશ્રેણિપ્રાપ્ત જીવને ૨૪ પ્રકૃતિની સત્તા છે. ક્ષપક શ્રેણિપ્રાપ્ત (ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ) જીવને ૨૧ પ્રકૃતિની સત્તા છે. નવમા જીવસ્થાનકે ૨૪-૨૧-૧૩-૧૨-૧૧-૫-૪-૩-૨-૧ આ દશ પ્રકૃતિ સત્તાસ્થાન છે. ૨૪ પ્રકૃતિની સત્તા જે કહી, તે ઉપશમ શ્રેણિની અપેક્ષા છે. ૬ સિવાય નવ સ્થાન (૨૧ થી તે ૧ સુધી) રહ્યાં, તે સર્વ ક્ષપક શ્રેણી આશ્રયી છે. દશમા જીવસ્થાનકે ૨૪-૨૧-૨૧ આ ત્રણ સત્તાસ્થાન છે. એકાદશમા જીવસ્થાનકે ૨૪ ને ૧ આ બે સત્તાસ્થાન છે. ૬ પ્રમાણે કહી ગ્રંથપક્ષી એમ કહે છે કે ચોથા જીવસ્થાનકે ૨૮ પ્રકૃતિની સત્તા જેમ છે, તેમ કેટલાક જીવો-જેઓ ક્ષપક ભાવમાં પ્રવેશ કરે છે તેઓ-ને ૨૧ પ્રકૃતિની સત્તા હોય છે. સિદ્ધાન્ત પક્ષી જોકે ૨૧ પ્રકૃતિની સત્તા આઠમા જીવસ્થાનકે માને છે, પણ અમારું માનવું ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે ઉપર મુજબ છે. ૬ટલે ચોથા જીવસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ શરૂ થાય છે, ૬ વસ્તુ બરાબર છે.

અત્ર એક વસ્તુ તટસ્થ રીતે જાણવા જેવી એ છે કે સિદ્ધાન્તકારથી ગ્રંથકાર જેમ અલગ થતા ગયા છે, તેમ ગ્રાંથિક આચાર્યો પણ પરસ્પર અલગ થતા ગયા છે, આ સંબંધી કર્મ-પ્રકૃતિકાર આચાર્ય પોતે સત્તા પ્રકરણમાં લખે છે કે—

સંસ્ત્રીણ દિદ્ધિ મોહે, કેહ પળવીસહંપિ હચ્છન્તિ
સંજોયણાણ પચ્છા નાસં તેસિ ઉવસમં ચ ।

(અર્થ) કેટલાક આચાર્યો ૨૫ પ્રકૃતિઓનું સત્તાસ્થાન ઇચ્છે છે, છટલે દર્શન મોહ ત્રીકનો પ્રથમ નાશ કે ઉપશમ થાય પશ્ચાત્ સંયોજના (અનન્તાનુબન્ધી) નો નાશ કે ઉપશમ થાય છે. કર્મપ્રકૃતિ ટીકાકાર (મલયગિરિ) કહે છે, બીજા આચાર્યો મળે તેમ કહે, પણ કર્મપ્રકૃતિકાર આચાર્ય ઇચ્છતા નથી, ને તે કહે છે કે દૃષ્ટિમોહનો પ્રથમ નાશ થાય છે તેમ કહેવું, તે પૂર્વાચાર્યના કથનથી વિરુદ્ધ છે. ત્યાં ચૂર્ણિકારનો ટૂકડો નોંધી વતાવે છે કે ‘ તં આરિસે ન મિલહ તેણ ન હચ્છિજ્જણ ’ પૂર્વ ઋષિઓના કથન સાથે મળતું ન થાય તે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી.

સિદ્ધાન્ત પક્ષી કહે છે કે, મારે અત્ર હવે એ કથનીય છે કે પૂર્વર્ષિઓના કથન સાથે જેમ કથન મળતું ન આવવાથી તે કથન અસ્વીકાર્ય છે, તેમ સિદ્ધાન્તકારથી ગ્રાંથિક અભિપ્રાયો (કર્મપ્રકૃતિ પંચસંગ્રહ વિશેષાવશ્યક વિગેરેનાં રહસ્યો) જ્યારે ભિન્ન પડે છે, તો તેનો કેવી રીતે સ્વીકાર કરવો ? સૂત્રકાર ચોથાથી સાતમા સુધીમાં એકજ મિશ્રભાવ-સંયોગશ્ચ-ભાવ કહી રહ્યા છે, ત્યારે ઉપર્યુક્ત ગ્રંથકારો ઉપશમ ભાવ, સપ-

कभाव, क्षयोपशमभाव त्रणे भावो कही रह्या छे.

ग्रंथपक्षी कहे छे के, अहो सिद्धान्तपक्षी ! तमो तमारी बाजु माटे गमे तेम कहो, पण तेथी शुं ? में तमारी समक्ष मारा पक्षना ग्रंथोथी पूरावा मूक्या; तमारा पक्षना पूरावा एवा सबल होय तो मूको. मुखनी मात्र उपरटपके वार्ता करवाथी कांई अर्थ नहि.

सिद्धान्त पक्षी कहे छे के, अहो ग्रंथपक्षी ! तमारे एवां प्रमाण जोईतां होयतो तैयार छे. महावीरे दीक्षा लोधी, तयारे तेओए छट्टा जीवस्थानकमां प्रवेश कर्यो. त्यां तेमनुं क्षायोप-
शमिक चारित्र चाल्युं छे, पण क्षायिक चारित्र तो नहि.
(जो तीर्थकरने क्षायोपशमिक भाव छे, तो पछी बीजा कोने क्षायिक भाव हसे !) जुओ ! आचारांग सूत्र अध्ययन चोबि-
शमुं. सूत्र १०१९ मुं. (रवजीभाई देवराजनुं छपावेल, २३८ पृष्ठ)

तओणं समणस्स भगवओ महावीरस्स सामाह्यं
खाओवसमियं चरित्तं पडिपक्खस्स मणपज्जव नाणे.
नामं णाणे समुप्पन्ने ॥

(अर्थ) ' क्षायोपशमिक सामायिक चारित्रने स्वीका-
रता श्रमण भगवान् महावीरने मनःपर्यव ज्ञान नामे ज्ञान प्राप्त
थयुं. ' महावीरं चारित्र स्वीकार्युं, पण क्षायोपशमिक, नहि के
क्षायिक. एटला उच्च कोटिना पुरुषे सिद्धा चोथाथी एकदम
छट्टा सातमामां प्रवेश कर्यो. त्यां पण तेनो क्षायोपशमिक भाव
सूत्रकारे जणाव्यो. तो हवे चोथा जीवस्थानकमां क्षायिक
भाव बीजा कोईने होय ए केम मानी शकाय ? जो तेमने ते भाव

नहि हतो, एम सूत्रकारना कयनपर विश्वास होय तो पछी इतर जीवने त्यां क्षायक भाव थाय छे ए वार्ता केटली असंभवित छे ? हवे एम शंका यशे के क्षायिक चारित्र नहि, पण क्षायिक सम्यक्त्व तो होय. तो उत्तर ए छे के क्षायक सम्यक्त्व ए उपर्युक्त सात प्रकृतिनो क्षय यया सिवाय थाय नहि, एम उभय (ग्रंथकार-सिद्धान्तकार) नो अभिप्राय छे. हवे सिद्धान्तकार आठमा जीवस्थानके सात प्रकृति क्षय थाय छे एम कहे छे, तेनो पूरावो नीचे जुओ:-

समवायांगना समवाय २१ मे(आगमोदयसमिति) पृष्ठ ३९
निअट्टि बादरस्सणं, खवित सत्तयस्स मोहणिज्जस्स
कम्मस्स एकवीस कम्मंसा संत कम्मा प...त...

(अर्थ) निवृत्ति बादर (अपूर्वकरण) जीवस्थानक-ज्यां मोहनीय कर्मनी सात प्रकृतिओ क्षय यई छे,—तेने सत्तामां एकविश प्रकृतिओ कर्मांशसत्ता रूपे रही छे, ते आ....

सूत्रमां एकविश प्रकृतिओ नोंधी छे, पण अत्र ए लख-वामां आवेल नथी.

सिद्धान्तपक्षी कहे छे के, अहो ग्रंथपक्षी ! उपर आपेला प्रमाणथो हवे तमोने खात्री यई हशे के सात प्रकृतिओनो क्षय आठमा(अपूर्वकरण) जीवस्थानके थाय छे, पण ते पहेला जीवस्थानके थतो नथी. आठमाथी अगियारमा सुधी उपशम भाव छे, ने आठमाथी (अगियारमा सिवाय) बारमा सुधी क्षपकभाव छे, तो त्यां सूत्रकारे बे श्रेणीओ कही. तेम ग्रंथकारे चोथायी

સાતમા સુધી જીવસ્થાનકે ત્રણ ભાવ છે તો ત્યાં ત્રણ શ્રેણીઓ કેમ કહી નહિ હોય ?

હવે આયુષ્યનો બંધ કયા ભાવમાં થાય એ સંબંધી અત્ર સ્વ-
લ્પ કથન છે. ગ્રંથપક્ષી કહે છે કે ચોથાથી સાતમા જીવસ્થાનક
સુધીમાં ગમે તે ભાવો હોય, પણ આયુષ્યકર્મનો બંધ જીવો
ત્યાં કરે છે, ને નરક ગતિ દેવગતિમાં જાય છે.

સિદ્ધાન્તપક્ષી કહે છે કે ઉપશમ કે ક્ષયક ભાવમાં જીવ આ-
યુષ્યનો બંધ કેવી રીતે કરી શકે ? કારણકે આયુષ્યનો બંધ પડે છે,
તે પ્રકૃતિના ઉદય ભાવમાં હોય છે પણ ઉપશમ કે ક્ષયક ભાવમાં
આયુષ્યનો બંધ પડી શકતો નથી. ચોથા જીવસ્થાનકે ક્ષયો-
પશમ ભાવમાં જીવ હોય, ત્યાં ગમે તે ગતિનો બંધ કરી જીવ
ત્યાં જાય એ સહજ છે, પણ જેને અનન્તાનુબંધી વિગેરેનો
ઉપશમ કર્યો હોય વા ક્ષય કર્યો હોય, તે જીવ નરકમાં જાય
વા દેવગતિમાં જાય એ કેમ વની શકે ? નરકમાં જવાને અન-
ન્તાનુબંધી પ્રકૃતિઓ હોવી જોઈએ, ને તેનો તે જીવે ઉપશમ કે
ક્ષય કર્યો, તો આમાં પ્રત્યક્ષ એ ગુંચવાડો છે કે જીવે પ્રકૃતિ-
ઓને ઉપશમાવી કે ક્ષય કરી એ સત્ય છે કે નરકમાં આયુષ્યનો
બંધ કરી જાય તે સત્ય છે ? આમાં સત્ય શું ? બંધ્યા કહે મારે
પુત્ર છે, વા પુત્ર કહે કે મારી માતા બંધ્યા છે ! આના જેવો
એ સંબંધ જણાય છે. આ અભિપ્રાયને મઠ્ઠતું પંચસંગ્રહકાર જો
કાંઈ કહે છે, તેમાંથી સ્વલ્પ ભાગનું અવતરણ મૂકું છું:—

पंचसंग्रह, भाग ४, १३६९ पृष्ठ, (जामनगरनुं छापेलं)
 ' सेसा उभय सेदीसुत्ति '

शेषाः शेषगुणस्थानकभंगा उभय श्रेण्योर्यथा-
 योगं दृष्टव्याः ते चैवं 'दो चउसुत्ति' चतुर्षु अपूर्वकर-
 णा निवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहेषु गुण-
 स्थानकेषूपशमश्रेणिमधिकृत्य प्रत्येकं द्वौ भंगौ. तद्यथा
 मनुष्यायुषउदयो मनुष्यायुषः सत्ता एष विकल्पः प-
 रभवायुर्बन्धकालात् पूव. अथवा मनुष्यायुषउदयो देव-
 मनुष्यायुषी सती एष परभवायुर्बन्धोत्तरकालं. एते
 ह्यतिविशुद्धत्वात् परभवायुर्न बध्नन्ति. पूर्वबन्धे चाउ-
 षि उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यन्ते देवायुष्येव. (परंच) नान्या-
 युषि. तदुक्तं कर्मप्रकृतौ 'तिसु आयुगेसु बद्धेसु जेणसे-
 दिं न आरुहइ' इति तत उपशमश्रेणिमधिकृत्य एतेषु
 द्वौ द्वावेव भंगौ. पूर्वबद्धायुष्कास्तु क्षपकश्रेणिं न
 प्रतिपद्यन्ते ततः क्षपकश्रेण्यामेतेषामेक एव भंगः
 तद्यथा मनुष्यायुष उदयो मनुष्यायुषः सत्ता ॥

पंचसंग्रहकार एम कहेवा इच्छे छे के उपशम ने क्षपक
 आ उभय श्रेणीओ अति विशुद्ध होवाथी परभवनं आयुष्य
 बांधता नथी. पूर्व-एटले श्रेणिपर चड्या पहेलां-जो जीवे
 आयुष्य बांध्युं होय तो ते पण देवनुं आयुष्य बांधेल होय,
 तो ते उपशम श्रेणिपर चढी शके. ते वार्ता कर्मप्रकृतिमां पण
 छे (पंचसंग्रह ने कर्मप्रकृति बन्नेना टीकाकार एकज छे, ने
 वे मलयगिरि) के 'नरक तीर्थच ने मनुष्यनुं आयुष्य बांधेल

જીવ ઉપશમ શ્રેણિપર ચઢી શકતો નથી. ' એટલે ઉપશમ શ્રેણિવાળા ચાર જીવસ્થાનકોમાં બે ભંગ હોય છે. મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉદય ને તેની સત્તા એ એક ભંગ; બીજો ભંગ—આયુષ્ય બાંધ્યા પછી મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉદય ને મનુષ્ય દેવ આયુષ્ય સત્તા. આયુષ્ય બાંધેલ જીવ ક્ષપક શ્રેણિને પામી શકતો નથી, તેથી તે જીવને એકજ ભંગ હોય છે. મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉદય ને તેની સત્તા.

આ ઉપરથી સિદ્ધાન્ત પક્ષી કહે છે કે ઉપશમ ક્ષપક શ્રેણિઓ—જેઓએ પ્રકૃતિનો ઉપશમ—ક્ષય કર્યો છે—તે અતિવિશુદ્ધ હોવાથી આયુષ્યને વાંધતા નથી—તો તે ઉપર્યુક્ત ભાવવાળા ચોથાથી સાતમા સ્થાનક સુધીના જીવો પરભવનું આયુષ્ય કેમ વાંધી શકે ? કારણકે જે પ્રકૃતિની સત્તા અપૂર્વકરણ આદિ જીવસ્થાનકોમાં છે—તેટલીજ સત્તા ક્ષપકભાવમાં ચોથાથી સાતમા સુધીમાં છે. મતલબ એ છે કે ભાવ ને પ્રકૃતિની સત્તા ઉપરનાં જીવસ્થાનકોમાં છે, તેજ સત્તા ને ભાવ નીચેના જીવસ્થાનકોમાં છે. ઉપરનાં જીવસ્થાનકોમાં સ્થિત જીવો આયુષ્યને વાંધતા નથી, ને વાંધે છે, તો તે ઉપશમ શ્રેણિ પામ્યા પહેલાં દેવગતિનું આયુષ્ય વાંધે છે. તેમ આ જીવસ્થાનકોમાં તેવા ભાવ છતાં તે સ્થિતિની વિરુદ્ધ ગ્રંથ પક્ષી જાય છે, તો શું સ્વરેસ્વર આ દુર્ઘટ ઘટના છે એમ નથી સમજાતું ? સૂત્રકાર આ વિષે આમ કહે છે કે અનન્તાનુબન્ધી ચતુષ્કનો ક્ષય કરે તો જીવ નવીન કર્મને ન ન વાંધે, ને તત્પ્રત્યયિત (તેના આશ્રિત) મિથ્યાત્વ—દર્શન મોહને સાફ કરે. ઉત્તરાધ્યયન, ૨૯ મું અધ્યયન, પ્રશ્ન ૧.

संवेगेण भन्ते जीवे किं जणयह संवेगेणं अणुत्तरं
धम्मसद्धं जणयह ॥*

(अर्थ) संवेगयी जीव अनुत्तरा एवी धर्मश्रद्धाने उत्पन्न
करे छे, ने तेथी जीव अनन्तानुबन्धी क्रोध मान माया लोभ-
नो क्षय करे छे. नवीन कर्मने बांधतो नथो, तत्प्रत्ययित (क-
षाय आश्रित) मिथ्यात्व-दर्शन मोह-ने साफ (नाश) करे
छे, दर्शननो आराधक थाय छे, दर्शन अतिविशुद्ध होवायी-
सात प्रकृतिनो क्षय थवायी केटलाको तेज भवमां मोक्ष जाय
छे, शोधित× विशुद्ध होवायी-सम्यक्त्व अत्यंत निर्मल होवा-
यी जीव त्रीजा भवने उल्लंघता नथी.

सिद्धान्त पक्षी कहे छे के आटलां सूत्रनां प्रमाण आप्या
पछी मारुं एज कहेवुं छे के सात प्रकृतिनो क्षय ने उपशम ज्यां
थाय छे, त्यां उपशम ने क्षपक श्रेणिओ छे, त्यां जीवने अ-
पूर्व करणनी शुरुआत थाय छे. अपूर्व करण एटले जीवे क्यारे
पण प्राप्त नहि करेल एवी ने क्यारे पण पतित नहि बनारी
जग्या. जेमां जीव प्रवेश करतां क्षपक भावने क्षपक श्रेणिने
पामे छे, तेज निवृत्ति वादर अष्टम जीवस्थानक छे. जीव त्यां

* सर्व पाठ त्यां जाओ.

× आ जग्याए केटलाक अर्थकारी उपशम सम्यक्त्व
आ केटलाक क्षायक सम्यक्त्व होवानो आग्रह करे छे, पण
सूत्रकारे उपशम क्षायक के क्षयोपशमनी कोई वार्ता करी
नथी. क्षायक सम्यक्त्व नथी ए तो उपर्युक्त सूत्र ने पंच-
संग्रहयी स्पष्ट छे. उपशम के क्षयोपशम होवा संभव छे.

क्षायक सम्यक्त्वने प्राप्त करे छे. मोह अंधारना अगाध प्रखर पटलो केवल त्यां प्रलय पामवानी शरुभात करे छे. क्षीण मोह जीवस्थानक जता जीवने ते पटलो पूर्ण नाश पामे छे. आ अपूर्व करणमां आवतां जीव आयुष्यनो अवंधक थाय छे. त्यां मात्र जीवने मनुष्य आयुष्यनो उदय ने मनुष्य आयुष्यनी सत्ता शेष रहे छे.

आवश्यक विचार.

वाचको ! विशेषावश्यक, पंचसंग्रह, कर्मप्रकृति विगेरे विशाल ने उच्च दार्शनिक पुस्तको छे. तेमां वस्तु ने तत्त्वो घणां विशाल समायां छे. जेओने उपर्युक्त विषयो-आयुष्यकर्म ने क्षायक सम्यक्त्व विषे सारुं समजवुं होय, तेमणे जरूर ते पुस्तको दृष्टितले विचारपूर्वक अवगाही जवां जोईए. जे जैन-समाज यथातथ्य वांच्या सिवाय वा गुरुदृष्टिी के निर्मल दृष्टिी विचार्या सिवाय उलट सुलट वार्ता करे छे, तेमणे ए वार्ता ख्यालमां लेवी जोईए. एटले ते पुरुष कई बाजुमां वा कया मुद्दासर बोले छे, ते पोतेज पोतानी मेले समजो जशे.

आ साथे मारे एक वार्ता अत्र कहेवी जोईए के आवां दार्शनिक उच्च पुस्तको मूल आगमो उपरांत जैन दर्शन तत्त्व-ज्ञानने सारुं समजावी रखां छे, एटलुंज नहि पण जैनदर्शनपर घणो सारो प्रकाश आपी रखां छे, परन्तु दुःखनी वार्ता ए छे के ते दार्शनिक ग्रंथो मूल आगमो-जे गणधर मुखयी विनिर्गम थया छे तेथी (उपरांत देवर्द्धि गणि क्षमा-

શ્રમણાદિ આચાર્યની મહાસમિતિથી સંમત થઈ પત્રપર આરુઢ થયેલ છે તેથી) કેટલીક વસ્તુ કેટલીક બાબતોપર ભિન્ન પડે છે. હવે આ વસ્તુ સમજી શકાતી નથી કે આપણે વાચકોએ મૂળ આગમો છે તેનાપર પ્રથમ વિશ્વાસ મૂકવો કે જે ઉપર્યુક્ત ગ્રંથો છે તેનાપર વિશ્વાસ મૂકવો ? મૂળ આગમો છે તે ગણધરમુખથી નિર્ગમ થયેલા છે, ત્યારે ગ્રંથો છે તે મૂળ આગમોથી ને પૂર્વગતની વસ્તુમાંથી એકેક આચાર્ય સ્વતંત્ર રીત્યા ઉદ્ભૂત કરેલા છે. આમ છે તથાપિ ઘણાં સારાં દાર્શનિક પુસ્તકોના અભ્યાસીઓ દાર્શનિક પુસ્તકોપર શ્રદ્ધા ભાર આપી રહ્યા છે, ત્યારે કેટલાકો મૂળ-મૂળ આગમોના યત્કિંચિત્ અભ્યાસીઓ વા સારા અભ્યાસીઓ આગમોપર સર્વ ભાર આપી રહ્યા છે. એટલે પરિણામ એ આવ્યું છે કે બંને પોતે જે બાજુમાં છે તેને પકડી રહ્યા છે ને બીજી બાજુને ફેંકી દેતા હોય એમ જણાય છે.

આટલું તો સ્પષ્ટ છે કે વસ્તુસ્વરૂપ વસ્તુના વહેવા સાથે જેમ પલટો કરે છે, તેમ વિચારો પણ કાલના પરિવર્તન સાથે પલટો લેતા હોય છે. આમ કહેવામાં મતલબ એ છે કે આગમ-કાલમાં જે વિચારો હતા, તે વિચારો લાંબો કાલ જતાં સુધી તેના તે તો ન જ રહ્યા. નિર્યુક્તિકાલ આવ્યો, ત્યારે તે વિચારોમાં કાંઈક પણ અંશે પલટો થયો હોય. ત્યારપછી સારાં દાર્શનિક પુસ્તક થવાનો કાલ આવ્યો, વા ભાષ્યાદિ બનાવવાનો કાલ આવ્યો, તે વસ્તુ તે વિચારોમાં નિર્યુક્તિકાલના કરતાં વિશેષ પલટો થયો હોય એમ લાગે છે. ત્યારપછી

वृत्तिकारनो काळ आवी पहुँच्यो, तेमां तो आपणे जोईशु तो जणाशे के कोई कोई जग्याए यत्किंचित् अंतर छे ने कोई कोई जग्याए आसमान जमीन वच्चे अंतर होय तेठलुं अंतर छे. ए विषे आधुनिक विद्वानो घणा तर्कवितर्को करी रह्या छे. आम थवामां कारण जैन श्रेणिए विचारोए तो ज्ञानावरणीय के मोहनीय कर्मना पडदाओ होय एम जणाय छे.

बीजुं कहेवुं ए छेके समाजनो भोटो भाग उच्च-सत्य वस्तुथी हमेशां वंचित थतो जाय छे, ने सामान्य रीते उतरती वस्तुनो रसिक थतो जाय छे. मनुष्यबुद्धिने जेटलुं सेळभेळ-कचरावालुं-सत्य प्रिय लागे छे, तेठलुं निर्भेळ-शुद्ध सत्य प्रिय लागतुं नथी. एटले निर्भेळ सत्य सांभुं जेटलुं जोवुं जोईए, वा तेनी सांभुं जेटलुं वधवुं जोईए तेना करतां सेळभेळ सत्य सांभुं जैन समाज वधारे धसतो होय एम जणाय छे. दर्दीने आम्लादि (खटाश आदि) रसो प्रिय लागे छे, तेम सहज असत्यथी मिश्र वस्तु-विवेचनपर जैन समाजने रस आवे छे. आजे तमो जोशो तो मालूम पडशे के प्राचीन साहित्यनां दफतरो, अर्वाचीन-नव विचारोथी संकलित थयेलां दफतरोथी दवातां जाय छे. ए प्राचीन पुस्तकोमां केटलुं उंडाण छे वा केटलुं रहस्य छे, ए मनुष्यबुद्धिने आजे दुर्गम, दुःस्पर्शनीय, नोरस जणाय छे. आजे जनता वस्तुतत्त्वने समजवामां प्रकीर्ण पुस्तकोनो जेटलो आधार ले छे, तेठलो आधार मूळ पुस्तकोनो लेवा खुशी नथी.

आ संबंधी मारे कहेवुं जोईए के सत्यथी द्रव्य चक्षु-ने

भावचक्षु (शास्त्री) छतां जनता केम खसती जाय छे, ए संबंधी जनता समजे ते माटे नीचे पूरावा आपुं छुं.

हमणां बृहत् (वेद) कल्प, अर्थ-भावार्थ साथे बहार पड्युं छे, तेमां ने पहदी अर्थ साथे बहार पड्युं छे तेमां जोशो. तेना पहेला सूत्रमां ताल प्रलम्ब छे, तेनो अर्थ 'केळां' कयो छे, एटले के सूत्रमां 'ताल'-'ताड' शब्द छे, छतां 'केळां' अर्थ कयो छे. ए जग्याए एवी समजण आपी छे, के ताड वृक्षनुं ताड-फळ कोई सारा मनुष्य वापरता नथी, ने तेमां केफ छे माटे तेनो अर्थ केळां समजवो. हवे आ जग्याए वाचके समजी जवुं जोईए के कांतो शास्त्रकारो ताड वृक्षना फळने ओळखता नहि हशे, के कांतो अर्थ करी बहार पाडनारे कोई कोषमांथी ए ताड शब्दनो अर्थ केळां जोयो हशे.

उत्तराध्ययनना १८ मा अध्ययनमां संयत राजा मृग मारवा निकळयो छे. त्यां गाथार्थ ने वृत्त्यर्थ छे कांई, ने टवामां ने मुखथी अर्थ करे छे कांई ! ते अध्ययननी पांचमी गाथार्थ-तस्सागए मिए पास बहइ से नराहिवं ॥ ते मुनिना पार्श्वमां आवेला मृगोने ते नराधिप हणे छे-मारो छे. तयारे तेनो अर्थ अज्ञ के सुज्ञ आम करे छे के, बाणथी विंधायेलो मृग मुनि पासे आवीने पड्यो ! त्यां सातमी गाथामां अणगारो मणा-हओ ॥ अणगार-मुनि, मणा-मनाकू (थोडा), हतः-हण्या. आम अर्थ छे, तेना बदलामां अज्ञ के सुज्ञ आम अर्थ करे छे के 'अणगारनो मृग हणायो.'

શ્રી મહાવીર પાસે જમાલીએ ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું કે ‘ જેમ તમારા શિષ્યો છદ્મસ્થપણે ગયા તેમ હું ગયો નથી; હું કેવલી થઈ ભવત્ પાસેથી નિકળ્યો છું.’ ત્યારે હવે અર્થ અંદર જોયા સિવાય કે વિચાર્યા સિવાય નીચે પ્રમાણે કરે છે. ‘જેમ તમારા શિષ્યો છદ્મસ્થપણે ગયા ને છદ્મસ્થપણે આવ્યા તેમ હું આવ્યો નથી. હું કેવલી થઈને આવ્યો છું.’ આમાં કેટલો ઉંઠો ફેર છે, તે વાંચકોએ વિચારવાનું છે.

ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રનો આરાધના વિષે ભગવતી સૂત્ર શૃ ૮ ડુ ૧૦ માં વાર્તા ચાલી છે. તેનો અર્થ વૃત્તિકારે એમ લખ્યો છે, કે તેના વિષે ઉત્કૃષ્ટ આરાધના એટલે ઉત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન-ઉત્સાહ, સંભાલ, ને મધ્યમ આરાધના એટલે મધ્યમ પ્રયત્ન, સંભાલ વિગેરે છે. ત્યારે તેના વિષે કાંઈ જુદો જ અર્થ ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓએ લખ્યો છે. આમ અનેક સ્થળે અનેક વ્યક્તિઓ પંડિતો કે પંડિતમન્યો ભૂલો કરી રહ્યા છે, ને તે ભૂલો સ્વછંદપણે તેઓ મુલેથી કરી રહ્યા છે, ને પુસ્તકોપર લખી રહ્યા છે. વિચારો જનવર્ગ કે જે કેવલ અજ્ઞાતાના વમલમાં ગુંથાયો છે, તે શું સમજી શકે કે શું પૂછી શકે ? શોક એ છે કે તે વિદ્વાનો કે અવિદ્વાનો (વિશ્વાસુ જનો) મૂલમાં કે મૂલને સ્પર્શ કરતા અર્થમાં નીચી દૃષ્ટિ કરીને કે સ્વચ્છંદ રોકીને લેશ પળ જોતા નથી. ઉદ્ભૂત દૃષ્ટિથી કે મમકાર બુદ્ધિથી તેઓ પોતાના વિચારોને ચલાવી રહ્યા છે. પરિણામ એ આવ્યું છે કે સમાજ સત્યથી પરાઙ્મુલ થઈ અસત્યમાં અજ્ઞતાથી તળાતો જાય છે.

सहज विज्ञापना.

वाचको ! तमारी समक्ष सामायिक, आयुष्यकर्म ने क्षायक सम्यकत्व विषे यत्किंचित् विचारणा मूकवामां आवी छे. तमो पूर्ववादी हो के उत्तरवादी हो, पूर्व पक्षमां हो के उत्तर पक्षमां हो, ग्रन्थपक्षी हो के सिद्धान्तपक्षी हो, उभय-मांथी गमे ते बाजुना विचारना हो, पण तमोने इष्ट लागे तेमां तमो उभा रहेजो. बन्ने बाजुनो विचार करवानो जो तमोने बखत मळे तो ए कार्य पेहलुं करजो. तमारो आत्मा, उपर्युक्त सर्व वांची विचारी गया पछीने प्रमाण आपेल छे ते ग्रन्थोने आगमोने जोया पछी, तमोने जे कहे ते स्वीकारजो. लखनार तमोने गमे ते बाजुनो लागतो होय, अथवा ते गमे ते बाजुनो होय, पण वाचको ! तमो हंसचंचुसम निर्मल बुद्धिथी दुग्धसम सत्य वस्तु-तत्त्वने पकडो लेशो. पाणी सम निरूपयोगी वस्तुने ग्रहण नहि करशो, एटलुंज नहि पण ममत् के कदाग्रहना पगथीयांपर चढतां अवश्य अटकी जजो.

विद्वानो समजी जशे, पण उरे वांची मदे डोलशे, मानीने खलने य द्वेष उरमां आ लेख जोई थशे;

अज्ञानी जन सत्य के इतर छे ना खयाल लेशे अहो ! थाशे फोकट लेख एम मनमां रे खयाल आवी जनो.

समाप्त.

